

Alf Skjeseth

Fra Tostrup til Teams

*Journalister i dataalderen
– deadline døgnet rundt*

Norsk Journalistlag 75 år (1946-2021)

© Norsk Journalistlag / Alf Skjeseth
ISBN 978-82-93461-11-1
1. utgave / 1. opplag 2021

Forlag: Nygaard Forlag
Omslagsdesign/ombrekking: Ida Nygaard
Forsidefoto: Helge Høifødt, Wikimedia
og Bob Smith, Freeimages
Trykk: Interface Media

Takk til Fritt Ord og Pressens
Faglitteraturfond for økonomisk støtte

www.nj.no

Materialet er vernet etter åndsverkloven.
Uten uttrykkelig samtykke er eksemplar-
fremstilling, som utskrift og annen
kopiering, bare tillatt når det er
hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.
Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan
medføre erstatnings- og straffeansvar.

Jeg etterlater mine barn dette diktet
for at de skal lære å elske vindene, havet,
den søte lukten av stor kjærighet, –
og fagforeningene.
Uten dem hadde vi ingenting.

Stig Holmås

Innhold

Forord.....	6
Ut av veikanten	8
En taperorganisasjon?	34
Fordi DE fortjener det	52
De rene og ranke	74
Ikke av brød alene.....	90
Da ble det litt mye.....	105
Solidaritet og sikkerhet.....	117
Noe innen media	128
Nett, sparekniv og papir.....	138
Til sengs med fienden?.....	152
Ikke politikk, takk.....	164
Verden sto ikke til påske	174
Etterord.....	196

Jubilanten må videre

Forord av Dag Idar Tryggestad,
leder av Norsk Journalistlag

Våren 2021 gjennomførte Norsk Journalistlag sitt første, og forhåpentligvis siste, digitale landsmøte. Kontrastene fra det tomme hotellet på Gardermoen til det som skulle vært en fest for å markere at fagforeningen har sitt 75-årsjubileum etter stiftelsen i 1946, kunne knapt vært større. Men som for mye annet satte koronaen festen på vent, og organisasjonens behov kom først. For vi kan ikke stoppe opp.

Bransjen er i rask omstilling, tariffestede rettigheter er under press og arbeidslivet er i rask endring. Endringer som ikke nødvendigvis er til det beste for oss, eller de kollektive verdiene vi står for. Derfor skal vi være skjerpet og fortsette kampen til det beste for våre medlemmer. I dette arbeidet er det viktig at vi tar med oss vår historie. Vi skal hente inspirasjon fra dem som har gått foran, se hva de har oppnådd og la tilkjempede resultater gi oss selvtilliten vi trenger for å nå nye mål.

For selv om Norsk Journalistlag er en relativt liten fagforening, men med høy organisasjonsgrad, har vi utrettet mye når vi år runder 75 år. Denne boken er en videreføring av boken som ble gitt ut til 50-årsjubileet i 1996 og tar for seg det som har skjedd siden den tiden. Og for en utvikling det har vært – både i organisasjonen og bransjen. Jeg skal overlate til deg som leser selv å vurdere hva som har vært

viktigst, men kommer ikke forbi å trekke frem arbeidet som er lagt ned for å utvikle tariffpolitikken og avtaleverket.

NJ har vært fremsynt, vist vilje til å bruke kampmidler når det har vært nødvendig og vunnet viktige seire. Når våre medlemmer i dag opplever at skillet mellom jobb og fritid viskes bort, kan de glede seg over at noen kjempet gjennom en ekstra ferieuke. Gode pensjonsordninger er en annen viktig seier. Det historiske tilbakeblikket viser også en fagforening som har stått opp for faget og vært en kompromissløs forsvarer av den frie og uavhengige journalistikken. Blant annet gjennom en sentral deltakelse i utvikling og vedlikehold av pressens etiske regelverk.

Alf Skjeseth, som var leder av NJ fra 1991 til 1995, har hatt vide og frie rammer i arbeidet med jubileumsboken. Derfor er det ikke bare solskinnshistorier mellom permene, men også beretninger om kamp om posisjoner og uenighet om strategiske valg. Likevel ikke mer enn hva man kan vente i en organisasjon som er tuftet på retten til å ytre seg, og som har et bredt spekter av medlemmer.

For meg er boken en påminnelse om hvilken viktig posisjon Norsk Journalistlag har hatt i utviklingen både av journalistikken og hverdagen til våre medlemmer. Denne posisjonen skal vi ta vare på og utvikle videre. Landsmøtet har gitt oss i oppdrag å gjennomføre en rekke større, organisatoriske oppgaver i perioden vi er i starten av. Blant annet skal vi til landsmøtet i 2023 legge frem vurderinger som berører både navnespørsmål og hvorvidt vi skal utvide kretsen for hvem som skal kunne bli en del av NJ-familien.

Et første bidrag til boken om de neste 25 årene er i emning. For vi må videre.

Ut av veikanten

Snublende steg inn i dataalderen

På Norsk Journalistlags landsmøte i april 1995 tok NRK-journalisten Diis Bøhn over som leder etter undertegnede, som er forfatter av denne beretningen om NJs nyere historie. Vi hadde tidligere vært kolleger i NTB. Ved sin side fikk hun Asbjørn Jaklin fra Nordlys, som ble frikjøpt til å skjøtte nestledervervet på deltid fra Tromsø og med mange flyreiser til Oslo. Det var langt fram til møteplasser på Teams, Zoom eller Skype.

Ingen som var til stede på Park hotell i Sandefjord disse vårdagene, kunne ha realistiske begreper om hva slags tidsskille som sto for døra i samfunnet, mediebransjen, journalistenes hverdag og NJs arbeid. NJs ledelse og sekretariat hadde knapt nok tatt de første stegene inn i den digitale tidsalderen. Våre tankebaner, virksomheter og også våre hjelpemidler var analoge. NJ hadde ennå ikke fått egen epostadresse og utgiftene til porto og kopiering var skyhøye. Internett var et fremmedord for mange og telefaks var fortsatt i flittig bruk.

Men grunnleggende endringer skjedde foran øynene på oss. Brønnøysunds Avis hadde rett før landsmøtet blitt den første norske avisbedriften som ga ut egen nettavis. Dette skjedde 6. mars 1995, og lokalavisa på helgelandskysten slo Dagbladets nyvinning dagbladet.no med to dager. Hovedmannen bak den historiske lanseringen var BAs

teknologioptimistiske redaktør Petter Stephan Krokaa, som sa at han var overrasket over hvor rimelig det var å legge avisas stoff ut på nettet.

Alle de store mediene var i gang med ulike digitale prosjekter og eksperimenter. Aftenposten var fra 27. juli 1995 først ute med en løpende oppdatert nyhetstjeneste på nett, med en interaktiv komponent som gjorde det mulig for tilkoblede lesere å sende redaksjonen tips og reaksjoner. Dette var en strategisk investering fra eieren Schibsteds side, og inntil videre ikke noe man tjente penger på.

VG investerte fire millioner kroner i et interaktivt mediesenter for besøkende skoleungdom. Dette handlet foreløpig ikke om redaksjonell publisering, men ansvarlig redaktør Bernt Olufsen varslet «starten på en ny kommunikasjonskultur». Den nye teknologien revolusjonerte produksjon og distribusjon i nøkkelvirkningene NRK og NTB. NRK kunne med digitale verktøy rasjonalisere produksjonen betydelig. I NTB kom det første digitale

RADARPAR: Diis Bøhn og Asbjørn Jaklin var leder og nestleder i NJ fra 1995 til 1999. FOTO: KATHRINE GEARD

**SILENT 765:
SENDER, MOTTAR
OG HUSKER
EDB-DATA!**

Da med dag Silent 765 når du skal ut å jobbe i marken. Skal den med deg fra steds til steds. Når du f.eks. setter i kundemøter er det bare å møte Silent 765 med de data som senere skal sendes inn til EDB-anlegget. Silent 765 er nemlig den eneste terminalen i sitt slag som har såkalt bubble memory, dvs. den lagrer og husker data uten å være tilkoblet nettet. Når dagen er over setter du den ned.

redigert og sender informasjonene, via telefonen, inn til EDB-anlegget. Du trenger ikke tenge felle av skjemaer og papirer. På samme måte kan du motta alle innkomne data mens du sitter hos kunden. Du bare koder informasjon til telefonen, kaller opp anlegget. Skriften kommer komplett inn på borden. Sentri om kopieringen eller ring oss, vi vil gjerne demonstrere Silent 765 for deg.

765 Texas Instruments
E DB-anlegget med sin over 1000000 tegn
SILENT 765
På et gammelt tryk- og skrivemaskin-
SILENT 765

Navn
Firma
Sted/bedrift
Adresse
Postboksnummer

TEXAS INSTRUMENTS
11000 Dallas, Texas, U.S.A.
Nr. Auguste gt. 13, Oslo 1. Telefon 022 20 40 40

Distributør:
ALF G. Johnsen
ADB-ans. 06 02/11 12 50. Brennerstr. 11, Oslo 1

EDB-DATA: Den teknologiske revolusjonen begynte i det små.

gjennombruddet med utsendingen av bilder, og snart var byråets aldrende stabler med manusark i flere gjennomslag modne for papirinnsamling.¹

Det var opplagt at nettets gjennombrudd ville gi NJ nye oppgaver og muligheter, men ingen ante hvor gjennomgripende endringene skulle bli. I gjennomgangen av landsstyrets beretning for de to siste årene påpekte jeg misforholdet mellom ressursene NJ brukte på «gamle» teknikkproblemer, i første rekke kampen om den såkalte filmsatsparagrafen som ga grafikerne enerett til framstilling av fotosats, og «vår manglende innsikt i og interesse for de elektroniske medie- og kommunikasjonsformene og framtidens opphavsrettsspørsmål».

Diis Bøhn hadde ikke sittet i landsstyret, og hun sa diplomatisk i debatten om teknikkspørsmål at NJ «var blitt stående litt i veikanten på den elektroniske landevei». Det var hun klar til å gjøre noe med. Bøhn hadde vært leder av Oslo Journalistklubb (OJ) og satt i styret for Den internasjonale journalistføderasjonen (IFJ). Hun hadde tidligere jobbet med opphavsrett sammen med NJs ekspert Stein Ove Grønsund. Fagfeltet opphavsrett hadde ord på seg for å være så komplisert at det bare var egnet for de spesielt interesserte, men dette hadde og har den største betydning for journalistenes økonomiske og ideelle rettigheter.

På arbeidsutvalgets møte 15. august 1995 satte NJs nye ledelse for alvor i gang arbeidet med «nye medier/nett». Det ble nedsatt en arbeidsgruppe der både Bøhn og Jaklin var med.² Utvalget skulle innen neste sommer «vurdere hvordan de nye elektroniske mediene (Internet) vil påvirke journalisters arbeidssituasjon, hvordan NJ kan bruke nettet i sitt arbeid og i sin kontakt med medlemmene, og vurdere hvilke tariffkrav NJ må stille som en konsekvens av at aviser og stoff formidles elektronisk». Det var et mandat som ga en presis beskrivelse av oppgavene forbundet sto overfor.

1 Rune Ottosen: «Fra fjærpenn til Internett», Aschehoug 1996, s. 529-532.
2 De øvrige medlemmene var Catharina Jacobsen (VG og landsstyret), Truls Meland (IJ), Bernt Frode Lyngstad (Sarpsborg Arbeiderblad), Heidi Egede Nissen (Computerworld) og Stein Larsen fra sekretariatet.

Bøhn sier at kampen for digital opphavsrett i den første fasen ble drevet av NJ sentralt i samarbeid med tillitsvalgte i noen større nyhetsredaksjoner. Det tok tid før medlemsmassen innså at dette var prinsipielle spørsmål som angikk alle.

Det drøyde også før NJs sekretariat var på høyde med bruken av elektronisk kommunikasjon, slik som epost og informasjon til medlemmene på nett. Først i januar 1997 slo arbeidsutvalget fast at «sekretariatet skulle overta den praktiske behandlingen av NJs elektroniske post», etter et års tid med «en tungvint ordning som har gått ut på at Jaklin i Tromsø har åpnet ‘postkassen’», som det het i protokollen. Det var livlige interne stabsdiskusjoner før man kom så langt.

Heller ikke ved journalistutdanningene var den digitale entusiasmen påtrengende i startfasen. Norsk journalisthøgskole ble innlemmet i Høgskolen i Oslo fra 1994, og dette ga større materielle og faglige ressurser for å prøve ut den nye teknologien. Høgskolelærer og bibliotekar Sidsel Meyer gjorde et pionerarbeid da hun i 1996 utarbeidet rapporten «Bruk av databaser i det journalistiske arbeidet». Men da hun ville lære de ansatte å lage nettavis, dukket det opp bare fire personer ved presentasjon av prosjektet. Da nettavisa Journalen ble lansert i 1997, var responsen ganske laber. Tvilen var utbredt blant både ansatte og studenter om den slags var verdt å bruke tid og krefter på.³

Da var NJs fagblad Journalisten mer frampå. Allerede i 1993 begynte Jørn Michalsen å brette om sidene til Journalisten på Mac. Han jobbet en del for Journalisten ved siden av stillingen som redigerer i VG, og var blant de første deskjournalistene her i landet som behersket slik teknologi.⁴

Rettstilstanden og avtalesituasjonen med Norsk Grafisk Forbund satte fremdeles store begrensninger for en del

3 Birgitte Kjos Fonn: «50 år med journalistutdanning», utgitt ved Norsk Journalistiskoles 50-årsjubileum, Cappelen Damm Akademisk 2015, s. 186-191.

4 Kathrine Geard og Leif Gjerstad: «Frifant og budbringer», historien om Journalisten, Absolutt forlag 2017, s. 238-240.

avisbedrifters utnyttelse av den nye teknologien. I september 1995 bidro Journalisten til innsikt med et 24 siders bilag om «datamakt og journalistikk», som var produsert av A-pressejournalisten og «netthodet» Henrik Steen.

På NJs landsstyremøte samme måned slapp Dagbladets klubbleder Trygve Aas Olsen til for å orientere om en tvist knyttet til vederlag for publisering av redaksjonelt stoff i den nye nettavisa. I lokale forhandlinger sto bedriften fast på at det ikke kunne gis godtgjørelse til redaksjonsklubbens medlemmer for bruk av stoff på nettet. Landsstyret bevilget inntil 25.000 kroner til advokat og vedtok at sekretariatet skulle utarbeide brev til alle klubber med forslag til framgangsmåte og avtaletekst for tilsvarende saker.

Saken ble drøftet på ekstraordinært møte i arbeidsutvalget før et avtalt tvistemøte med utgiverens organisasjon, Norske Avisers Landsforening (NAL).⁵ Utgiverens syn var at distribusjon av medarbeidernes stoff på nett i seg selv ikke ga rett til vederlag. Et gjennomgående argument var at det ikke var penger å tjene på nettvirksomheten.

Arbeidsutvalget sto uansett fast på at NJ på vegne av opphavsmennene krevde vederlag for internettdistribusjon, fordi redaksjonelt stoff som legges ut på nettet er opphavsrettslig beskyttet. NJ fremmet sitt prinsipielle syn overfor NAL og varslet at saken kunne bli forfulgt rettslig.

Etter tvistemøtet med NAL ble det inngått lokal avtale i Dagbladet om en årlig godtgjørelse på 500 kroner til alle klubbens medlemmer for distribusjon av journalistenes stoff på nettet. Beløpet var nærmest symbolsk, og Diis Bøhn sier at det viktigste var å få aksept for kravet om at elektronisk bruk av journalistenes stoff skulle honoreres. Vederlagets størrelse var i første omgang mindre viktig. Det hører med til historien at NJ heller ikke seinere har klart å forhandle fram store beløp i sentrale oppgjør som vederlag for bruk av journalistisk materiale på nett.

⁵ NAL ble i 2001 omdannet til Mediebedriftenes Landsforening (MBL), som siden har vært NJs viktigste motpart i avtalespørsmål ved siden av NRK. MBL er en landsforening i NHO.

Seinere på høsten kom redaksjonsklubben i VG i en tilsvarende tvist som Dagbladet, og NJ trappet med en kraftsamling i ledelsen og sekretariatet opp arbeidet med å legge en digital strategi. Under NJs hovedoppgjør med NAL både i 1996 og 2000 var kampen for å avtalefeste digitale rettigheter sentral, og i begge oppgjørene var det så vidt man unngikk å gå til streik for å forsvare disse prinsippene (se kapittel 3).

Allerede i februar 1996 besluttet landsstyret å legge ned «Internet-utvalget» i den formen det hadde fått. Det viste seg at dette var en lite hensiktsmessig arbeidsform for å håndtere spørsmål som på kort tid kom til å prege det meste av virksomheten i NJs ledelse og sekretariat.

Nettavisen

Høsten 1996 så Nettavisen dagens lys. Odd Harald Hauge, Knut Ivar Skeid og Stig Eide Sivertsen sto bak etableringen

VED SKJERMEN: Skjerm ble på kort tid det viktigste arbeidsredskapet for de fleste journalister. Her fra et datakurs i regi av SKUP, kursleder er Ståle de Lange Kofoed.

FOTO: KATHRINE GEARD

av landets første rene nyhetsbaserte nettpublikasjon, som skjedde på siden av de etablerte medieselskapene. Nettavisen satte fart i utviklingen av digital journalistikk og endret medielandskapet.⁶ Den fikk også betydning for NJ, som ganske snart fikk et nytt tariffområde.

Gründertrioen hadde kontakter i pengesterke miljøer og reiste uten problemer en startkapital på 30 millioner kroner for å ha noe å tære på før virksomheten ga nevneverdige inntekter. Man måtte for all del unngå å starte for smått. De solide ressursene og en offensiv rekruttering av medarbeidere ga Nettavisen styringsfart, og nykommeren trådte inn som en urokråke i et nokså sedat familieselskap.

Uten å skjele til papiravisenes tidsfrister eller gamle tradisjoner utnyttet Nettavisen de digitale mediernes uslåelige fortrinn – løpende publisering av nyhetene, bokstavelig talt mens de skjer, med oppdateringer ved behov. Sammen med en freidig praksis for sitering av andre mediers nyheter, som jevnlig skjedde på eller over grensene for opphavsrett og hevdvunne regler for sitatrett, ble Nettavisen en konkurrent som satte fart på produktutviklingen i større og mer tungstyrte bedrifter.

Nettavisen hadde redaksjonsklubb fra starten, og på landsmøtet i 1997 ble Espen Brynsrud valgt som vararepresentant til NJs landsstyre. Samme sommer orienterte han om et prosjekt som pågikk i Oslo Journalistklubb for å organisere medarbeidere i det som ble kalt nye medier. NJ hadde på den tida rundt 50 medlemmer i en håndfull internettaviser, som ikke var organisert i en arbeidsgiverorganisasjon. Dette var mindre gründerbedrifter med usikre inntekter og mer eller mindre uryddige arbeids- og avtaleforhold.

Dagbladet, VG og flere andre hadde startet nettutgaver før Nettavisen kom på banen, men store deler av bransjen var lenge lunken til den teknologiske revolusjonen.

NJs tidligere leder Sven Egil Omdal, som siden

⁶ Geir Terje Ruud forteller historien om Nettavisen i boka «Journalistiske entreprenører», Cappelen Damm akademisk, 2014.

har vært en slagferdig redaktør og kommentator i Stavanger Aftenblad og en anvendelig altnuligmann for presseorganisasjonene, jobbet fra høsten 1994 for å overbevise styre og ledelse i Aftenbladet om at Internett kunne ha noe for seg.

Han sier at de unge og nesten bare mannlige nerdene som drev med nettpublisering i den tidlige fasen, stundom ble kalt «SFO-avdelingen» av avisenes analogt anlagte veteraner, som kunne styre sin begeistring. «Jeg håper denne e-mailen snart går av moten», sukket en godt voksen medarbeider i Aftenposten. Han var ikke alene med sin skepsis.

«De fleste avisene gikk inn i den digitale tidsalderen like halvhjertet som gjaldt det bryllupsnatten i et fornøftsekteskap. Nettredaksjonene ble drevet som små husmannsplasser under storgårdene, med få journalister, små ressurser og stramme regler for hva som var lov. Noen valgte å legge ut noen få artikler fra papiravisen, uten oppdatering. Andre aksepterte at hendelsesnyheter ble publisert først på nett, mens alle andre eksklusive nyheter, kommentarer eller featureartikler skulle nå samtlige papirabonnenter før det var aktuelt å la den lille gjengen med nettjournalister få røre dem», skriver Omdal i boka «Noe innen media».⁷

Først ble nettavisene latterliggjort, deretter ble de sett som en trussel. Mye av innovasjonen i disse årene skjedde til motstand eller likegyldighet fra mange redaktørers og journalisters side.

Milepæler

Omdal mener at fire milepæler snudde opp-ned på mediebransjen på mindre enn 20 år: De første nettavisene midt på 1990-tallet, smarttelefonens inntog fra 2007 med iPhone i spissen, nasjonal utrulling av breiband fra 2009 og de sosiale medienes gjennombrudd utover 2010-tallet.

«Da breiband ble tilgjengelig over nesten hele Norge, falt løssalgsavisenes opplag som en stein. Nå kunne folk gå

⁷ Sven Egil Omdal og Halvor Hegtun: «Noe innen media», kapitlet «The Big Bang», Cappelen Damm 2016. Omdal var leder av NJ fra 1987 til 1991.

MANUELT: Blokk og blyant hørte med på pressekonferanser langt inn i dataalderen, og noen bruker det fortsatt. FOTO: KATHRINE GEARD

rett inn på nettet uten innlogging med langsomme modem, og utviklingen skjøt fart med smarttelefonene. Få år etter kom et nytt vendepunkt, da gigantselskapene som eier de sosiale mediene tok over store deler av annonsemarkedet og informasjonsstrømmen», sier Omdal.

I juni 2020 fortalte Journalisten om en rapport fra det britiske Reuters Institute som viste at nordmenn tross alt betaler mer for digitale nyheter enn mediebrukerne i noe annet land. 42 prosent betalte på den tida for å få tilgang til nyheter digitalt, det var en økning på åtte prosentpoeng fra året før. Det hadde tatt lang tid å komme dit, og koronakrisa i 2020-2021 førte til sterk økning av digitale abonnement. Men det er fortsatt mye å gå på når det gjelder digital betalingsvilje.

I mange år fulgte de fleste aviser en strategi som gikk ut på å legge ut store mengder redaksjonelt stoff gratis på nett. Det skapte vaner hos publikum som var vonde å vende. De politiske motpolene Trygve Hegnar i Finansavisen og

Bjørgulv Braanen i Klassekampen var blant de få ansvarlige redaktørene som hele tida var gjerrige med bruken av papiravisenes stoff på nettet. En tredje var Kåre Valebrokk i Dagens Næringsliv.

«Da mulighetene til å formidle nyheter på nett meldte seg, ble det så viktig å lykkes digitalt at man glemte absolutt alt annet, ikke minst å ta seg betalt», sier avisveteranen Unar Vegstein til Journalisten. Han argumenterer solid for at papiraviser fortsatt er liv laga, dersom eierne er villige til å satse på dem.⁸

«Gratisprinsippet i nettavisene er lett å kritisere i dag, men dette var ikke enkelt i starten, og det er en del etterpåklokskap om det som gikk feil fra folk som ikke var med den gangen. Nettavisens forretningsmodell og arbeidsmetoder påvirket utviklingen i avgjørende grad, da vi innså at det bare var å forsyne seg av stoffet vårt, og det var nødvendig med mottrekk. Men det er et tankekors at det tok rundt 20 år å utvikle betalingssystemer som leserne vil bruke», sier Sven Egil Omdal.

Han refererer i boka til datagründeren Anders Waage Nilsen, som høsten 2015 gjorde opp status for avisenes digitale virksomhet i en tilspisset form: «Det norske medier har drevet med på bransjenivå det siste tiåret er ikke innovasjon, men omvendt alkymi. Gull er omdannet til gråstein i industriell skala. Kontantstrømmene har tørket inn. Kapitalverdiene tappet. Distribusjonskraften er svekket. Talløse digitale muligheter har blitt utforsket, eller er grepet av andre».

Nilsen mener at det skar seg tidlig på 2000-tallet og ikke i pionertida noen år tidligere. En hovedgrunn var at den såkalte dot.com-boblen sprakk rett etter årtusenskiftet. Dette var en finansboble som vokste seg stor i den vestlige verden fra midten av 1990-tallet, med etablering av en rekke internetselskaper med oppblåste aksjeverdier.

Mange av disse foretakene så bort fra standard

⁸ Vegstein la våren 2021 fram rapporten «The newspaper is dead, long live the newspaper», som han skrev med støtte fra NJ.

forretningsmodeller og var mer opptatt av markedsandeler enn av bunnlinja, som Wikipedia skriver uten å overdrive, og tapene var store da boblen brast. En umiddelbar virkning da nedskjæringene rammet norske mediehus, var at yngre og innovative medarbeidere måtte gå først, mens den digitale utviklingen og forretningsmodellene ble sentralisert til konsernene.

Dette førte ifølge Omdal til at alle gikk i takt, og takten ble mye langsommere enn i de mindre selskapene som bukket under i dot.com-bølgens møte med fjæresteinene. Utviklingen ble bremset av uniformering og manglende forståelse av nettets potensial.

I prinsippet var redaktørene tilhengere av den nye tid, i praksis foretrakk de den gamle, bemerker Omdal. Som framskutt deltaker i «lemenmarsjen mot stupet» er det ikke med lett hjerte han slutter seg til Nilsens beske beskrivelse, men han gjør det likevel: «Vi gjorde mange og store feil».

VG i pluss

Anders Waage Nilsens framstilling trenger riktignok å nyanseres, for det ble også gjort mye riktig. Historien om VG de siste 25 årene viser hvordan bedriften med økonomiske muskler og vilje til å gå nye veier gjorde det mulig å møte et dramatisk fall for papiravisa med suksess på digitale plattformer, også økonomisk. Før jul i 2019 kunne VG feire at den digitale abonnementsutgaven VG+ rundet 200.000 betalende abonnenter. Det var mer enn dobbelt så mye som hovedkonkurrenten Dagbladet Pluss, som også økte jevnt og trutt.

VGs papiravis nådde opplagstoppen i 2002 med svimlende 381.000 eksemplarer hver dag. I 2020 var papiroplaget under 60.000, så fallet har også vært svimlende. Men VG er på ulike plattformer landets suverent største nettpublisist, med VG Nett som motor. Geir Terje Ruud begynte som journalist i nettredaksjonen i 1998, halvannet år før VG Multimedia ble opprettet i 2000.

«Uten annet enn god kaffe, litt lavere lønn enn kollegene i papir, mindre penger til seminar og julebord enn de vi delte

kantine med og klart hardere arbeidspress, oppførte vi oss som et oppstartsselskap og gikk fra et underskudd på 20 millioner i 2000 til et overskudd på 100 millioner i 2007. Arbeidstempoet var voldsomt, spesielt for dem som tidligere hadde levert en artikkel eller to hver dag. Det var ikke hver måned vi følte vi hadde tid til å gå i kantina», skriver han om pionertida.⁹

I juni 2005 inviterte NJs landsstyre VG Netts daværende redaktør Torry Pedersen til mediedebatt. Han mente at NJ ikke var godt nok oppdatert om nett- og multimedieutviklingen, siden endringene i medievanene allerede var som et jordskjelv.

Selv om VG lå langt framme, dominerte også der de gamle strukturene enn så lenge. Da landsstyret møtte Pedersen, jobbet 25 journalister i VG Nett og rundt 225 i papiravisa, men bildet endret seg raskt. Året etter viste en oversikt i Journalisten at de større nettredaksjonene hadde opprettet rundt 100 nye journaliststillinger på et års tid.

Da papiroplaget begynte å rase nedover på 2000-tallet, særlig for løssalgsavisene, tok det ikke lang tid før nettutgavene begynte å passere papiravisene målt i lesertall. Men papiravisene sto fortsatt for en dominerende del av inntektene. Dagbladet satset i likhet med VG massivt på nett, og allerede i 2006 passerte lesertallene for dagbladet.no lesertall for papiravisa. Men papiravisa hadde dette året en omsetning på 960 millioner kroner, mens Dagblad-konsernets «nye medier» hadde en drøy tidel av dette – 104 millioner kroner.¹⁰ De mange som fra denne tida og fram til i dag har spådd en rask avvikling av papiravisene, har ennå ikke fått rett.

Strid om NRK

NRK satset tungt på nettet, med nrk.no som plattform og etter hvert værtjenesten yr.no som en klikkmagnet i samarbeid med Meteorologisk institutt. Siden NRK i motsetning til aktørene

⁹ Ruud, s. 27-28.

¹⁰ Trygve Aas Olsen: «Sex, drap og dårlig ledelse», om Dagbladets nyere historie, Kagge 2010, s. 226.

i det kommersielle markedet har sine inntekter garantert fra det offentlige, gjennom lisensen og nå over statsbudsjettet, har NRKs ekspansjon på nettet ført til konflikter. Det viktigste ankepunktet fra hovedkonkurrenten TV 2 og også MBL har vært at NRKs beskyttede posisjon fører til problematiske konkurransevriddinger.

NRKs nettavis nrk.no konkurrerer med VG Nett og de andre tungvekterne om å være best, og på 2000-tallet konkurrerte NRK også om reklameinntektene. Striden om dette splittet NJ. Forbundet var i prinsippet enig med MBL i at NRK ikke burde delfinansieres av reklame, og foran landsmøtet i 2009 vedtok landsstyret som forslag til programmet at «NRK skal være en lisensfinansiert, nasjonal medieinstitusjon uten reklame».

Vedtaket ble gjort med ti mot to stemmer. Mindretallet besto av NRKs landsstyremedlemmer, Hege Iren Frantzen og Eva Stabell. De ville beholde formuleringen i det gjeldende programmet, som nøyde seg med å slå fast at NRK skal være uavhengig av reklame.¹¹ Debatten stilnet allerede året etter, da styret i NRK med Arbeiderpartiets tidligere kulturminister Hallvard Bakke som styreleder vedtok at allmennkringkasteren skulle fase ut annonsesalg som inntektskilde for nrk.no.

NRKs konkurrenter har tidvis også vært misfornøyde med NRKs journalistiske ressursbruk på nettet. NRK satser mye på dokumentarstoff, langlesing og ikke minst podkastserier i tillegg til den løpende nyhetsdekningen, noe som har gitt gode leser- og lyttertall. Dette er redaksjonelle prioriteringer innenfor NRKs budsjetter, som egner seg dårligere for politiske dragkamper enn spørsmål om rammebetingelser og finansiering.

Googles inntog

Våren 2005 åpnet Google salgskontor i Oslo for å organisere mediegygiantens framstøt mot norske og nordiske reklameinntekter. Google var ikke innarbeidet som begrep

¹¹ Journalisten, 18.03.2009.

slik som i dag, men Journalisten kalte selskapet «avisenes busemann», en forutseende beskrivelse som var lånt av MBLs styreleder Olav Terje Bergo.

MBL hadde invitert Googles nordiske direktør Johan Kinnander til foredrag, under den like forutseende overskriften: Kommer Google og tar oss? Allerede den gangen foregikk mer enn 70 prosent av alle nettsøk i nordiske land på søkemotoren til Google eller selskapets partnere, med de dramatiske følgene dette har fått for fordeling av annonseinntekter. Mediebyrågruppa Group M anslo for E24 at Google og Facebook i 2020 hadde en reell omsetning i Norge på rundt 6,8 milliarder kroner, som var mer enn halvparten av det samlede digitale reklamemarkedet.

Elin Floberghagen var NJ-leder fra 2007 til 2013 og nestleder i fire år før det. Før hun ble oppslukt av organisasjonslivet jobbet hun i Østlandets Blad, som er hovedavisa i den velstående Follo-regionen.

«Jeg tror at ingen kunne forutse hvor store endringene ville bli på kort tid, hvor store de digitale gigantene skulle bli og hvor stor del av annonseinntektene de skulle håve inn. De tradisjonelle mediene hadde hatt nærmest monopol på annonseinntektene. Jeg hadde tidlig i yrkeslivet et vikariat i annonseavdelingen i Østlandets Blad, og vi sa stadig nei til å ta inn annonser fordi det ikke var plass til flere. Slike tider kommer aldri tilbake. Facebook og Google feide inn over mediebransjen, og de forsto bedre enn oss verdien av den direkte kommunikasjonen som ble gjort mulig», sier hun.

Mediekommentatoren Trygve Aas Olsen var redaktør for Journalisten fra 2002 til 2007 og har fulgt den digitale utviklingen fra begynnelsen. Han mener at NJ ikke var mer bakpå i den digitale medierevolusjonen enn andre aktører, selv om dette fra tid til annen blir påstått.

«Hele bransjen ble tatt på senga, etter at den lenge hadde nytt godt av en tilnærmet monopoløkonomi, med styring av annonsemarkedet og nyhetsstrømmen. Det var vanskelig å innse tidsnok at den tida var over. Lenge etter at bloggere og andre var på banen med bruk den nye

teknologien, opptrådte vår bransje som om den fortsatt hadde nyhetsmonopol», sier han.

Også utviklingsmessig mener han at bransjen forsømte seg, selv om deler av den hadde ressurser til å være i front.

«Også de største, som VG, forsømte forretningsmuligheter av den typen som ble utviklet i musikkbransjen, slik som Spotify. Man tenkte ikke på å finne på nye modeller, selv om man hadde ressursene, teknologien og de kompetente folkene. Gratismodellen var fåfengt og bransjen holdt fast på den altfor lenge. Vi kunne aldri drømme om å lese aviser gratis før nettets tid, men nå blir vi nærmest sure når det blir krevd betaling for å lese aviser på nettet», sier Trygve Aas Olsen.

Debatten om de teknologiske storselskapenes kolossale makt, og mangelen på regulering og skattlegging av deres virksomhet, blusset opp under dramatikken ved presidentskiftet i USA i januar 2021. Twitter, Facebook og Instagram blokkerte på ulike måter avtroppende president Donald Trumps tilgang til sosiale medier, etter at særlig Twitter hadde tjent astronomiske summer på å være hans viktigste plattform for spredning av løgner og hatpropaganda gjennom hele presidentperioden, ikke minst mot mediene. Andre driver med påvirkning og sensur. «Vi har i realiteten outsourcet mesteparten av den offentlige samtalen til noen få gigantiske selskaper i USA», skrev politisk redaktør Skjalg Fjellheim i Nordlys på Facebook.

Netthodene

«Netthode» ble et nyord i den digitale epoken, ikke minst blant journalister. Det karakteriserte dem som lærte seg å tenke digitalt i takt med de teknologiske nyvinningene, som stort sett alltid var på nett og fulgte nøye med på digitale publiseringsløsninger, som var fortrolige med alskens duppeditter og som begynte å avskrive papir som gammeldags.

Netthodene var selvsagt flest blant de yngre, men også i den eldre garde var det atskillige som klarte å holde seg i forkant ved å gripe mulighetene den teknologiske

revolusjonen ga. De fleste av oss som hadde passert de førti, hadde likevel nok med å henge med i svingene. Vi gledet oss aldri til de ustanselige kursene som ble holdt om nye redaksjonelle systemer, epostsystemer og andre systemer.

Målet var å beherske de stadig nye tekniske hjelpemidlene og publiseringsformene, noe vi greide sånn noenlunde, men mange hadde tunge stunder i tider da det ofte trengtes kløkt og kyndighet for å komme på nett. Jeg reiste for NTB sammen med den unge fotografen Cornelius Poppe for å dekke Kosovo-krigen våren 1999 fra den albanske siden av grensa. Framgangsmåten da han skaffet kontakt med nettet for sending av stoff og bilder i fjerne avkroker i det fattige Albania, fortonet seg som trolldom for en som kom inn i journalistikken i blytsatsens tid.

Dataalderen fikk store konsekvenser for arbeidsforhold og arbeidsmiljø i mediene. Det kom nye og nærmest mirakuløse arbeidsverktøy og nye metoder for publisering. Begge deler kunne være stressende nok for pressefolk som var vant til blokk og blyant, for mye ble drastisk annerledes nærmest over natta.

Begrepet «deadline» opphørte for alle som drev med publisering på nett, og journalistene måtte begynne å produsere på flere plattformer. Særlig i mindre aviser var medarbeiderne vant til å ta bilder til sakene de laget, men nå fikk flere kjenne en mer krevende «multitasking» på kroppen. Skrivende journalister måtte i varierende grad produsere bilder, lyd, video og nettversjoner i tillegg til den gode, gamle jobben med å skrive reportasjen til neste dags avis. NRK-journalister ble halvstuderte teknikere og fotografer.

Multimedie-veggen

Multitaskingen hadde sin pris. Særlig var kjøret hardt for videojournalistene, som måtte kombinere journalistisk arbeid med håndtering av til dels tungt utstyr, og som oftest var de alene på jobb. Våren 2007 beskrev Adresseavisens medarbeider Morten Antonsen sin arbeidssituasjon i Journalisten. Han sa at han hadde «møtt multimedie-

MULTI: Fotojournalisten Olav Urdahl, som jobbet mange år i Aftenposten, demonstrerer noe av utstyret for multimediejournalistene.

FOTO: KATHRINE GEARD

veggen» og følte at han altfor ofte leverte fra seg c-produkter med navnet sitt på.

I samme reportasje ble NRKs stillingsannonse etter «Norges ti beste multimedia-journalister» referert: «Vi søker ti nye medarbeidere i redaksjonen som leverer oppdateringsnyheter til nett, nettspiller, nye medier, tekst-tv, radio og fjernsyn. Stillingene innebærer bruk av mange dataverktøy samtidig». Det ble på romantiserende vis gjort et nummer av hvor hektisk arbeidssituasjonen kom til å bli.

Alarmsignalene ble sterkere. De tøffe arbeidsforholdene førte til at NJs landsstyre før landsmøtet våren 2007 satte følgende løfte på topp i arbeidsprogrammet for den neste toårsperioden: «NJ skal sikre gode arbeidsvilkår for journalister som leverer til flere plattformer».

Under overskriften «Fra duracell til paracet?» var det temadebatt på landsmøtet om arbeidsforholdene og den

journalistiske kvaliteten i nettredeksjonene. VG Netts klubbleder Hege Odinsen sa at pionertida i nettmediene var over. Nå gjaldt det å sørge for en bemanning og organisering av arbeidet som tilsvarte redaksjonenes ambisjoner.

Journalistikk har alltid vært et fag preget av stress og press, noe som også bidrar til yrkets popularitet, for i enhver redaksjon er det dekning for frasen om at ingen dager er like. Det har vært flere arbeidsmiljøundersøkelser bestilt av NJ, og arbeidsmiljøkurs for tillitsvalgte har i flere tiår vært blant stabens oppgaver. Som del av oppfølgingen av landsmøtet i 2007 ble det gjennomført en undersøkelse i NJs egen regi for å kartlegge arbeidsforholdene for journalister som jobber flermedialt eller med kontinuerlig deadline.¹²

Funnene var preget av ambivalensen og paradoksene som er gjennomgående i undersøkelser av journalistenes syn på sine strevsomme, men interessante arbeidsdager. «Det er et hundeliv, men det er det eneste som er verdt å leve», sa gravejournalisten Alf R. Jacobsen da vi jobbet sammen under harde kår i Klassekampen tidlig på 1980-tallet.

«Kremjobb til krampa tar?» lød overskriften på en undersøkelse for NJ som arbeidslivsforskeren Bjørg Aase Sørensen ledet så tidlig som i 1993. Hun beskrev mediebedriftene som «paradoksenes paradeplass». Forskeren hadde bedre håndlag med metaforer enn mange pressefolk, så hun spedde på med å hevde at journalister «drukner i smørøyet».

Sørensen, som i samarbeid med NJ fulgte arbeidsmiljøet i mediene i flere tiår, spurte slik i 2005 under den første store undersøkelsen etter det digitale gjennombruddet: «Hvordan kan det ha seg at vi er så jobbfornøyde og har så stor grad av problemer, i form av sykefravær, utstøting og vanskelig adgang for mennesker med helsebegrensninger»?

NJs egen rapport tre år seinere ble innledet med følgende fyndord fra en av besvarelsene: «Takk Gud for SKUP, la NJ holde den faglige debatten hellig, og måtte utbyttekåte

¹² Utført av Cecilie Klem, Hege Odinsen, Eivind Molde og Mona Askerød, publisert 2008. Spørsmål var stilt til 715 respondenter, hvorav en tredel jobbet i rene nettredeksjoner. Svarprosenten var rundt 50.

blåruss brenne i troen på at det ikke er noen forskjell på en pølsebod og en avis. Ellers har jeg det bra!».

Hardere krav

Over halvparten av dem som svarte, fortalte at arbeidsmengden hadde økt med den nye arbeidssituasjonen og at produksjonskravene var så harde at det gikk ut over den journalistiske kvaliteten. Til sammenlikning oppga 26 prosent i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse i 2006 at de «ikke har tid til å utføre arbeidet skikkelig». Dette var en av mange indikasjoner på at arbeidsmiljøet i mediebedriftene ble satt på større prøver av digitaliseringen enn for yrkesaktive flest i samme tidsperiode.

Halvparten hevdet også at de jobbet mer enn de ble betalt for, og mer enn 40 prosent sa seg helt eller delvis enig i at det var psykisk belastende å jobbe flermedialt. Nesten 40 prosent meldte om fysiske plager.

Men tallene viste at mange også var fornøyde med sin nye hverdag. Det var trolig flere positive funn enn NJ hadde fryktet. Undersøkelsen kan oppsummeres slik:

- De fleste trivdes ikke dårligere enn før med nye arbeidsverktøy og rutiner, men et mindretall fortalte om dårligere trivsel.
- De fleste mente at digitaliseringen hadde forbedret forholdet til både kollegene og sjefen.
- De fleste hadde godt tilpasset arbeidsverktøy.
- Flertallet sa at de hadde større arbeidsoppgaver enn det var tid til å utføre, og at produksjonspresset truet den journalistiske kvaliteten.
- Medarbeiderne etterlyste bedre bemanning, mer faglig diskusjon, bedre anledning til å fordype seg i egne og selvvalgte saker, bedre rutiner for tilbakemelding og evaluering og mer tid til redaksjonelt samarbeid.¹³

¹³ Oppsummeringen bygger på en gjennomgang Rune Ottosen og Arne H. Krumsvik gjør i innledningen til artikkelsamlingen «Journalistikk i en digital hverdag», IJ-forlaget 2008.

Gratisarbeid og rovdrift

NJ-veteranen Trond Idås har holdt mange arbeidsmiljøkurs for tillitsvalgte i løpet av den digitale epoken. Han sier at undersøkelser her og i andre land bekrefter det alle journalister har merket – at nettet har ført til at de fleste jobber mye mer enn før, og for en stor del gratis. En dansk undersøkelse forteller om rundt 20 prosent ubetalt arbeid.

Han pleier å spørre kursdeltakerne om de synes det er greit at de i gjennomsnitt jobber rundt én ubetalt arbeidsdag i uka for arbeidsgiveren.

«Det er det selvsagt ingen som har lyst til, men dette er likevel realiteten for mange. I digitalalderen er skillet mellom jobb og fritid langt på vei visket ut. Det er stort sett ikke sjefene som presser folk til å sitte på kvelder, i helger og ferier med jobbrelatert virksomhet, men egen

PAPIR På HELL: Elektronisk ombrekking var et av de store gjennombruddene for mer rasjonell avisproduksjon, her fra VG-desken.
FOTO: KATHRINE GEARD

motivasjon, fagstolthet og ærgjerrighet, og reelt eller innbilt forventningspress. Mange føler et slags forventningsbasert gruppepress av hensyn til kollegene. Man er tilgjengelig og kan jobbe når som helst på døgnet. Mediene var veldig tidlig ute med å ta i bruk nye verktøy, som smarttelefon», sier han.

«En slik arbeidssituasjon oppleves som helt topp i starten, når du er 25 år, tidlig i karrieren og fri og frank. Med økende alder, familie eller andre forpliktelser blir dette mer og mer en belastning, som over tid gir slitasje og helseproblemer. Det bekreftet Arbeidsforskningsinstituttets undersøkelse av forhold i redaksjonene, som vi fikk gjennomført i 2012. Kjøret fører til sjukemeldinger og at noen hopper av. Dette er medaljens bakside», sier Idås.

Rovdrift på yngre journalister har vært et underdekket problem i nettets tidsalder. Det kom en utblåsing da Dagbladet våren 2021 averterte uvanlig friskfyraktig etter to journalister for produksjon til sosiale medier. Blant de etterlyste egenskapene var at du «ligger våken på natta og lurere på hvordan du kunne skrudd saken din slik at den traff enda flere lesere», og at du «nistirrer på lesertallene i samme minutt artikkelen din er publisert, for å se om den traff blink».

Annonsen var ifølge Dagbladet ikke helt bokstavelig ment, og den ble omformulert etter indignerte reaksjoner. Saken satte uansett søkelys på en kultur for et uholdbart arbeidspress, diktert av jakten på klikk, først og fremst blant nettredaksjonenes yngre medarbeidere.

Det er en grunn til at Dagbladet følte seg berettiget til å legge ut en slik stillingsannonse, skrev den unge journalisten Kenneth Haug: «De vet at dette er idealet til mange av oss. Det vet at det er slik det faktisk er blitt. Det gjelder spesielt blant journalister som ikke har fått den høyt verdsatte faste stillingen. Vi låner slagordet 'alltid beredt' fra speideren, og er tilgjengelige til alle tider. Vi logger aldri ut, og føler at vi alltid er på. (...) Vi bruker tid der vi egentlig skal slappe av til å tenke på neste arbeidsdag. Kort fortalt: Vi lar oss selv bli jobben».¹⁴

¹⁴ Medier24, 09.04.2021.

Bedre enn sitt rykte

«Det er nye skjermer på veggen ved sentraldesken. De viser antall leserklikk i sanntid: røde og grønne søyler, gule og grå streker, tall som beveger på seg hele tiden», skrev Aftonbladets kommentator og daværende kulturredaktør Åsa Linderborg i dagboka i september 2017.¹⁵

Liknende systemer for å måle trafikken er å finne i norske redaksjoner. «Vi måler alt», skrev Dagbladets nyhetsredaktør Frode Hansen i Medier24 før jul i 2020, i svaret på kritikk for at dagbladet no vinklet deler av sin koronadekning for hardt. Han beskrev hvordan redaksjonen måler hvor mange som går raskt inn i en artikkel og ut igjen, hvor mye av artikkelen som leses og hvor mange som klikker seg videre til liknende saker.

Det er lett å finne negative trekk ved dataalderens journalistikk, med klikkjakt, slurv under tidspress og spekulative lettvintheter i bøtter og spann. Åsa Linderborg ser for sin del mørkt på både bransjens og yrkets framtidsutsikter. Men mye av journalistikken i vår tid er utvilsomt bedre enn sitt rykte, på grunn av og ikke på tross av den digitale teknologien og nettets uendelige informasjonsmengder.

Det som med et samlebegrep kalles datastøttet journalistikk, gir helt andre muligheter enn tidligere for å finne, systematisere og presentere omfattende materiale på rimelig tid. Bruken av slike verktøy har blitt et spesialisert område og prisbelønnet journalistikk er ofte resultat av avansert databehandling. Redaksjonelle utviklere har blitt

DATASTØTTET: Shazia Majid (t.v) og Anne Stine Sæther var to av de fire vinnerne da VG vant SKUP-prisen i 2020 for en reportasjeserie som også var et omfattende dataprojekt.

FOTO: KRISTINE LINDEBØ

¹⁵ Åsa Linderborg: «Året med tretten måneder», Gyldendal 2020, s. 14.

nøkkelmedarbeidere, og også den visuelle presentasjonen har gjennomgått en revolusjon.

Et eksempel er teamarbeidet som ga en gruppe medarbeidere i VG SKUP-prisen i 2020 for en reportasjeserie året før som brakte en rekke avsløringer av konsekvensene av samhandlingsreformen i helsevesenet. Dette var i utgangspunktet en tung materie som tilsynelatende var uegnet for tabloidvennlige oppslag. En av vinnerne hadde ansvaret for å vedlikeholde en voksende database som reporterne bygde opp.¹⁶

Koronapandemien vil bli stående som et skoleeksempel på at redaksjoner og journalister evner å gå nye veier for å samle og oppdatere kompliserte saksforhold, og for å formidle menneskelige og sosiale drama med virkemidler som ikke var tilgjengelige i tidligere tider (se siste kapittel).

Friksjonen mellom nett- og papirjournalister hører stort sett fortida til og generasjonsmotsetningene er mindre enn i nettets barndom. Med en del unntak, som de meningsbærende nisjeavisene, har løpende oppdateringer på mobiltelefon blitt den viktigste plattformen for moderne redaksjoner. Nyhetsmessig framstår papirutgavene i økende grad som sekundærprodukter, fordi de finner veien til leserne lenge etter at hendelsesnyhetene har blitt kjent gjennom nett eller kringkasting.

Utviklingen av kringkastingsmediene i digitalalderen har på sitt vis vært parallell til den gradvise omprioriteringen fra papiraviser til nett. «Vi sender det som hender» var et motto i NRK på 1990-tallet, mens alle fortsatt var henvist til såkalt lineære sendinger – vi hørte programmer i radio og så dem på fjernsyn da de bli sendt, og verken før eller seinere.

I dag er det uendelige muligheter til å velge tid og sted selv. Ifølge NRKs analyser er det bare aldersgruppa over 65 år som følger de lineære sendingene i stor utstrekning. NRKs publiseringsstrategi går i økende grad ut på å tilby serier og andre programmer via nettet før de blir tilgjengelige i den

¹⁶ Vinnerne var Anne Stine Sæther, Shazia Majid, Eirik Mosveen og Sofie Amalie Fraser. Arbeidet med sakene blir gjort rede for i Journalistens papirmagasin, 2/2020.

tradisjonelle sendeplanen for radio og tv. NRK prioriterer det «valgbare» så høyt at man i NJ i NRK (NRKJ) er bekymret over at det blir for knappe ressurser til de lineære sendeflatene.

Alle taler, ingen lytter

Fra årtusenskiftet utviklet mediene nettutgaver seg raskt, med mer variert tilbud der det ble lagt vekt på å utnytte de interaktive mulighetene. Større avisbedrifter begynte etter hvert med egne tv-sendinger og stadig flere supplerte sin virksomhet med podkast og andre strømmetjenester. Podkast ble et satsingsområde der konkurransen var knallhard og pengebruken ekstravagant, som da Schibsted kjøpte opp flere av NRKs mest populære magasin- og podkaststemmer.¹⁷

Nettet ble tidlig allemannseie og fikk sitt gjennombrudd som debattarena. Det var store forhåpninger til at denne åpent tilgjengelige plattformen skulle demokratisere og utvide samfunnsdebatten.

20 år seinere er optimismen atskillig dempet. De fleste redaktørstyrte nettpublikasjoner har etter tapre og ressurskrevende forsøk på redigering og moderering stengt sine kommentarfelt, som nærmest har blitt synonym for forum for personangrep, sjikane og spredning av «fake news».

Dermed blir nettdebatter for det meste ført i de sosiale mediene, først og fremst Facebook, som i motsetning til for eksempel Twitter brukes av brede lag av folket over hele verden. På mediene egne Facebook-sider er det for det meste fortsatt åpent for leserkommentarer.

Medieviteren Ida Vikøren Andersen forsvarte i 2020 sin doktorgradsavhandling om debatter i mediene kommentarfelt på Facebook under flyktningkrisa i 2015-2016. Hun analyserte tolv skandinaviske mediehus, med NRK, Aftenposten, VG og Dagbladet som norske representanter.¹⁸

Avhandlingen ble presentert under overskriften «Alle taler, ingen lytter». Det trenger man ikke være medieforsker for å

¹⁷ Dette gjaldt «Radioresepsjon»-trioen Steinar og Tore Sagen og Bjarte Tjøstheim, og duoen Herman Flesvig og Mikkel Niva. De skiftet beite vinteren 2021.

¹⁸ Klassekampen 27.08.2020. Ida Vikøren Andersen disputerte ved Universitetet i Bergen.

nikke gjenkjennende til, selv om det kan innvendes at valget av et så polariserende tema som flyktningkrisa fort får fram det verste av både debattformer og debattanter.

Andersen sammenfatter sine studier med å hevde at debatter på Facebook er dominert av selvhevdelse og moralsk posisjonering, framfor konstruktiv argumentasjon. Hun analyserer de retoriske virkemidlene som preger debattene og kommer til den nedslående konklusjonen at sosiale medier fungerer svært dårlig som arena for demokratibyggning.

Bloggernes inntog

«Bloggerne kommer», fortalte Journalisten i en reportasje i juni 2005. Rapporten kom fra Lesja, der Tonje Brustuen holdt til på et sauebruk og blogget for dagbladet.no.

Overskriften var upresis, for blogging var ikke nytt av året. Men fenomenet var ennå ganske ukjent og de ganske få som drev med det, gjorde en pionerinnsats. Blogging oppsto i USA midt på 1990-tallet. I Norge var Dagbladet tidlig ute, da blogging inngikk i nettavisas tilbud fra 2003. De opprettet også en egen politikkblogg.

En tidlig blogger var Tor Andre Wigmostad, som skrev for Dagbladet og drev et nettsted for bloggere. Han sa til Journalisten at blogging likner på journalistikk, men han mente at blogging er mer ærlig overfor leseren, fordi bloggerne legger mer vekt på personlige vinklinger. Han regnet ikke seg selv som en journalist. Det gjorde heller ikke Tonje Brustuen i Lesja. Hun mislikte deadline, å prestere på kommando og å skrive om ting hun ikke var engasjert i, som hun sa. Det var en treffende beskrivelse av hverdagen til mang en allroundjournalist.

Jan Thoresen i dagbladet.no mente at bloggingen var starten på en ny type journalistikk. Det var en mer deltakende sjanger, som ville skille nettaviser og blogger fra den tradisjonelle journalistikken. «Folk utenfra ser ting annerledes enn journalister, og vi får flere øyne ut mot verden», sa han.

Blogging har blitt et svært utbredt fenomen, som spenner

fra store kommersielle virksomheter til en hobby som skriveglade mennesker driver i det små. I bloggsfæren kan alle være sin egen redaktør og publisist, og blogger om tema som moter og mat, barn og barneoppdragelse og ikke minst kjendiser og idoldyrking kan ha hundretusenvis av følgere, særlig i yngre årsklasser. De mest populære bloggerne håver inn store annonseinntekter.

Blogging og sosiale medier har for alltid frarøvet de redaktørstyrte mediene det som langt på vei var en enerett for formidling av nyhets- og aktualitetsmateriale og organisert debatt. Medielandskapet er fragmentert som aldri før og alle kan i prinsippet opprette sin egen kanal. Så har også «influencer», altså «påvirker», nærmest blitt en yrkestittel i bloggernes tidsalder.

Sammen med en kommersialisert konkurranse om flest mulig klikk og en økende rastløshet i mediebruken, er dette alvorlige utfordringer for den profesjonelle journalistikken og det som i noen kretser har blitt et skjellsord – *msm*, *mainstream media*. Særlig de unges medievaner bekymrer den etablerte mediebransjen.

Men under den største nasjonale og internasjonale krise siden andre verdenskrig, koronapandemien, har vi sett at publikum slutter sterkere opp om de redigerte og redaktørstyrte mediene, i søk etter relevant og kvalitetssikret informasjon i truende tider. Det gjelder også de yngre. Den dramatiske krise har gitt større framtidstro for journalistfaget og mediebransjen, selv om også mediene har blødd økonomisk. Det kommer vi tilbake til i siste kapittel av denne beretningen.

En taper-organisasjon?

Fra offensiv til defensiv interessekamp

Da NJs landsstyre møttes 24. januar 2002, var det mørke skyer i horisonten. Etter de gode tidene på 1990-tallet kom det nå en sparesjau med kostnadskutt og nedbemanning i flere av landets mest solide mediebedrifter, som NRK, NTB, Aftenposten, Dagbladet, Stavanger Aftenblad, P4 og flere aviser i A-pressen og Orkla Media.

På bordet lå en ramsalt uttalelse fra styret i Oslo Journalistklubb, forbundets overlegent største og mest innflytelsesrike lokallag. Her fikk NJs ledelse så ørene flagret på grunn av sin innsats, eller mangel på innsats, for å avverge en betydelig nedbemanning i den kommersielle radiokanalen P4. Der hadde 20 medlemmer blitt presset til å ta imot sluttpakke. OJ-styret mente det slett ikke ble gjort nok fra NJs side for å ivareta medlemmenes interesser.¹⁹

P4 burde etter OJs syn vært brakt inn for Arbeidsretten, og styret sparte ikke på kruttet: «Etter OJs mening er og forblir NJ en taperorganisasjon hvis man ikke markerer seg sterkere overfor arbeidsgivere som er mer interessert i egne penger enn de folkene som sørger for inntjeningen». Konklusjonen var ønske om «en mye tøffere fagforeningspolitikk» ved neste korsvei. Den konkrete saken

¹⁹ Hovedkilder er landsstyrets protokoller, Journalisten og intervjuer med sentrale aktører.

gjaldt P4, men nedskjæringene der var del av et større bilde, som fikk OJ-styret til å reagere så sterkt.

Den krasse formen skygget noe for budskapet, for landsstyret parerte etter et langt ordskifte med å hevde at framstillingen virket avsporende på debatten om hvordan NJ burde møte bedrifter som kuttet i staben. OJ-leder og landsstyremedlem Marianne Ruud beklaget i en protokolltilførsel formen kritikken hadde fått og presiserte at OJ ikke mente å uttrykke mistillit til NJs ledelse og stab.

Innholdet i kritikken hadde likevel klangbunn i deler av landsstyret. På møte noen uker seinere fremmet landsstyremedlem Solfrid Vartdal forslag om at «NJ's politiske ledelse bør bli mer synlig og handlingsretta i kampen mot mediernes grådighetskultur og nedbemanningsprosesser». Hun fikk støtte fra flere, men forslaget ble avvist.

Tidlig i nedskjæringsfasen var det en viss aggresjon i rekkene og urealistiske forventninger om hva NJ kunne utrette, sier daværende nestleder Ann-Magrit Austenå. Det gjaldt også landsstyret, der det var «en del spenninger og høy kølleføring», som hun sier.

Også landsstyret hadde tidligere brukt sterke ord om nedbemanningen i P4, som med en gullkantet konsesjon for reklamefinansiering gikk så det suste. «Det er helt uakseptabelt, umoralsk og forkastelig at P4 gjennomfører grove kutt i den redaksjonelle staben for å sikre eierne en driftsmargin på rundt 40 prosent. Eiernes grådighet rammer ikke bare de ansatte som gjennom flere år lojalt har bidratt til de store overskuddene, den svekker også det redaksjonelle produktet», het det i en uttalelse høsten 2001.

Dette slo an tonen for kommende konflikter om eiernes bruk av sparekniven. Da NJs medlemmer i avisene gikk til streik for å forsvare ferierettigheter sommeren 2002, var forbitrelse over eiernes «grådighetskultur» en del av bakteppet (se kapittel 3).

Enn så lenge var likevel nedskjæringene, med noen unntak, relativt udramatiske sammenliknet med det som skjedde under og etter finanskrisa noen år seinere.

Medlemstallet fortsatte å vokse, om enn ikke så raskt som på 1990-tallet. NJ hadde et driftsoverskudd på 3 millioner kroner i 2000 og nesten 2 millioner i 2001. Men kontroversen om ledelsens handlekraft førte til en nødvendig avklaring av spørsmålet om NJ burde ha som strategi å gå rettens vei i forsøk på å hindre nedbemanning og i verste fall oppsigelser.

En realitetsorientering

Det er naturlig at tillitsvalgte vil bruke alle tilgjengelige virkemidler, inkludert rettslige skritt, for å forsvare medlemmenes jobber. Spørsmålet må alltid være hva som er mest hensiktsmessig. På landsstyrets møte i mai 2002 stilte NJs jurist Ketil Heyerdahl forberedt til fingerspissene for å gi en pedagogisk innføring i rettsapparatets muligheter og begrensninger for et fagforbund.

Heyerdahl, som selv var stinn av aktivistisk erfaring fra både politikk og fagforeningsarbeid, sa at han var forbauset over at sentrale tillitsvalgte hadde så høye tanker om rettsapparatet som arena for forbundets interessekamp. Han la breidsiden til for å avverge en stemningsbølge for å bruke rettslige skritt på bred basis mot nedbemanninger som man fant urimelige.

Han la fram et notat om rettstilstanden på området, der konklusjonen var at risikoen var overhengende for at NJ ville tape rettsaker mot nedbemanning. Slike prosesser ville dessuten bli svært kostbare, kanskje millionbeløp per førte sak.

Heyerdahl fortalte landsstyret at det var solid rettspraksis for at arbeidsgivere hadde gyldig grunn til oppsigelser for å øke sin fortjeneste, forutsatt at det ikke hadde for store konsekvenser for dem som mister jobben. Hans juristkollega August Ringvold fulgte opp med et notat som problematiserte kravet om sluttpakker til alle ved nedbemanninger. Seansen fungerte som en realitetsorientering til NJs sentrale tillitsvalgte om at jussen i mindre grad er på arbeidstakernes side enn mange i fagbevegelsen håper og tror.

NJ gikk på et millionunderskudd i 2002 etter å ha budsjettert med flere millioner i overskudd, og stillingsmarkedet skrumpet inn slik at Journalisten fikk problemer (se kapittel 9). Men den økonomiske tilstanden i bransjen var i hovedsak solid. Nedskjæringer sikret eierne store overskudd og året etter var driften av NJ tilbake i pluss.

Etter at Ann-Magrit Austenå overtok som leder med Elin Floberghagen som nestkommanderende på landsmøtet i 2003, ble beredskap mot nedbemanning definert som en av forbundets hovedoppgaver. Det ble blant annet utarbeidet materiale for klubber og tillitsvalgte for bruk i nedbemanningssituasjoner.

Austenå advarte spesielt mot utstøting av eldre medarbeidere og påpekte at slike problemer begynte allerede når folk passerte 40 år. Fra den alderen opplevde mange medlemmer større problemer med å få både vikariater og faste jobber, mens bedriftene i økende grad satset på

KVINNETIÅR: Ann-Magrit Austenå og Elin Floberghagen ble leder og nestleder i NJ på landsmøtet i 2003, som innledet ti år med kvinnelig lederskap. FOTO: KATHRINE GEARD

midlertidig ansatte. «Løshunder og aldersangst er blant bransjens største problemer», uttalte hun.

Vinteren 2004 skjerpet NJ tonen mot de høye utbyttene i mange medieselskaper, også nå etter initiativ fra OJ. Landsstyret vedtok en uttalelse under overskriften «Grådige medieiere viser sitt sanne ansikt», med en skarp retorikk som illustrerte det betente forholdet til arbeidsgiverne i MBL. Så ble det også streik i hovedoppgjøret med MBL i både 2002 og 2004.

Også redaktørene var bekymret over eiernes mangel på magemål i denne perioden. En intern undersøkelse i Norsk Redaktørforening i 2005 viste at grådige eiere ble sett som den største trussel mot journalistikken, foran en kategori som talende, men noe ubestemmelig ble kalt «svake redaktører».

En gjennomgang i Journalisten av NJs lønnsstatistikk og lederlønninger i perioden fra 1998 til 2005 viste at lønnsforskjellene mellom de høyest og lavest lønnede NJ-medlemmene i avisene økte dramatisk. Det samme gjorde gapet mellom redaktører og journalister. Mens gjennomsnittslønna hadde økt fra 406.000 til 592.000 kroner i Dagens Næringsliv og fra 416.000 til 537.000 i TV 2, hadde snittet i Fanaposten gått opp fra 227.000 til 268.000 kroner. Det kom stadig advarsler fra tillitsvalgte i lavlønsbedriftene om at utviklingen truet motivasjonen for klubbarbeid, verving og annen innsats for NJ.

Sjefredaktørene i de ti største avisene, NRK og TV 2 hadde i samme tidsrom hatt en lønnsvekst på 66 prosent i gjennomsnitt, mens journalistlønningene hadde økt i spennet fra 10 til 41 prosent. Ni av disse sjefredaktørene tjente mer enn statsministeren. En gjennomgang to år seinere viste at topplederne i 25 av de største mediebedriftene hadde hatt mer enn tre ganger så stor lønnsvekst som journalistene siden århundreskiftet.

Bittert i Dagbladet

Trass i en nærmest ubegrenset lønnsevne til sjefene og rause utbytter til eierne, ble omstilling og nedbemanning

gjennomgangsmelodien i flere av landets største medieselskaper. Klubbledere i de større avisene fortalte sterke historier om påkjenningene for medarbeidere som ble presset ut. Sommeren 2005 hadde Journalisten temanummer om «ekstrem omstilling», med søkelys på Aftenposten som skulle slanke bort 110 årsverk.

Fra samme vår ble Dagbladet valplass for en av de mest omstridte nedskjæringsprosessene i NJs historie. Den stadig kriserammede bedriften skulle redusere staben med bortimot 90 årsverk, og veteraner som Sissel Benneche Osvold, Arvid Bryne og Gudleiv Forr tok oppgjør med styrets og ledelsens strategi i full offentlighet.²⁰

NJs landsstyre protesterte mot «Dagbladets ønske om å redusere antall faste stillinger, for deretter å erstatte

AMPERT: Dagbladets klubbleder Ulf André Andersen hadde travle tider under nedskjæringsprosessen.

FOTO: KATHRINE GEARD

²⁰ Uroen rundt og bakgrunnen for Dagbladets nedskjæringer beskrives i Trygve Aas Olsens før nevnte bok om Dagbladets nyere historie.

HARDT VÆR: Thor Gjermund Eriksen var sjefredaktør og hadde mye å svare for da Dagbladet kvittet seg med mer enn 40 redaksjonelle medarbeidere. FOTO: KATHRINE GEARD

disse med stringere, frilansere og midlertidig ansatte». Landsstyret kom med harde utfall mot avisas hovedeier Jens P. Heyerdahl, som i disse kritiske årene beriket seg solid på sitt eierskap i Dagbladet.

Dagbladets ledelse fikk også gjennomgå for personalbehandlingen. «Ingen takk, bare farvel», fortalte en overskrift i Journalisten. Til sammen 13 journalister og fotografer ved lokalkontorene i Bergen, Trondheim, Stavanger og Tromsø fikk beskjed om at deres stillinger ble inndratt og at de kunne fortsette som frilansere. Men her intervenerte NJ sammen med redaksjonsklubben, og ledelsen måtte innse at dette var en ulovlig framgangsmåte. Det kom ingen oppsigelser, men avishuset hadde etter sluttpakker, førtidspensjonering og naturlig avgang rundt 40 færre NJ-medlemmer enn før nedbemanningen startet.

Det var stor gjennomtrekk av sjefredaktører i Dagbladet i disse årene. Thor Gjermund Eriksen overtok som ansvarlig redaktør etter John Olav Egeland i 2003 og ble den fremste skyteskiven for protestene. Eriksen hadde tidligere hatt sentrale oppgaver i SV, og det gikk ikke ubemerket hen at en toppleder med hans bakgrunn gikk i spissen for å erstatte faste jobber med midlertidige stillinger.

En utkjørt Eriksen sluttet våren 2006, men han kom sterkt tilbake som toppsjef i Amedia i 2010 og kringkastings-

sjef fra 2013. Han ble avløst av Anne Aasheim, som kom inn full av energi og med store planer. Men også hun måtte bestyre videre nedskjæringer, mens avisas opplag fortsatte å falle sammen med omdømmet. Vinteren 2010 sluttet hun brått og overraskende fordi hun følte mistillit fra styret. «Aasheim mislyktes», konstaterte Journalistens redaktør, den tidligere Dagbladet-medarbeideren Helge Øgrim.

Også Vårt Land fikk hard kritikk fra NJ, på grunn av en strategi for rasjonalisering med bruk av «styrte sluttpakker». Dette brøt etter NJs syn med et avtalefestet ansiennitetsprinsipp og det ble sett som en framgangsmåte for å peke ut «overflødige» medarbeidere. Ledelsen i den kristne avisa ble beskyldt for å gå i bresjen for en brutalisering av nedbemanning i mediebedrifter.

Finanskrisa

Trass i uro i flere bedrifter var medieøkonomien hovedsakelig stabil. Det ble fortsatt ansatt journalister og NJ fikk flere medlemmer år for år, selv om medlemstallet stagnerte i de større redaksjonsklubbene. Slik var bildet fram til 2008, da finanskrisa slo inn i høstmånedene. Elin Floberghagen satt i NJs ledelse fra 2003 til 2013, de seks siste årene som leder. Hun ser tilbake på fem gode og fem magre år.

«Fra 2008 og framover var det mindre strid om nedbemanning var nødvendig, for alle så hvordan pengene forsvant da annonsemarkedet nærmest klappet sammen. Vi brukte veldig mye tid og krefter på å omstille organisasjonen i en ny situasjon, men vi forutså ikke hvor store nedbemanningene skulle bli og hvor lenge dette skulle vare. Fra å være en offensiv interesseorganisasjon med krav på nye områder, som for eksempel pensjon, måtte vi i lang tid sette ressursene inn i en defensiv forsvarskamp for medlemmenes jobber og rettigheter», sier hun.

Det overordnede målet var å unngå oppsigelser. Det var ingen dommedagsstemning i organisasjonen, men det var et stort alvor i en situasjon som var ny for tillitsvalgte og ansatte. Allerede høsten 2010 viste halvårsresultatene at de

BEKYMRING: Finanskrisa fra 2008 satte landsstyret og sekretariatet på harde prøver. Her er generalsekretær Jahn-Arne Olsen (nærmest), lederduoen Elin Floberghagen og Kjetil Haanes og rådgiver Ketil Heyerdahl på et av mange møter.
FOTO: KATHRINE GEARD

store mediekonsernene gjorde det bedre økonomisk enn året før, men dette førte ikke umiddelbart til flere ansettelser.

«Vi måtte gå inn i forhandlinger på en annen måte enn før. Det var ikke lett, men vi hadde dyktige folk i staben og tillitsvalgtapparatet og vi prioriterte å styrke juristkapasiteten i sekretariatet. Det ble bare et fåtall oppsigelser under og etter finanskrisa, men mange mistet jobben. Det er forskjell på oppsigelser og forhandlede løsninger. Det var lettere enn i dag å finne andre jobber, og vi fant for det meste fram til frivillige og for det meste gode løsninger. Misnøyen var størst blant en del midlertidig ansatte, som kom dårligst ut av prosessen», sier Floberghagen.

Da finanskrisa rammet, ventet NJ en sterk økning i antallet frilansere, men medlemstallet i frilansklubben holdt seg overraskende stabilt. Det skyldtes at mange journalister gikk ut av yrket fra 2008 og i årene som fulgte. Floberghagen sier at dette særlig gjaldt de yngste og eldste medarbeiderne. De yngre hadde lavest ansiennitet, og de fleste over 62 år ble kjøpt ut med sluttpakker i kombinasjon med AFP. Betingelsene varierte i tråd med selskapenes ulike økonomiske ressurser. Schibsted-avisene hadde langt rausere ordninger enn for eksempel A-pressen.

Krisa samlet organisasjonen, men krisehåndteringen gikk i noen grad utover andre gjøremål mens det sto på som hardest, som det journalistfaglige og presseetiske engasjementet. Og det så ut til at kriseforståelsen gikk ut over det åpenhjertige debattklimaet i forbundet.

Etter landsmøtet i 2009 skrev Journalisten at møtet var det kjedeligste på år og dag. Redaktør Helge Øgrim beskrev en «lammende enighet» og syntes det var vanskelig å forstå at store økonomiske utfordringer i bransjen skulle ta livet av debatten i NJ. Han undret seg over at NJs tillitsvalgte i slike tider satt samlet i tre dager, praktisk talt uten åpen meningsbryting.

Jahn-Arne Olsen var generalsekretær i NJ fra 2003 til 2015 og fikk være med på både opp- og nedturer. Han framhever i likhet med Floberghagen 2008 som et vendepunkt, og mener at NJs solide bemanning og økonomiske ressurser var avgjørende for å kunne yte tillitsvalgte og medlemmer tilstrekkelig støtte da krisa slo inn.

Olsen sier at arbeidsgiverne la mye penger på bordet for å unngå uro og rettslige konflikter. Bedriftene kjøpte seg fred til omstilling, mens mange NJ-medlemmer fikk finansiert en ny start med sluttpakker.

«Staben spilte en avgjørende rolle for å bistå klubbene og medlemmene, og sterk juridisk kompetanse i sekretariatet bidro til å skape trygghet. Dessuten gjorde dyktige tillitsvalgte en stor jobb for sine medlemmer under vanskelige forhold, og mange vokste med oppgavene. I slike situasjoner handler det i stor grad om menneskelige drama med sterke følelser. Lokale tillitsvalgte var tettere på medlemmene enn sekretariatet hadde muligheter til», sier han.

Olsen mener, i likhet med kriseperiodens ledere Elin Floberghagen og Thomas Spence, at NJ med en fornuftig og gjennomførbar strategi kom helskinnet gjennom den store omstillingsprosessen i bransjen. Krisa varte til Olsen hadde sluttet i organisasjonen i 2015, med få oppsigelser og nesten ingen rettssaker.

HARDE ÅR: Thomas Spence var nestleder og leder fra 2009 til 2017, og var for det meste opptatt av forsvarskamp for medlemmene.
FOTO: KATHRINE GEARD

Thomas Spence var nestleder fra 2009 og leder fra 2013 til 2017. Det var jevnt over åtte år med forsvarskamp og Spence mener at dette førte til en større kriseforståelse i NJs rekker. «Det ble mindre ønsketenking om å oppheve de kapitalistiske tyngdelovene enn det var tidlig på 2000-tallet», som han sier.

Spence minner om at krisa slo inn flere steder enn i avisene, for eksempel hadde TV 2 og Nettavisen store nedskjæringer. TV 2 hadde lenge vært som en pengemaskin, men møtte veggen i 2009.

«Det førte nærmest til panikk i ledelsen. Blant annet ble pensjonsordningene forsøkt endret og svekket nærmest over natta, uten forhandlinger. De ansatte ble sjokkerte, og de klarte med bistand fra NJ å stanse kuttet i pensjonene», sier han. Kanalen måtte gjennom en ny runde med kraftige kutt i 2016.

Ifølge Spence klarte NJ i hovedsak å opprettholde sin virksomhet som profesjonsorganisasjon gjennom kriseårene.

«Vi klarte å satse på faget og jobbet for å styrke den journalistiske kvaliteten midt i forsvarskampen. Dette hadde stor betydning for å holde motet og fagstoltheten oppe blant medlemmene. Vi gjennomførte en kvalitetskampanje for å heve blikket fra bunnlinja til journalistikkens topplinje, og vi utviklet og styrket de regionale journalistfaglige

konferansene. De ble gjennomført med stor deltakelse og dette var spesielt viktig i vanskelige tider. Vi brukte mye penger på disse konferansene og styrket samarbeidet med redaktørene og utgiverne», sier Spence.

Redusert bemanning og kontinuerlige krav om å publisere og oppdatere nyheter har ført til et knallhardt produksjonspress. NJs landsstyremedlem Ann-Kristin Hanssen jobber i Fremover i Narvik og forteller: «Det står skriftlig i min instruks at jeg skal levere minimum sju saker på hver vakt fra kl 09-14, både åpne saker og pluss-saker. Samtidig er jeg den som skal rykke ut ved henvendelser».²¹

Arbeidspresset har i takt med nedbemanningen økt dramatisk også i storavisene. Forholdene i Aftenposten kan illustrere omfanget av redaksjonelle nedskjæringer på 2000-tallet. Da avisa mot slutten av 2020 skulle ansette rundt 20 journalister for å styrke Oslo-dekningen, presenterte Journalisten tall som viste at antallet fast ansatte journalister hadde blitt halvert på 20 år – fra 307 årsverk i 2000 til 151 i 2020.

Medlemsfall

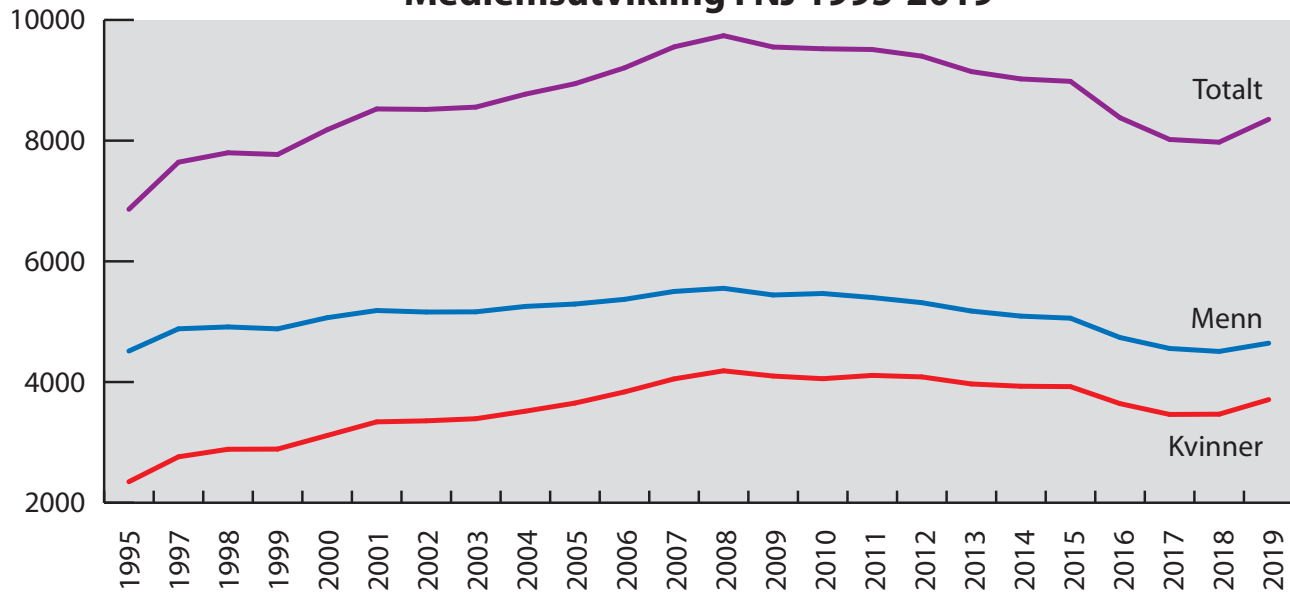
Det tok tid før finanskrisa og etterdønningene gikk vesentlig ut over NJs medlemstall, men før landsmøtet våren 2009 fikk man et varsko. Da begynte medlemstallet så smått å falle, etter en nesten uavbrutt vekst gjennom hele NJs historie. Medlemstallet i 2008 var på 9739, som var det høyeste gjennom tidene. Man var nær ved å runde 10.000 medlemmer, men nå er det et godt stykke opp dit.²²

Fra 2008 til 2018 sank medlemstallet fra 9739 til 7974, det var et medlemsfall på 18 prosent på vel ti år. Den største nedgangen kom i 2016, da NJ mistet mer enn 600 medlemmer. Mye skyldtes ettervirkninger eller

21 Uttalt til Norsk Presseforbunds utvalg som utredet medienes forhold til kildene, etter dramatikken rundt VGs dekning av den såkalte «dansevideoen» med Trond Giske i 2019 (se kapittel 6).

22 Tallene er hentet fra NJs medlemsoversikt fra år til år, med telling ved hvert årsskifte. Oversikten omfatter både medlemmer i arbeid, studenter og pensjonister.

Medlemsutvikling i NJ 1995-2019

NJ nådde medlemstoppen i 2008, før finanskrisa satte inn.

GRAFIKK: BENTE SABEL/IDA NYGAARD

nye kutt i NRK, Schibsted og TV 2. Dette var flere år etter at finanskrisa var over og illustrerte at den samlede bemanningen i norske redaksjoner stabiliserte seg på et lavere nivå.

Fra 2017 satte NJ medlemsverving på dagsordenen som en prioritert oppgave. Landsstyret satte ned et utvalg ledet av Anne Berit Larsen, som la fram sine første funn og anbefalinger i oktober 2017. Utvalgets undersøkelser tydet på at flere journalister enn før var uorganiserte, og særlig gjaldt dette unge journalister uten fast jobb. Gjennomtrekk var også et større problem enn det NJ var vant til. Mer enn fire av ti meldte seg ut igjen i løpet av de to første årene som medlem.²³

Utvalget gjennomførte en grundig analyse av de vel 1000 medlemmene som meldte seg ut i perioden 1. januar 2016 til 31. juli 2017. Av disse var to av tre ute av yrket høsten 2017. Mer enn 100 oppga at de ikke ønsket å være medlem av NJ, selv om de fortsatt var ansatt i bedrifter med redaksjonsklubb.

Dersom dette skulle vise seg å være et mer permanent

²³ Fra verveutvalgets første delrapport.

uttrykk for at NJs tradisjonelt høye organisasjonsgrad var synkende, var det grunn til bekymring. Det var vanskelig å si dette sikkert, for det vil alltid være en del som melder seg ut og liknende undersøkelser var ikke gjort tidligere. Utvalget foreslo at det ble opprettet en egen stilling i NJs stab med ansvar for medlemsverving.

I stedet ble OJs mangeårige organisasjonssekretær Aslaug Watten delvis frikjøpt for oppgaven, men offensiven for et mer aktivt vervearbeid gikk langt på vei i stå på grunn av store problemer med NJs medlemsregister og kontingentsystem i denne perioden. Sekretariatet fikk hendene fulle med å holde oversikt over og betjene de medlemmene man faktisk hadde.

Fra 2018 til 2019 økte medlemstallet fra 7974 til 8353. Det var på papiret den største oppgangen på ett år siden århundreskiftet, men veksten var ikke reell. Under overgangen til nytt medlemssystem fikk man ikke sendt ut purringer eller strøket medlemmer som ikke betalte, slik at tallet ble kunstig høyt. Derfor kom det en ny og ventet nedgang året etter. Ved utgangen av 2020 hadde NJ registrert 7879 medlemmer, noe under nivået i 2018, men tallet økte på nyåret i 2021. Medlemstallet ser ut til å ha stabilisert seg på omtrent 8000.

De tørre tallene om medlemsfallet sier ikke stort om dramatikken mange journalister opplevde i disse årene. Thomas Spence minnet om dette i et intervju i Journalisten før han gikk av på landsmøtet i 2017, skjønt verveutvalgets funn tydet på at hans beskrivelse nok ikke passet på alle som forlot organisasjonen.

«Fra 1. januar 2009 til 15. mars 2017 har NJ mistet 1529 aktive journalister. Det vil si ordinære, fullt betalende medlemmer. Bak hvert eneste tall skjuler det seg et menneske og en kollega som har vært gjennom usikkerhet og frykt, og som har hatt behov for hjelp, bistand, trøst og støtte både menneskelig og juridisk. Det har de fått», sa han.

Synkende medlemstall kan svekke NJs tariffpolitiske styrke, og det skaper problemer for det faglige arbeidet på arbeidsplassene. Med færre journalister blir arbeidspresset

større og armslaget for å påta seg tillitsverv blir mindre. Ifølge Hege Iren Frantzen, som var leder fra 2017 til 2021, har dette vært merkbart de siste årene. Hun sier at det er langt færre heltids tillitsvalgte i mediene nå enn da hun selv startet sitt lange fagforeningsliv.

1990-tallet var tiåret med klart størst medlemsvekst i NJs historie. Fra 1989 til 2000 økte medlemstallet fra 5065 til 8180. Dette var tiåret med etablering av riksdekkende kommersielle radio- og tv-kanaler, samtidig som NJ vokste mye i NRK. Det var også gode tider i avisbransjen og de første nettpublikasjonene så dagens lys.

I 2019 var 44,4 prosent av NJ-medlemmene kvinner. Dette var så langt den høyeste kvinneandelen i forbundets historie. Journalistyrket har tradisjonelt vært mannsdominert, men kvinnene har kommet stadig sterkere. I 1981 var 20 prosent av NJs medlemmer kvinner, og allerede i 1989 ble 30 prosent passert. I 2004 var kvinneandelen i forbundet 40 prosent, og den har sakte, men sikkert fortsatt å stige. Det er verdt å merke seg at NJ har hatt kvinnelige ledere i 18 av de 26 årene denne beretningen omfatter.

Mannsdominansen har vist seg å være mer seiglivet blant pressefotografene. Rundt 20 prosent av fotografene er kvinner, mens det er «80 prosent hvite menn», sier Marte Christensen. Hun ble våren 2021 den første kvinnelige lederen i Pressefotografenes Klubb.²⁴

Livet som løshund

Ann-Magrit Austenå mente som før nevnt at «løshunder» var blant bransjens store problemer. Dette ble et begrep i NJs og i særlig grad OJs arbeid for å bekjempe midlertidige stillinger og kampen for faste jobber, som har vært en prioritert oppgave på hele 2000-tallet.

Den nyvalgte lederduoen Austenå og Floberghagen gikk hardt ut høsten 2003, da Høyres arbeidsminister Victor D. Norman la fram forslag om endringer av arbeidsmiljøloven som ville gjøre det enklere å holde folk i midlertidige

²⁴ Dagsavisen, 15.05.2021.

stillinger. Elin Floberghagen beskyldte Norman for politisk kupp, siden lovforslaget kom rett før et offentlig oppnevnt arbeidslivslovutvalg skulle legge fram sin innstilling.

Det var sterke reaksjoner i fagbevegelsen, som mobiliserte til politisk streik mot forslaget og fikk tilslutning fra NJs landsstyre. Kampen for stillingsvernet var en av NJs hovedoppgaver. Dette var det unison enighet om, men vedtaket om å sende NJ ut i politisk streik utløste opprørsstemning i deler av organisasjonen, fordi det brøt med tradisjonen for at NJ ikke tar stilling i politiske spørsmål (se kapittel 11). Streikeplanen ble avblåst da lovforslaget ble trukket tilbake etter press fra Arbeiderpartiet, men kampen mot løsarbeidersamfunnet hadde så vidt begynt.

Som organisasjonssekretær i OJ har Aslaug Watten fulgt «løshund»-prosjektene tett i mange år. «Målet har vært å sette søkelys på mediernes bruk av midlertidige, få

LØSHUND: Oslo Journalistklubb har jobbet mye med å kartlegge redaksjonenes bruk av midlertidig ansatte og vikarer. Her er Martin Riber Sparre, Aslaug Watten, August Ringvold og Veslemøy Lode på vei til befarings i Aftenposten.

FOTO: KATHRINE GEARD

slutt på ulovlig bruk av midlertidige ansettelser, opplyse de midlertidige om deres rettigheter og skolere og gi tillitsvalgte verktøy for å hjelpe de midlertidige», skriver hun på epost til forfatteren.

OJ har arrangert samlinger for midlertidig ansatte nesten hvert år på 2000-tallet, og både OJ og NJ har holdt kurs for å ruste opp beredskapen på klubbnivå. OJ har gjennomført flere undersøkelser om antall midlertidig ansatte i Oslo og om hvordan de opplever sin situasjon.

OJ gjennomførte sin foreløpige siste kartlegging av situasjonen i Oslo våren 2016. 26 av de 47 redaksjonene som medvirket til undersøkelsen, opplyste at de hadde vikarer. Til sammen oppga tillitsvalgte at de hadde 172 vikarer i sine redaksjoner, og 95 av disse var med i NJ. Flertallet av de tillitsvalgte sa at de slet med å holde oversikt over vikarbruken og at tida ikke strakk til i forholdet til de midlertidig ansatte. Det ble ikke enklere av at «midlertidig ansatte» omfatter hele seks ulike kategorier i arbeidsmiljøloven.²⁵

I tillegg ble det rapportert om at det var 171 tilkallingsvikarer i de redaksjonene som svarte. Av disse var bare 47 medlem av NJ. De fleste redaksjonene hadde også et mindre antall prosjektmedarbeidere og en god del bruk av frilansere. OJ-rapporten slo fast at det var en problematisk mangel på oversikt blant de tillitsvalgte over bruken av midlertidig ansatte. Derfor var det vanskelig å få slike grupper effektivt i tale.

NRKs bruk av midlertidig ansatte har i alle år vært et særegent problem for NJ. Journalisten satte sommeren 2020 søkelys på fenomenet i en avslørende artikkelserie, der det ble påvist at midlertidige årsverk i NRK var nesten tredoblet på tre år.

I 2014 førte NJ en sak mot NRK i Oslo tingrett som ga en viktig prinsipiell seier, ved at NRK ble dømt til å gi en journalistvikar fast ansettelse. Det førte til en opprydding

²⁵ Rapporten om undersøkelsen ble utarbeidet av Margrethe Håland Solheim, Jathushiga Bridget Rajah og Trond Idås.

slik at flere midlertidig ansatte fikk fast jobb, særlig i nyhetsavdelingene. NJs jurist Knut Skaslien sa at saken ble vunnet fordi NJ kunne dokumentere i retten at NRK systematisk drev med for lav bemanning. «Etter mitt syn har de dessverre vendt tilbake til sin gamle uryddige og uakseptable praksis», sa Skaslien i Journalistens serie.

NRKJs leder Rolf Johansen sa at NRK bevisst omgår lovens bestemmelse om fast arbeid, og at svært mange av de midlertidige stillingene har en karakter som gjør at de ikke er lovlige. Dette ble bestridt av NRKs ledelse. Det har i mange år vært dyp uenighet mellom NRK og NJ om både virkelighetsoppfatningen og de juridiske og avtalemessige sidene ved bruken av midlertidig ansatte.

Lønnsoppgjøret i NRK i september 2020 ble derfor oppsummert som en kime til noe større fra NRKJs side, selv om det ikke var svære lønnstillegg å hente i koronaåret. Mer enn to døgn på overtid ble det inngått en avtale, etter at NRKJ under forhandlingene hadde jobbet hardt for avtaletekster som styrker de midlertidig ansattes rettigheter. Johansen sa at NRKJ hadde godt håp om at dette var et fundament å bygge videre på ved neste korsvei – for det kommer alltid et nytt tariffoppgjør.

Fordi DE fortjener det

NJ som kamp- og tarifforganisasjon

En morgen i slutten av mai 2002 stanset nesten alle norske aviser av en viss størrelse. Streikende journalister strømmet ut i gatene med løpesedler og svarte T-skjorter med følgende påskrift: «Ferie fordi vi fortjener det». «Ferie» med store bokstaver, en optimistisk gul sol, NJs logo og ikke minst ordet «vi» i rødt framhevet budskapet. På trøyeryggen var parolen: «Ingen bønn – mer lønn».

Trøya er i dag et klenodium i skapet hos dem som visste å ta vare på den, som et av de mest avstikkende plagg for uniformert mobilisering i fagbevegelsens garderobe. Det betyr ikke at streiken var dårlig begrunnet eller vanskelig å forsvare, men streiketrøya står som skoleeksempel på at også et forbund av profesjonelle kommunikatorer kan bomme stygt med kommunikasjonen.

Den eplekjekke vrien på et av tidas mest kjente reklameslagord, med implisitt budskap om at journalister – av alle – fortjente mer ferie bedre enn andre, var vanskelig å gå i opinionskrigen med. Det tok ikke mange timene før protestene kom fra streikevakter og tillitsvalgte rundt i landet, mest høylytt i Oslo, der streikekomiteen også hadde advart mot trøya. Den ble raskt erstattet med en mer edruelig utgave, men den er det ikke mange som husker.

NJ hadde gode grunner til å bryte meklingen med arbeidsgiverne i trykt presse ved oppgjøret i 2002, som ofte

KLENODIUM: Streiketøya fra 2002 ble et samlingsobjekt. Beretningens forfatter tok tøya i bruk den siste arbeidsdagen før hver sommerferie, her i 2018. FOTO: PRIVAT.

ellers. Hovedoppgjørene gikk stadig til mekling i de tider, men det skal mye til å ta streikevåpenet i bruk. Nå var streikegrunnlaget et forsvar av etablerte goder, og det kan være like berettiget som å gå til arbeidskamp for offensive krav, som lønnsøkning eller utvidelse av rettigheter.

NJs medlemmer hadde helt siden den første tariffavtalen som selvstendig forbund i 1946 hatt ei ekstra ferieuke etter ti år i yrket. Det betydde den gangen ei fjerde uke, mens basisferien i samfunnet var tre uker. Dette går fram av forbundets tariffhistorie, som den mangeårige forhandlingslederen og tallknuseren Bente Sabel utarbeidet på tampen av sin lange arbeidsøkt i NJ.²⁶

Kampen om ferien

Da som nå var begrunnelsen for ekstra ferie at journalister hadde mye uregelmessig arbeidstid, som ikke ble kompensert med overtidsbetaling eller avspasering. Da ferieloven ble endret i 1964 slik at alle fikk fire ukers ferie, kom arbeidsgiverne med sitt første framstøt for å inndra journalistenes ekstra ferie. Etter forhandlingsbrudd og mekling ble det avtalt «en ekstra ferieuke etter 20 års tjeneste som utlært journalist», altså en svekkelse av feriebestemmelsen med ti år.

²⁶ Bente Sabel: Norsk Journalistlags tariffhistorie 1938-2019 (2020). Mesteparten av dette kapitlet bygger på hennes framstilling.

HISTORIE: Bente Sabel har skrevet NJs tariffhistorie fra 1938 til 2019.

STREIKELEDER: NJs leder Olav Njaastad manet de streikende til dåd under det første allmøtet i Oslo under feriestreiken i 2002.

FOTO: KATHRINE GEARD.

Allerede i 1968 fikk NJ forhandlet fram at den ekstra ferieuka skulle komme etter 15 år, og i 1974 ble det avtalt at ferieuka skulle gjelde etter ti år i yrket. Dette var tilstanden helt fram til oppgjøret i 2002. Fra 2000 var fem uker ferie avtalt i de fleste tariffområder, og arbeidsgiverne ville på nytt fjerne NJs rett til ei ekstra uke.

Forhandlinger og mekling førte ikke fram, og NJs medlemmer i aviser, nyhetsbyråer og ukepresse gikk til en streik som varte i ni dager. 3343 journalister i 130 små og store bedrifter deltok i streiken. Natt til 7. juni ble streiken avblåst etter nye forhandlinger. Resultatet ble at

DILEMMA: Dagsavisens medarbeidere streiket i 2002, og det vakte sterke reaksjoner at ansvarlig redaktør Hilde Haugsgjerd lot avisa komme ut. Men streikeuttaket var omstridt. FOTO: KATHRINE GEARD

medarbeidere med 15 års yrkesansiennitet fikk to ekstra fridager, og ytterligere tre dager etter 18 år. Resultatet av konflikten blir gjerne kalt «NJ-dager», og ikke mer ferie.

Streiken ble gjennomført med energi og kreativitet. Allerede den første morgenen med streik forelå Oslo Journalistklubbs nettavis, oj.no. Også de streikende i Stavanger ga ut egen nettavis. I Oslo ble det blant annet arrangert demonstrasjonstog til MBLs lokaler, der det ble holdt appeller i megafon. Kampen gjaldt ikke bare ferien. Den slapp løs en oppsamlet frustrasjon over nedbemanning i overskuddsbedrifter og aggressive eiere som skrapte kassene til bunns, som streikelederen Olav Njaastad sa under det første streikemøtet i Oslo, som fylte Jakob kulturkirke ved Akerselvas bredd.

«Vi har sagt vi skal slå ring rundt redaktørene. Hvor er det blitt av dem vi skulle slå ring rundt? De godtar nedbemanninger uten å kny», sa Njaastad.²⁷

Det var som alltid delte meninger om resultatet. Noen mente at løsningen ikke sto i forhold til forventninger og engasjement, men landsstyret var etter en grundig gjennomgang ikke i tvil om at streiken hadde lønt seg.

²⁷ Skildring av streikene i 2002 og 2004 er i hovedsak hentet fra Journalisten. Beretningens forfatter satt i OJs streikekomite i 2002.

Streikeuttaket vakte til dels sterke reaksjoner, for NJ tok ut nesten alt og alle, inkludert medlemmene i utsatte aviser som Dagsavisen i Oslo og Rogalands Avis i Stavanger. Dagsavisens ansvarlige redaktør Hilde Haugsgjerd lot avisa komme ut under streiken og ble utsatt for harmdirrende kritikk og også en protestmarkering fra NJs side. Tidligere klubbleder Håkon Borud meldte seg ut av NJ i protest etter streiken. Han hevdet at NJ hadde «en arrogant og kynisk ledelse» som ikke hadde respekt for andre menneskers behov for en trygg arbeidsplass.

Dagsavisens medarbeidere sluttet lojalt opp om streiken, men redaksjonsklubben forlangte i etterkant en prinsipiell vurdering av de strategiske valgene som ble foretatt da avisas medlemmer ble tatt ut i streik. Det samme gjorde deres kolleger i Rogalands Avis.

«Deilig»

Samlet sett viste journalistene, som de har gjort i til sammen sju streiker i pressen og NRK fra 1990 til 2018, en kollektiv disiplin og fagforeningsbevissthet som har imponert eller irritert, alt etter hvordan man ser på bruken av streikevåpenet i vår tids arbeidsliv. En småborgerlig yrkesgruppe bestående av individualister og mange kritiske personligheter har gang på gang vist vilje til felles handling og bruk av kampmidler som de ikke alltid har like stor forståelse for når andre benytter dem. Særlig har streikene i NRK fått stor oppmerksomhet, fordi deler av de streikende har tilhørt samfunnets kjendiser og konfliktene stanset det meste av NRKs fjernsyns- og radiotilbud.

Ofte har de mest militante streikeaktivistene kommet fra borgerlige og næringslivsvennlige redaksjonsmiljøer. «Jeg er så forbannet at det er deilig å være i streik», utbrøt Sturle Scholz Nærø fra Aftenpostens redaksjonsklubb på det første streikemøtet under feriestreiken.

Det er ikke noe mål å streike, men det kan heller ikke være et overordnet mål for et fagforbund å unngå det for enhver pris. Viljen til å bruke arbeidskamp som virkemiddel har betydd mye for NJs solide avtaleverk og for forbundets

respekt og selvrespekt. NJ har nytt godt av at streikeretten er reell for deres medlemmer, i motsetning til det arbeidstakerne regelmessig opplever i for eksempel helse- og oljesektoren.

Selv om journalistikk er et samfunnsviktig yrke og journalisters selvbilde kan være i største laget, blir ikke nyhetstørke vurdert som så kritisk for liv og helse at myndighetene griper inn mot streiker i mediene med lov om tvungen lønnsnemnd. Dette har blitt enda mindre aktuelt med framveksten av alternative nyhetskilder.

Normalt går det lenge mellom hver gang brutte forhandlinger og mekling fører til streik, som er dramatisk for alle parter. Men i 2004 skjedde det enestående at NJs avismedlemmer kom i streik i andre hovedoppgjør med MBL på rad. Tillitsforholdet mellom partene var anstrengt tidlig på 2000-tallet, og tunge prinsipielle spørsmål lå i potten. Etter dragkampen om NJs feriebestemmelser kom turen til pensjonsspørsmålet.

Pensjonsrettighetene for arbeidstakerne hadde tradisjonelt vært svært ulikt fordelt, både i arbeidslivet generelt og i pressen. LO og NHO hadde blitt enige om en obligatorisk tjenstepensjonsordning, som regjeringen hadde forpliktet seg til å lovfeste. Dette var ikke nok for NJ. Forbundet hadde landsmøtevedtak om å få avtalefestet tjenstepensjon og rett til å forhandle om den, slik at dette ble hovedkravet i forhandlingene.

Her var det vanskeligere å finne kompromisser enn i feriestriden to år tidligere, fordi MBL hadde fått veto fra sine medlemmer mot å gi fra seg styringsretten i pensjonsspørsmål. I tillegg var det stor økonomisk avstand mellom krav og tilbud.

En tyngre streik

Meklingen brøt sammen på overtid og streiken var et faktum på formiddagen 12. mai. Det kom tidlig i stand underhåndskontakt mellom partene, men forsøkene på å finne en løsning rant ut i sanden. MBL kunne bare garantere pensjonsordning i de større bedriftene, mens NJ avviste en modell som ikke omfattet alle. Nye forhandlinger kom

KREVENDE: Da NJs pensjonsstreik brøt ut våren 2004, var Ann-Magrit Austenå NJ-leder.

FOTO: BIRGIT DANNEBERG.

i gang etter sonderinger mellom partenes forhandlingsledere, og NJs landsstyre vedtok et anbefalt forslag mot én stemme om kvelden 22. mai. Konflikten i 2004 var, enn så lenge, den siste streiken i trykt presse her i landet.

Det ble nedsatt et Pressens Pensjonsutvalg, med deltakelse fra MBL, arbeidstakernes organisasjoner og nøytrale eksperter, og det ble avtalt at alle pensjonsordninger skulle fryses i to år, dersom det ikke var enighet om endringer. Et av NJs problemer i denne tida var at pensjonsordningene ble svekket over hodet på klubbene i mange bedrifter.

Resultatet ble et godt stykke fra NJs krav, men det var ansett som det beste man kunne oppnå uten en langvarig konflikt til alvorlig skade for bedriftene. Dette kunne også ha slitt NJs samhold i stykker.

Det var en hard tørn å mobilisere medlemmene til streik i to hovedoppgjør på rad, og det var flere enn forrige gang som mente at utbyttet ikke rettferdiggjorde en arbeidskonflikt. NJ unngikk likevel noen av de interne problemene fra streiken to år før, ved å gjennomføre et streikeuttak som i større grad tok hensyn til de mest sårbare avisene. Denne gangen ble ikke Dagsavisen tatt ut, og heller ikke nisjeaviser som Nationen.

NJs leder under pensjonsstreiken var Ann-Magrit Austenå. Som nestleder var hun også sentral under feriestreiken to år tidligere. Hun sier at streiken i 2004 var en mye tyngre kamp, som gikk ut over nattesøvnen for dem som hadde hovedansvaret.

«MBL tok ikke inn over seg at det kunne bli en ny konflikt, for de mente at pensjon var for komplisert og at dette opplagt måtte ligge innenfor styringsretten. Vi hadde ikke noe valg dersom vi skulle påvirke pensjonsordningene. Men streiken var tung å selge, og det var spent stemning i streikekomiteen og forhandlingsutvalget før og under konflikten. Det var blodig alvor fra dag én, for når man går i konflikt, må man også finne en vei ut av den», sier hun.

Austenå sier det var en annen stemning blant medlemmene enn under feriestreiken, da det var en sterkere glød. Streikegrunnlaget var klarere i 2002, det hadde gått lang tid siden forrige konflikt og bransjen gikk fortsatt godt økonomisk.

«Vi fikk ikke en reell forhandlingsrett om pensjon, men vi fikk i stand bedre drøftinger i en del virksomheter enn det ville blitt uten streiken. Vi unngikk disiplinproblemer eller sprekkdannelser, men det var et sjansespill. Streikegrunnlaget var vanskelig, selv om det sto om viktige prinsipper», sier hun.

Uttelling fra streiken kom tydeligere til uttrykk ved hovedoppgjøret to år seinere, da NJ og andre forbund med medlemmer i mediene fikk avtalefestet at det skulle være reelle forhandlinger om pensjonsordninger lokalt i bedriftene.

Også denne gangen brøt NJ forhandlingene og gikk i mekling, noe som var vågalt, siden det alltid er mulighet for at mekling ender i konflikt. En tredje streik på tre hovedoppgjør ville vært særdeles vanskelig å gjennomføre. Men lykken sto den kjekke bi, da MBL gikk med på en protokolltilførsel som sikret NJs medlemmer en pensjonsordning med årlig innskuddsnivå fra arbeidsgiver på minimum fire prosent av pensjonsgrunnlaget.²⁸ Lovens

²⁸ Fra protokolltilførsel til Riksmeklingsmannens møtebok, 03.06.2006.
Institusjonen Riksmeklingsmannen skiftet navn til Riksmekleren i 2012.

minimum for privat sektor var to prosent, og det hendte svært sjelden at NHOs bransjeforeninger gikk med på reelle forhandlinger om pensjon.

Vondt blod

NJs ledelse og sekretariat tok ikke lett på den alvorlige beslutningen det er å ta medlemmer ut i streik. Landsstyret brukte etter de to avisstreikene på 2000-tallet mye tid på analyse og oppsummeringer. Det ble trukket lærdommer fra streiken i 2002 som justerte en del taktiske valg under konflikten to år seinere, blant annet om omfanget av streikeuttaket.

Konfliktene satte vondt blod i en del redaksjoner, der redaktører og mellomledere som var organisert i Redaktørforeningen, etter NJs mening gikk så langt for å gi ut mest mulig fullverdige produkter at det krysset grensa for streikebryteri. Høsten 2002 gikk NJ grundig til verks i sin gjennomgang av streikens forløp, og landsstyret navnga enkeltpersoner i flere bedrifter som streikebrytere.

Denne uvanlig harde linja vakte enkelte reaksjoner. Styret i redaksjonsklubben i Avisa Nordland skrev til NJ at de uttrykkelig hadde bedt om at utpeking av streikebrytere på personnivå ikke skulle skje. Klubbstyret «reagerer sterkt på at landsstyret har overkjørt vårt klare ønske. Vi opplever dette som svært belastende på samarbeidsklimaet etter at vi har jobbet for å gjenopprette normale samarbeidsforhold», het det i brevet.

NJ sendte etter oppsummeringsrunden brev til Norsk Redaktørforening og MBL og påtalte brudd på spillereglene i form av streikebryteri fra redaktører og uakseptabel bruk av stoff som var forhåndprodusert av streikende journalister. Dette bidro ifølge NJ til å skjerpe konfliktnivået og førte til svekket tillit og dårlig samarbeid i etterkant.

Stein på stein

En viktig grunn til at NJ ofte kommer i mekling og noen ganger i konflikt, er den evige kampen for å bli anerkjent

HØYT SPILL: Når fagforbund går til mekling, er det alltid en mulighet for konflikt. Her fra MBL-meklingen i 2006, med Bente Sabel og Ann-Magrit Austenå i dialog med MBLs forhandlingsleder Arvid Sand (nærmest). Ved bordenden meklingsmann Dag Nafstad.

FOTO: KATHRINE GEARD

som frittstående forbund med særegne behov og å unngå blåkopi av avtalene mellom LO og NHO. Fagpolitisk har dette vært en rød tråd i NJs tariffarbeid i flere tiår. Siden det er vanskelig for et uavhengig forbund med høy gjennomsnittslønn å ta ut mer i generelle tillegg enn det LO og NHO blir enige om i de såkalte frontfagoppgjørene mellom arbeidsgiverne og industriens forbund, er den avtalte, lokale forhandlingsretten en hjørnestein i NJs lønnspolitikk. Men dette er en rettighet som særlig i vanskelige tider kaster lite av seg i økonomisk svakere bedrifter.

«Strekk i laget» er et betydelig problem for NJ. De økonomiske ressursene er så ulike i store konsern og mindre lokalmedier at lønnsforskjellene blir svært store. Det blir gjort et systematisk arbeid for å motvirke dette ved ulike grep i sentrale oppgjør, som lavlønnstillegg, påslag for ansiennitet og såkalte tekniske overføringer fra journalistenes personlige tillegg til minstelønnsattsene. Interne lønnsgep er likevel en vedvarende kilde til misnøye og noen ganger politisk uro i rekkene.

Bente Sabels gjennomgang av NJs tariffoppgjør år for år illustrerer hvordan dagens omfattende avtaleverk er resultat av bygging stein på stein gjennom mange tiår. Krav og justeringer som i de enkelte oppgjør kan fortone seg som

HARDE FRONTER: Streikende journalister har flere ganger tatt til gatene for å fremme sine krav. Her får MBLs styreleder Olav Terje Berge klar beskjed under streiken i 2004.

FOTO: BIRGIT DANNEBERG

detaljer, blir over tid til en solid grunnmur av ordninger og rettigheter, som ikke bare trenger påbygging, men også forsvar og vedlikehold. Det inngår ofte i forhandlingsritualet å slå tilbake motkrav fra motparten om svekkelser av avtaleverket.

Lønnstillegg, ulempetillegg og andre økonomiske størrelser er den røde tråden i de årlige oppgjørene. Det største konfliktpotensialet er likevel som oftest knyttet til mer prinsipielle spørsmål, for eksempel ferie og pensjon, som streikene i 2002 og 2004 altså handlet om.

Også ved NJs første streik, avisstreiken i 1990, var sosiale krav like viktige som de økonomiske tilleggene. Den gangen oppnådde NJ en utvidelse av fødselspermisjonen som ble lagt merke til i arbeidslivet og som var med på å bane vei for samfunnsmessige reformer.

Et annet eksempel fra samme tidsperiode gjaldt avtalefesting av journalistenes rettigheter i den digitale tidsalderen. Digital opphavsrett var ukjent terreng på 1990-tallet, og prinsippene for vederlag og opphavsrett knyttet til digital publisering preget hovedoppgjørene i 1996 og 2000. Etter brudd og mekling fikk journalistavtalen i 1996 på plass en ny og omskrevet opphavsrettsparagraf,

med bestemmelser om videresalg, internett- og databasetillegg.

Forhandlingsleder Stein Larsen sa i sin orientering til landsstyret at det anbefalte meklingsforslaget ga gjennomslag for NJs viktigste prinsipper i opphavsrettsspørsmål. NJs krav ble i hovedsak lagt til grunn for den nye paragraf 46 i Journalistavtalen. NJ ble sikret vederlag på 1000 kroner per medlem for bruk av redaksjonelt stoff på nett, og det ble åpnet for lokale avtaler om vederlag. Det var ikke store penger, men viktige prinsipper ble stadfestet.

Fire år seinere ble det hardere tak, da det ble meklet 28 timer på overtid og NJs delegasjon ble stanset i trappa hos Riksmeklingsmannen da alt var klart for konflikt. NAL kjørte hardt og ville ha opphavsrettsbestemmelsene ut av avtalen. NAL nektet å diskutere opphavsrett under meklingen før prosessen nærmet seg overtid.

Resultatet ble en reforhandlet paragraf som innebar inntektsdeling ved videresalg, bestemmelser om bruk av stoff på flere publiseringsplattformer og rett til å forhandle vederlag lokalt. NJs parole under oppgjøret, «Dele, ikke stjele», var mer vellykket enn den famøse ferieparolen to år seinere.

I 2007 overtok Elin Floberghagen som leder etter Austenå etter å ha vært nestleder i fire år. I Journalistens presentasjon av den nye lederen røpet Austenå at Floberghagen hadde vært kritisk til opphavsrettsavtalen som NJ inngikk i 2000. Hun mente at journalistene i Østlandets Blad, der hun selv kom fra, hadde en sterkere opphavsrettsavtale lokalt og at NJ burde ha oppnådd mer.

Kronekamp i krisetider

Interessekampen i kroner og øre ble vanskeligere i takt med den økonomiske krisa utover på 2000-tallet, og NJ måtte ta til takke med flere magre oppgjør. Men det var også eksempler på at kraftsamling og grundige forberedelser ga god uttelling. Dette skjedde for eksempel i 2010, under to år etter at finanskrisa rammet.

«Et historisk godt oppgjør», skriver Bente Sabel om

dette året, etter at noen av de foregående oppgjørene var tilsvarende magre. Hovedmålet var å ta igjen deler av den mindrelønnsutviklingen som NJ kunne dokumentere for journalistenes del de siste ti årene.

NJs analyser viste at det ikke var klar sammenheng mellom lønnsevne og lønnsutvikling, og bremseklossen fantes ofte i de lokale forhandlingene. Altså var det nødvendig med et krafttak for tillegg som kom alle til gode, og organisasjonen ble topptrimmet.

Selv om det bare var få år siden to krevende streiker i avisene, var engasjementet blant medlemmene upåklagelig. Journalisten bidro til å få fram kontrasten mellom svak lønnsutvikling i redaksjonene og lønnsfest blant medielederne. Analyser viste at innsparingene under finanskrisa i det store og hele hadde styrket medieøkonomien.

Etter harde meklingsrunder og et kreativt streikeuttak som la ekstra press på de større bedriftene, kom man i mål med et resultat som med ulike komponenter ga nesten 10.000 kroner i gjennomsnittlig tillegg. LO/NHO-oppgjøret hadde gitt 1950 kroner i generelt tillegg. De påfølgende oppgjørene fulgte samme hovedstrategi. Selv om det sjeldnere ble behov for mekling og streiketrusler, klarte NJ år for år å få mer ut av oppgjørene enn de trange rammene i LO/NHO-oppgjørene.

Seier til besvær

NJ organiserte i 2020 mer enn 1700 medarbeidere i Norsk rikskringkasting, som er landets overlegent største arbeidsplass for journalister og medarbeidere som driver med ulike former for redaksjonell virksomhet. Siden slutten av 1980-tallet har NJ i NRK – NRKJ – vært NJs mest slagkraftige enhet, i en bedrift som er gigantisk etter norske forhold og som har hatt mange kontroverser både internt og i offentligheten.

Journalistene i NRK har vært i streik fire ganger på mindre enn 30 år – i 1990, 1993, 2006 og 2018. Den 25 dager lange NRK-streiken sommeren 1990 var NJs

lengste og trolig viktigste streik, fordi den la grunnlaget for forbundets posisjon som tarifflokomotiv og for NJs strategi i rikskringkastingen for lang tid. Streiken kom i det første oppgjøret da NJ hadde reell forhandlingsrett etter at NRK var omdannet til en stiftelse, i et klima preget av uro fordi NRK-journalistene lønnsmessig sakk langt etter journalistene i større avisbedrifter.

Noe av det mest provoserende for NRK-ledelsen var NRKJs organisering av filmfotografer, filmklippere og redigerere. Dette var i NRK-tradisjonen ansett som tekniske stillinger, som ikke skulle lønnplasseres som redaksjonelle medarbeidere.²⁹

Det viktigste resultatet av streiken var en bestemmelse som ble feiret som en stor seier, men som også førte til mye hodebry for NJ – den såkalte opptrappingsplanen. Det ble avtalt å etterstrebe en lønnsmessig opptrapping til nivået i de ti største avisene i løpet av fem år. Denne tilsynelatende konkrete og målbare avtalen ble ikke fulgt opp, og allerede ved hovedoppgjøret i 1992 ville NRK ha opptrappingsplanen fjernet. Konflikt ble unngått etter langvarig mekling, men allerede i 1993 ble det en ny streik for å forsvare resultatet av storstreiken tre år før. Dette er eneste gangen NJ har gått til streik i et mellomårsoppgjør, som bare handler om økonomiske endringer.

Streiken ble kortvarig og ga et solid økonomisk resultat, men den utløste et voldsomt spetakkel fordi NJs og NRKJs ledelse i nattlige forhandlinger direkte med kringkastingssjef Einar Førde aksepterte Førdes forutsetning om å fordele deler av tilleggene skjævt, slik at nyhetsavdelingenes medarbeidere kom best ut. Dette brøt med nedarvede, om enn nokså illusoriske likelønnsprinsipper i den tidligere statsbedriften, og reaksjonene ble ekstra sterke fordi løsningsmodellen kom uforberedt på medlemmene.³⁰

29 Anne Berit Larsen, nestleder i NRKJ i 2021, i gjennomgang av NJs arbeid i NRK.

30 Forfatteren av beretningen var NJs leder og streikeleder, og ble sammen med NRKJs leder Anne Lognvik utsatt for den sterkeste kritikken. Konflikten er beskrevet i Rune Ottosens bok, «Fra fjærpenn til Internett».

Resultatet ble godkjent i uravstemning mot et mindretall på nesten 40 prosent. Det skulle vise seg at ny dynamikk i lønssystemene over tid kom alle grupper medarbeidere til gode. I hovedoppgjøret året etter gikk de andre foreningene i NRK til streik, mens NJ oppnådde et forhandlingsresultat som jevnet ut interne forskjeller som ble skapt året før. NJ var spesielt påpasselig med å forhindre at medlemmer ble utnyttet til streikebryteri. Det var beleilig for fagforeningene at konflikten i 1994 falt sammen med sluttspillet i fotball-VM, der Norge for en gangs skyld var kvalifisert.

Fra 1996 var NRK medlem av Norsk arbeidsgiverforening for virksomheter med offentlig tilknytning (Navo), som seinere skiftet navn til Spekter. Dette førte til omlegging av forhandlingssystemet og innføring av et nytt lønssystem. De kommende oppgjørene var preget av kompliserte tilpasninger. Forholdet mellom NRKJ og de øvrige foreningene var til tider anstrengt, og NRK nektet fortsatt å forholde seg til opptrappingsplanen fra 1990.

Utpå 2000-tallet ble opptrappingsplanen formelt skrinlagt. Den hadde ifølge daværende NJ-leder Olav Njaastad blitt som en svøpe for organisasjonen. Men det er ikke tvil om at intensjonen i planen har fungert lønnsdrivende i NRK, også etter at selve planen ble lagt i skuffen.

I 2000 var det nær ved nok en streik, da verken landsstyret eller forhandlingsutvalget stilte seg enstemmig bak et anbefalt forslag etter langvarig mekling. NRK-ledelsen hadde startet en nedbemannings- og spareprosess som var så hardhendt at NRKJs årsmøte vedtok mistillit til Einar Førde og direktørsjiktet i NRK. Opptil 300 årsverk skulle vekk fram til 2001.

Nye slag

I 2004 skjedde en justering av NJs strategi i NRK, fra en ganske ensidig satsing på lønnskrav til større vekt på arbeidsforhold og arbeidsmiljø. Presset på medarbeiderne hadde vært økende i flere år på grunn av rasjonaliseringer, og en av NJs paroler under oppgjøret var «En jobb å holde ut i – bedre arbeidsvilkår».

To år etter var hovedkravet nok en gang høye generelle tillegg, fordi gapet mellom NRK og de større avisene fortsatte å øke. Avstanden mellom partene var så stor at meklingen brøt sammen, og det ble en ukelang streik. I tillegg til lønnskravene krevde NJ mer fritid, i tråd med avisjournalistenes kamp fire år tidligere. Resultatet ble som i mange arbeidskonflikter en løsning omtrent midt mellom forbundets krav og arbeidsgivernes tilbud.

Etter dette ble konfliktnivået mellom NJ og NRK dempet og oppgjørene kom i mål uten mekling fram til hovedoppgjøret i 2016. Det var da en mekling der det lå konflikt i lufta, og den kom i 2018. I tillegg til den evige kampen for å ta innpå de større mediebedriftene lønsmessig, hadde kravet om kompetanseutvikling kommet høyt på NJs liste.

En åtte dager lang streik førte til generelt tillegg på 18.100 kroner og betydelig økning av minstelønnsatsene,

LIVLIG: Under NRK-streiken i 2006 var den tidligere høyrepolitikeren John G. Bernander kringkastingssjef, noe som preget parolene.

FOTO: KATHRINE GEARD

samt bedre bestemmelser om kompetanseutvikling. NJs leder under streiken, Hege Iren Frantzen, kommer selv fra NRK og har hatt en rekke tillitsverv i NRKJ. Hun sier at NRKJ med denne streiken «tok en for laget», fordi krav om kompetanseheving angår alle NJ-medlemmer, og streiken hadde stor støtte i organisasjonen. En del av streikegrunnlaget var også at tilkallingsvikarere skulle ha samme lønsvilkår som fast ansatte, så dette var en konflikt med et solidarisk preg.

Forhandlingsleder Richard Aune sa at de streikende hadde fått gjennomslag for alle sine hovedkrav. Resultatet nærmet seg NJs utgangskrav på 22.000 kroner i tillegg, og Aune sa at streiken tettet noe av lønnsgapet til kolleger i andre store medier. Men lønnsgapet mellom NRK og de største mediebedriftene hadde før oppgjøret økt til 110.000 kroner, så selv om NRK-journalistene har hatt sterk lønnsutvikling etter at NJ fikk forhandlingsrett for mer enn 30 år siden, er målet fra storstreiken i 1990 fortsatt fjernt.

Fram til utgangen av 1980-tallet betydde «tariffoppgjør» for NJs del oppgjør for medlemmer i dags- og ukepressen, mens det var et system med tilslutningsavtaler for deler av fagpressen. Så kom NRK inn med full tyngde. Det var et tilskudd som økte medlemstallet og arbeidsmengden betraktelig, og deretter kom reklamebasert fjernsyn og radio. På kort tid etablerte NJ på 1990-tallet nye tariffområder i de nye selskapene TV 2 og P4, og etter hvert med de første nettavisene.

Pengemaskiner

TV 2 kom på lufta høsten 1992 og NJ var tidlig på banen for å få etablert tariffavtale med den nye kanalen. Lenge før de første sendingene var det kontakt mellom TV 2s ledelse og NJ. Forbundet hadde som mål å få en tariffavtale på plass før sendestart, og dette ble oppnådd uten store problemer.

TV 2 har fra starten hatt et profesjonelt forhold til fagforeningsarbeid og avtaleforhold, men bedriften hadde et annet utgangspunkt enn NJ. Mens NJ ønsket et system etter mønster fra trykt presse, ville TV 2 foretrekke en

KAMPKLARE: Mobilisering og gode forberedelser kan være avgjørende for å unngå konflikt, noe journalistklubben i TV 2 har demonstrert mer enn én gang.

FOTO: KATHRINE GEARD

minimumsavtale med få punkter og stor fleksibilitet. Partene ble likevel enige om en avtale med avisavtalen som mal, men også med betydelige forskjeller. Det har vært mange harde tak mellom NJ-klubben og ledelsen, men TV 2 har trass i flere kompliserte forhandlinger og meklinger ikke hatt en eneste arbeidskonflikt på de nesten 30 årene som har gått.

Klubben i TV 2 ble en viktig kraft i NJ, målt i både antall medlemmer og lønnsutvikling. Den kommersielle tv-kanalen var i mange år en pengemaskin, som Bente Sabel skriver. Det kom til uttrykk i de årlige oppgjørene, som ga TV 2-journalistene en lønnsutvikling som de fleste kolleger i presse og kringkasting bare kunne drømme om. Klubbens mål var å gjøre TV 2 til lønnsledende i mediebransjen. NJ og klubben la stor vekt på grep for lønnsutjevning, fordi det på grunn av rekrutteringen til kanalen var svært store lønnsforskjeller.

Fra starten forhandlet NJ for omtrent 100 medlemmer og tallet økte raskt. I 2003 omfattet lønnsoppgjøret 266 medlemmer.

Etter mange gullkantede oppgjør kom finanskrisa, som rammet den reklamefinansierte kanalen hardt. Ved mellomårsoppgjøret i 2009 avsto NJ for første gang å fremme lønnskrav på grunn av TV 2s økonomiske situasjon.

Året etter ble det siste ordinære hovedoppgjøret gjennomført mellom NJ og TV 2 som selvstendig bedrift. TV 2 hadde meldt seg inn i MBL og ønsket å følge en etermedieavtale som var inngått mellom NJ og MBL. NJ motsatte seg dette, men tvistebehandling i 2011 ga TV 2, MBL og NHO medhold. Avtalen mellom NJ og TV 2 har siden vært ført videre og reforhandlet som en lokalavtale.

Den riksdekkende kommersielle radiokanalen P4 hadde sendestart i september 1993, ett år etter TV 2. Høsten 1994 inngikk NJ den første tariffavtalen med P4, med TV 2-avtalen som mal, og fram til dags dato har det vært ført årlige forhandlinger som har gitt medlemmene i P4 en sterk lønnsutvikling.

I pionerbedriften Nettavisen var redaksjonsklubb på plass ved lanseringen høsten 1996. I 1999 fikk Nettavisen tilslutningsavtale til Journalistavtalen. Da avisa i 2003 ble kjøpt av TV 2 og fikk navnet TV 2 Nettavisen, krevde NJ at avtalen i TV 2s datterselskap TV 2 Interaktiv skulle gjøres gjeldende. Dette selskapet samlet all digital virksomhet i TV 2. NJs krav ble i hovedtrekk akseptert etter mekling.

De to virksomhetene ble fusjonert i 2006, og i 2009 solgte TV 2 Nettavisen til sine eiere, Amedia og Egmont. Mediehuset Nettavisen fortsatte som eget tariffområde fram til det i 2018 ble medlem av MBL, og omfattes nå av tariffavtalen for digitale medier.

Øvrige egne tariffområder som var gjeldende våren 2021, omfatter P5 Radio Halve Norge (et søsterselskap av P4), Discovery Networks Norway (tidligere TVNorge), Bauer Media (tidligere Radio 1 og Kanal 24), Storm Geo og Utdanningsforbundet.

Bente Sabels gjennomgang av utallige oppgjør i store og små virksomheter forteller bak alle tall og paragrafer historien om et enormt arbeid over tid fra NJs stab og tillitsvalgte. Hvert enkelt krav til motparten bygger på et tidvis komplisert forarbeid, og det viktigste vilkåret for å få gjennomslag er at medlemmene er informert, motivert

og mobilisert til å kjempe for kravene som stilles. Slik står ethvert forhandlingsutvalg på skuldrene til forgiengerne, mens NJs forhandlere står for kontinuitet og profesjonalitet.

Året rundt

Fra 2016 ble tariffarbeidet i NJ prioritert opp og «politisert», i den forstand at landsstyret ble en mer aktiv aktør etter mange år med delegering til NJs profesjonelle forhandlere. Prosessen bidro til et mer helhetlig tariffarbeid og til brubygging mellom NRK og resten av forbundet. Denne samlingen av organisasjonen gjorde sitt til at NRK-streiken i 2018 ble oppsummert som spesielt viktig og vellykket.

Hege Iren Frantzen sier mot slutten av sin ledertid at hun har hatt som en av sine merkesaker å forankre tariffarbeidet bedre i NJs politiske toppledelse og landsstyre.

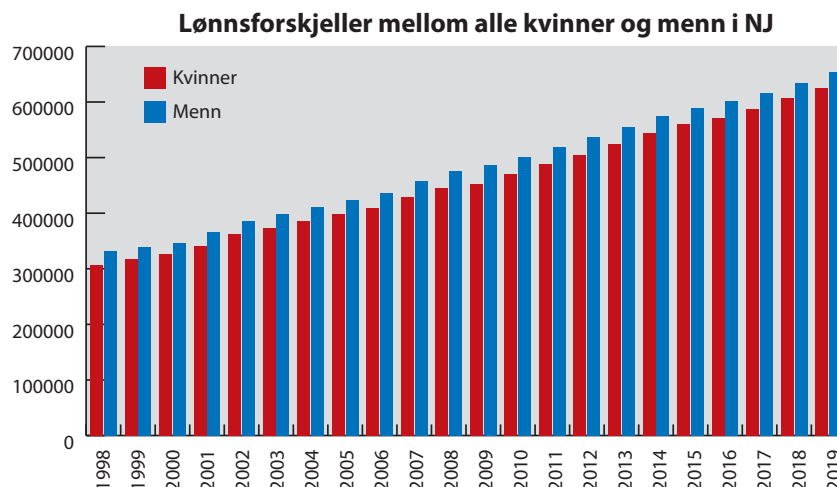
«Vi har lagt om tariffarbeidet og jobber nå med dette hele arbeidsåret. Vi starter i september med evalueringer av årets oppgjør og analyser for det som skal komme. Annethvert år diskuterer landsstyret hovedstrategi for hele NJs tariffarbeid. Tariffoppgjør er så viktig for et fagforbund at forhandlingslederen kan bli kastet av medlemmene. Da må dette utføres av folkevalgte og ikke ansatte, uansett hvor velkvalifiserte disse er. Det er viktig for meg å ha og å ta ansvaret for tariffarbeidet, og det skal medlemmene vite. Jeg har selv ledet sentrale forhandlinger som leder av både NRKJ og NJ», sier hun.

Midt under koronapandemien gjennomførte NJ hovedoppgjør med MBL i september 2020, noen måneder forsinket. Oppgjøret kom i mål uten meklings, med et økonomisk resultat som var klart lavere enn mellomårsoppgjøret i 2019, og med en protokoll om tiltak for kompetanseutvikling i redaksjonene. Også oppgjøret i NRK ble med nød og neppe løst forhandlingsveien. Det skjedde som før nevnt etter en dragkamp for å styrke rettighetene til vikarer og midlertidig ansatte.

NJs ledelse holdt fast på at dette skulle være normale

Her vises lønnsforskjellen i kroner mellom mannlige og kvinnelige NJ-medlemmer fra 1998 til 2019.

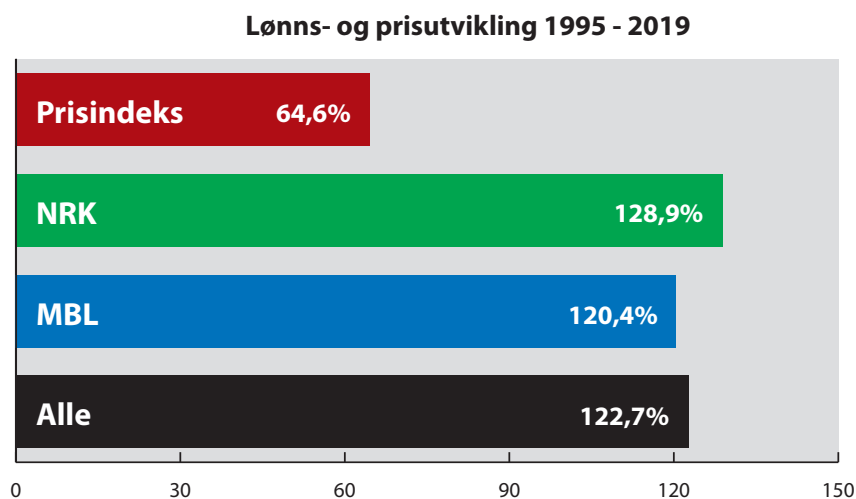
GRAFIKK: BENTE SABEL/IDA NYGAARD

Lønnsutviklingen for NJs medlemmer fra 1995 til i dag har i de ulike mediegruppene vært langt sterkere enn prisøkningen.

Grafen viser summen av hvert års prosentvise økning av fastlønn uten ulempetillegg i perioden 1995-2019.

GRAFIKK: BENTE SABEL/IDA NYGAARD

oppgjør, selv om tidene var unormale. Hege Iren Frantzen framhevet journalistenes ekstraordinære innsats under maratonløpet som pandemien viste seg å bli.

«Arbeidsgiverne har pekt på den økonomiske situasjonen som koronapandemien har skapt. Vi har minnet dem på at journalistene har stått på og gitt alt i månedsvis, strevet med smitterisiko ute på jobb, under vanskelige forhold på hjemmekontor og i lange dager ute i redaksjonene», sa hun.

Våren 2021 kom mellomårsoppgjøret med både MBL og NRK i mål uten mekling, med bedre økonomisk uttelling enn året før.

Reallønnsvekst 1995 - 2019 – Alle journalister

År	Økning %	Prisindeks	Reallønnsvekst
1996	1,6 %	1,3 %	0,3 %
1997	3,6 %	2,5 %	1,1 %
1998	6,2 %	2,3 %	3,9 %
1999	3,0 %	2,4 %	0,6 %
2000	2,7 %	3,1 %	-0,4 %
2001	4,2 %	2,9 %	1,3 %
2002	3,8 %	1,3 %	2,5 %
2003	5,1 %	2,5 %	2,6 %
2004	3,3 %	0,4 %	2,9 %
2005	2,8 %	1,6 %	1,2 %
2006	3,1 %	2,3 %	0,8 %
2007	4,7 %	0,7 %	4,0 %
2008	3,7 %	3,7 %	0,0 %
2009	2,3 %	2,1 %	0,2 %
2010	3,7 %	2,4 %	1,3 %
2011	4,0 %	1,3 %	2,7 %
2012	3,3 %	0,6 %	2,7 %
2013	3,5 %	2,1 %	1,4 %
2014	3,8 %	2,1 %	1,7 %
2015	2,5 %	2,1 %	0,4 %
2016	1,9 %	3,6 %	-1,7 %
2017	3,0 %	1,8 %	1,2 %
2018	2,7 %	2,7 %	0,0 %
2019	3,2 %	2,2 %	1,0 %

Reallønnsveksten viser forskjellen mellom lønnsvekst og prisvekst år for år.

TABELL: BENTE SABEL

De rene og ranke

NJs etiske rensing (så lenge det varte)

Gjestene fra Dansk Journalistforbund og Norsk Grafisk Forbund var bestyrtet. Med overveldende flertall vedtok NJs landsmøte i 1997 endringer av vedtektene som utelukket informasjons- og PR-medarbeidere fra medlemskap i NJ, og forsamlingen valgte å skjerpe en innstilling som forelå fra landsstyret. Det gikk en vekkelse gjennom landsmøtesalen, som to journaliststudenter beskrev som «etisk rensing» da de skrev oppgave om prosessen året etter.³¹

Grunnen til reaksjonene på gjestebenken var at NJ stengte døra for hundrevis av mennesker med informasjonsjobber av ulike slag. Det kunne bety tap av store inntekter, og NJs danske søsterorganisasjon mente at den prinsipielle begrunnelsen heller ikke holdt mål. «En dum og kortsiktig beslutning», sa DJs leder Lars Poulsen. Han mente at det norske forbundet med sitt vedtak mistet grepet om viktige deler av medieområdet, og at den nye digitale teknologien ville oppheve grensene mellom medier og informasjonsarbeid.³²

Det var rask vekst i informasjonsbransjen i begge

31 Linn Støre og Christian Grotnes Halvorsen: «Etisk rensing! Med informasjonsmedarbeiderne ut av Norsk Journalistlag», semesteroppgave ved Journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo, 1998.

32 Fra landsmøtereportasje i danske Journalisten. Hovedkilder for kapitlet er protokoll og referat fra landsmøter, Journalisten, Støres og Halvorsens oppgave, intervju med sentrale aktører.

land, men det blåste andre vinder i NJ enn i det danske forbundet. På landsmøtet i 1989, åtte år tidligere, ble det med knapt flertall vedtatt at pressetalsmenn og personer med pressetalsmannfunksjoner som hovedoppgave, ikke kunne være NJ-medlemmer. Landsstyret mente at denne begrensningen ikke lenger var tilstrekkelig, sa Hilde Torgersen i sin presentasjon av landstyreets innstilling.

Torgersen steppet inn for nestleder Asbjørn Jaklin, som hadde sykdomsforfall til landsmøtet. Han hadde vært en drivende kraft i debatten om vedtektsendringene, som opptok det meste av interessen under dette landsmøtet, og han ledet utvalget som landstyret nedsatte høsten 1996 for å forberede saken.

Jaklin mente at tida var inne for å skjære gjennom. Både han og daværende leder Diis Bøhn sier at forslag om strengere medlemskriterier møtte liten forståelse i sekretariatet, der det var og er en naturlig impuls å strebe etter så høyt medlemstall som mulig.

«Diskusjonene gikk, men vi hadde fortsatt mange

VEKKELSE: NJs landsmøte i 1997 vedtok med overveldende flertall betydelige innstramminger i medlemskriteriene. Her stemmer delegater fra Stavanger-benken - Bente Bergøy fra Rogalands Avis (t.v.) og Ingeborg Marie Jensen og Ulf Rosenberg fra Stavanger Aftenblad.

FOTO: KATHRINE GEARD

informasjonsmedarbeidere i våre rekker. Vi hadde medlemmer i miljøer som uttrykte større forståelse for kildene enn for journalistikken, og det følte merkelig å mikse kildenes apparat med journalistikken. Det var behov for en reform, og det kom nytt momentum med Sigurd Allerns forskning om informasjonsbransjen og kildemakten. Den ga større forståelse for at det var unaturlig å ha kildenes apparat i medlemsrekkene», sier Jaklin.

Kildenes makt

Sigurd Allern sluttet som redaktør i Klassekampen og begynte som forsker ved Institutt for Journalistikk i 1995. Han hadde gitt ut boka «Kildenes makt» tre år tidligere. I september 1996 var han invitert til landsstyremøte i NJ, og foredraget ble en vekker for flere enn Jaklin. Året etter hadde Allern en grundig gjennomgang for NJs landsmøte, der han slapp til midt under debatten om medlemskriteriene.

Allern viste at informasjonsbransjen allerede på 1990-tallet hadde minst like mange medarbeidere som det samlede antall journalister og redaktører i norske nyhetsorganisasjoner. I et PR-register ved IJ hadde han ved inngangen til 1997 registrert 135 aktive selskaper. Av disse drev rundt halvparten med kommunikasjonsrådgiving og resten med ulike former for publisering, med andre ord PR i en journalistisk form.

I landsmøtedebatten ble Allerns framstilling supplert av flere delegater. Ulf Rosenberg fra Stavanger Aftenblad sa at Statoils informasjonsavdeling var to-tre ganger større enn Aftenbladets næringslivsredaksjon. Rosenberg var blant dem som ivret for å skjerpe landsstyrets innstilling. Han ble seinere valgt inn i landsstyret og satt i arbeidsutvalget – før han selv skiftet beite og ble kommunikasjonssjef i et fransk oljeselskap noen år seinere. Dette skjedde under finanskrisa, da mange journalister gikk samme vei.

Det hadde vært en viss uenighet i vedtektsutvalget som landsstyret nedsatte. NRKJs tidligere leder Anne Lognvik tok dissens fordi hun mente at innstramming av medlemskriteriene var feil vei å gå. Hun var redd for at NJ

skulle bli for elitistisk, og ville heller øke medlemstallet i ei tid da mindre og uavhengige fagforbund kunne stå i fare for å miste streikeretten.

NJ fryktet på 1990-tallet for forbundets selvstendighet og opparbeidede rettigheter på grunn av et arbeid som pågikk i det offentlig oppnevnte Arbeidsrettsrådet. Dette kunne svekke forhandlings- og konfliktretten for uavhengige forbund.³³ Lognvik argumenterte også for at det var viktig for den etiske debatten å ha med alle grupper som drev med journalistikk i en eller annen form.

Men utvalgets klare flertall og landsstyret mente det var tid for å si farvel til informasjonsmedarbeiderne. Landsstyret foreslo en utvidet paragraf der det het at «Pressetalsmenn/kvinner, informasjonsmedarbeidere og informasjonsmeglere kan ikke være medlem». Det ble som tidligere slått fast at «det er en forutsetning for medlemskap at medarbeideren arbeider på grunnlag av retten til fri informasjon og hensynet til faglig integritet i samsvar med Vær Varsom-plakaten og Redaktørplakaten».

Åpnet for eksklusjon

Det het videre at retten til å være medlem skulle vurderes dersom medlemmer kom i en situasjon som var uforenlig med medlemskap etter de nevnte paragrafer.

Det var i debatten bred støtte til innskjerpingen og flertallet i landsmøtet ønsket å gå lengre enn landsstyret. Landsstyrets forslag kom i mindretall i en prøvevotering, og behandlingen endte med at følgende formuleringer ble vedtatt mot bare ni stemmer:

«Pressetalsmenn/kvinner, informasjonsmedarbeidere, presse- og informasjonsrådgivere og informasjonsmeglere kan ikke være medlem», og «Hvis et medlem kommer i en stilling som er uforenlig med NJ-medlemskap etter bestemmelsene i § 4 og 5, skal dets rett til å være medlem opphøre. I tvilstilfeller skal medlemskapet vurderes».

³³ Arbeidsrettsrådet var et rådgivende organ for regjeringen, som var i funksjon fra 1960 til 1999.

Frilansere og informasjonsmedarbeidere var av naturlige grunner de mest skeptiske på landsmøtet, men det ble ikke organisert en felles front mot landsstyrets forslag. Noe slikt ville uansett ikke ha ført fram, men frilanseren Ole Kristian Andreassen påpekte at også mange journalister har en arbeidssituasjon som gjør at de sliter med å innfri kravet om å foreta frie og uavhengige vurderinger.

«Det kan omfatte 400 medlemmer i fagpressen, som har lojalitet til organisasjonen, det kan omfatte 700 medlemmer i Frilansklubben som kan svelge kameler for å ta på seg gråsoneoppdrag og ha lojalitet til sine oppdragsgivere. Hvor mange journalister jobber med bilbilag og reisebilag, med lojalitet til annonsørene? Skal NJ være et forbund for 300 gravende journalister i Akersgata?» spurte han.

NJ-miljøet har stundom en god porsjon selvironi, som kom til uttrykk i en sang som gjorde stor lykke på landsmøtefesten. Den var forfattet av Tone Hertzberg og Yngve Kvistad fra OJ, og ble framført for full hals av en samlet Oslo-delegasjon på melodien til visa om Tuppen og Lillemor. Et vers lød slik:

*Mediemegler – og PR-kontakt
Hjemsendt fra Sandefjord – til Hamar som slakt.
Landsmøtedagen ble trist, tung og lang
Geelmuydens kiser går
nå ut av vår sang.
De få'kke leke mer i våres gård
-vi æ'kke venner med dem mer.
Vi skal skli på lønningsstigen – mens de står utenfor og ser.
De får ikke gå med pressekort
for de har ingen ryggrad mer.
Pressekonferanser – bare prøv!
Så får de merke hva som skjer.*

Det var usikre anslag over hvor mange medlemmer NJ kunne miste ved innstrammingen. Hilde Torgersen sa i sin innledning at det var rundt 60 personer med yrkestittel «informasjonsmedarbeider» i medlemsregisteret, i tillegg til

et hundretalls medlemmer i publikasjoner og organisasjoner som ikke var forpliktet at Vær Varsom-plakaten og Redaktørplakaten.

Sommeren 1997 begynte oppryddingen i medlemsregisteret på grunnlag av de nye vedtektene, med utsending av brev til medlemmer som på grunn av deres stilling ikke lenger innfridde medlemskravene. Da arbeidsutvalget oppsummerte arbeidet i oktober, viste det seg at det ikke ble noen «medlemsmassakre», slik noen hadde fryktet.

Brev til 150

150 medlemmer hadde fått brev. Noen av disse meldte seg ut og andre ble «administrativt avklart», som det het. Man satt igjen med en liste med 77 navn som ble strøket, med adgang til å klage. Det kom bare tre klager. Ingen av dem ble tatt til følge, men AU fikk i mange måneder framover tvilstilfeller til behandling. Journalisten hadde denne perioden flere innlegg fra folk som måtte forlate organisasjonen etter å ha vært medlem i lang tid, noen med vemod og andre med bitterhet.

Vedtektenes barriere mot informasjonsmedarbeiderne besto fram til landsmøtet i 2015 og overlevde den lange leder- og nestlederperioden til Elin Floberghagen. Den eneste endringen var at den mindre relevante kategorien «informasjonsmeglere» ble fjernet fra vedtektene i 2011. Floberghagen er i stillingen som generalsekretær i Norsk Presseforbund medienes «etikkgeneral». Hun var ikke med på å fatte vedtakene i 1997, men hun forsvarer dem fortsatt.

«Jeg var helt enig i det som ble gjort. Jeg mener journalistikk er et fundamentalt annerledes yrke enn å drive med PR eller kommunikasjon. NJs styrke er å snakke på vegne av yrkesutøverne som driver med journalistikk. Mange kommunikasjonsfolk gjør en profesjonell innsats og bidrar til åpenhet, men de gjør rett og slett en annen jobb. Vi hadde ikke denne debatten på landsmøter i min tid, men den kom opp igjen seinere», sier hun.

Som journalist i Aftenposten fyrte Thomas Spence i 2006 av en salve i Journalisten mot det han kalte en ukultur i

kommunikasjonsbransjen, og han fulgte opp kritikken seinere. Hans eksempler gjaldt frustrerende erfaringer med Utlendingsdirektoratet, der informasjonsavdelingen ifølge Spence forsøkte å styre journalistenes arbeid i stedet for å sørge for svar på det journalistene spurte om.

«Jeg mener nøyaktig det samme i dag, og det har blitt verre. Det har med årene sneket seg inn en resignasjon blant journalister, fordi forholdene bare er som de er. Vi vet at kommunikasjonsmedarbeideren sier ‘send en mail’ så snart vi får presentert vårt ærend, og vi sier ‘dere vil vel ha sitatsjekk’ for å komme ham eller henne i forkjøpet», sier han.

Kompromiss

Dette var ikke til hinder for at NJs vedtektsmessige avvisning av informasjonsfolkene ble radikalt myket opp i Spences ledertid. På landsmøtet i mars 2015 ble det vedtatt andre prinsipper for adgang til organisasjonen. Den eneste kategorien i informasjonsbransjen som eksplisitt ikke kunne være medlem av NJ, var etter 2015 «personer som utfører arbeid knyttet til lobbyisme eller medierådgivning».

Formuleringen var et kompromiss som samlet landsmøtet, etter at landsstyret og et utvalg ledet av nestleder Hege Iren Frantzen hadde gått inn for å fjerne alle skranker mot informasjonssektoren. Dette møtte sterk motstand fra toneangivende redaksjonsklubber, som i VG, Dagbladet og Dagsrevyen. Avtroppende generalsekretær Jahn-Arne Olsen bidro på sin side til å heve temperaturen ved å omtale de gjeldende vedtektene som «renhetslovene fra 1997».

Flere tidligere tillitsvalgte advarte før landsmøtet mot utvanning av medlemskriteriene.³⁴ Tidligere landsstyremedlem Albert Collett meldte seg etter landsmøtet ut av NJ gjennom et åpent brev, der han hevdet at landsmøtet hadde skutt seg selv i foten og forvekslet taktiske avveininger med prinsipielle grensedragninger.

³⁴ Blant disse var beretningens forfatter, som mente at de prinsipielle argumenter mot å organisere informasjonsmedarbeidere i NJ var like gyldige som i 1997 (Journalisten 15.03.2015).

I vedtektene, som var gjeldende fram til landsmøtet i 2021, ble den tradisjonelle formuleringen om at medlemmer skal ha «journalistikk som hovedyrke» endret. I stedet ble det slått fast at «redaksjonelle medarbeidere, herunder ledere og frilansere som har journalistikk som yrke, kan bli medlem i NJ». Som første punkt het det fortsatt at medlemmer i NJ skal arbeide på grunnlag av retten til fri informasjon og hensynet til faglig integritet i samsvar med Vær Varsom-plakaten.

«De oppdaterte vedtektene var produkt av dårligere tider og nye måter å organisere arbeid på. Vi hadde arbeidsplasser der medlemmer delvis kunne bli satt til å gjøre kommersielt pregede jobber og delvis vanlig journalistarbeid. Vi kunne ikke ha det slik at arbeidsgiverne ensidig satte merkelapp som kommunikasjonsmedarbeider på folk, slik at de dermed ikke kunne være medlemmer av NJ. Det er ikke arbeidsgiveren som alene bestemmer om du er journalist og jobber på grunnlag av Vær Varsom-plakaten og NJs vedtekter», sier Spence.

«Våre vedtekter er ikke myntet på dem som jobber med reklame for Coca Cola, men dersom du er frilanser og har deler av inntekten fra journalistisk arbeid, hører du hjemme i NJ. Vi sa at du er velkommen om du har bare én prosent journalistarbeid, men da kan du bare få fagforeningshjelp for den ene prosenten. Dette betydde ikke å selge sjela for å få informasjonsmedarbeiderne tilbake, det var for å hindre at motparten definerte jobben til våre folk og overtok dem. Det ville svekke NJ og journalistikken», sier han.

Hege Iren Frantzen førte an i arbeidet for vedtektsendringer, mens Spence var mer avventende. Hun presiserer at vedtektene fra 2015 ikke betydde at det var fritt fram for kommunikasjonsfolk å melde seg inn i NJ, siden alle søkere fortsatt må forplikte seg til å arbeide på grunnlag av pressens etiske og publisistiske prinsipper.

«Virkeligheten hadde løpt fra de strenge prinsippene fra 1997. Frilansere sa til oss at mer enn halvparten av de 700 frilansmedlemmene måtte melde seg ut dersom vedtektene skulle tas bokstavelig, fordi de fleste kombinerte journalistikk

og informasjonsarbeid for å få endene til å møtes. Kommunikasjonsmedarbeidere kan fortsatt ikke bli medlem dersom de ikke følger pressens uavhengighetsprinsipper. Endringene kom etter mange år med krise, færre faste jobber og flere i deltids- og kombijobber», sier hun.

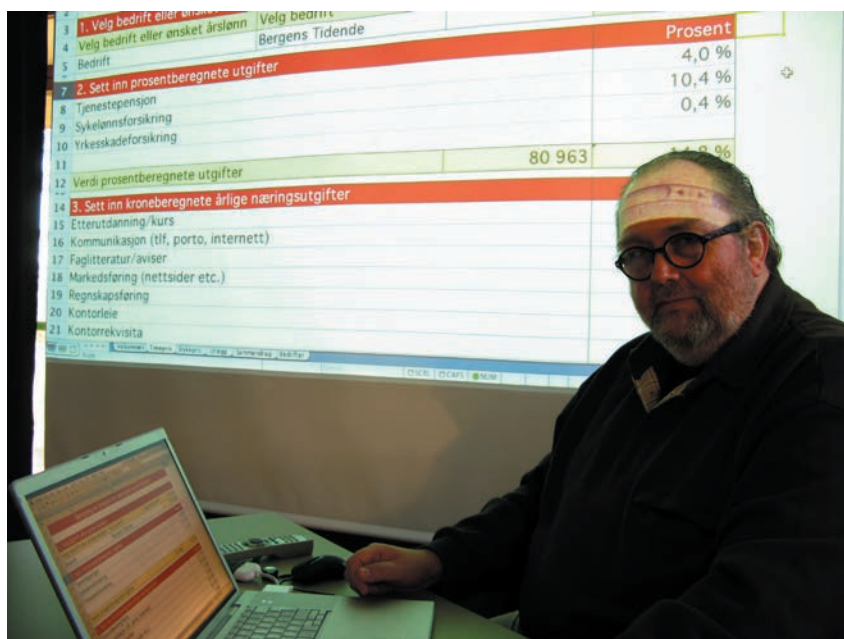
Den mørke sida

Lenge etter at vedtektene ble moderert og den formelle demarkasjonslinja mot informasjonsmedarbeiderne langt på vei forsvant, henger det igjen sterke følelser om «den mørke sida», som journalister halvt i spøk og halvt i alvor gjerne kaller kommunikasjonsbransjen. Frilansjournalisten Hogne Bø Pettersen satte ord på dette da han i 2020 meldte seg ut av NJ for å bli informasjonsrådgiver i det offentlige:

«Jeg er klar over at i enkeltes øyne setter dette meg i en bås som ellers forbeholdes telefonselgere, advokater, terrorister, seksualforbrytere og folk som har melk i glasset før de har oppi O'boy, men det får stå sin prøve», skrev han i Journalisten.

Bakteppet for Pettersens galgenhumoristiske farvel til journalistikken, iallfall foreløpig, var alvorlig nok. Han beskrev en arbeidssituasjon der det blir stadig vanskeligere å livnære seg som frilanser. De opplever at honorarene blir presset ned, delvis fordi frilansjournalister ifølge Pettersen blir satt opp mot journalister som går av med AFP, mens de med full pensjon fortsetter å levere stoff til redaksjonene for lavere honorarer enn frilansere kan leve av. Dette fungerer direkte usosialt, mener han.

Kampen mot sosial dumping, deltidsjobber og midlertidige stillinger har med årene blitt langt viktigere for NJ, i tråd med en generell liberalisering av arbeidslivet. Dette har også ført til en større fleksibilitet, som noen vil kalle mindre prinsippfasthet, i utforming av NJs vedtekter. Den viktigste endringen i 2015 var kanskje ikke gjenåpningen for informasjons- og kommunikasjonsmedarbeidere som i noen grad driver med journalistisk arbeid, men at forbundets tradisjonelle standardformulering om at medlemmene skal ha «journalistikk som hovedyrke» ble forlatt.

VETERAN: Toralf Sandåker er blant veteranene som har bidratt til at frilanserne har forsvart sine posisjoner i NJ og fått styrket avtaleverket.

FOTO: KATHRINE GEARD

Frilansproblemer

Dette gjør det lettere å forsvare at frilansere har sin rettmessige plass i NJ, siden en god del av frilansmedlemmene i realiteten ikke har journalistikk som hovedyrke eller viktigste inntektskilde. Frilansere har under skiftende konjunkturer utgjort rundt regnet 10 prosent av NJs yrkesaktive medlemmer, og de er en gruppe som det opp gjennom tida har vært vanskelig å føre en effektiv interessekamp for.

Dette skyldes delvis store innbyrdes forskjeller mellom frilanserne, og først og fremst at arbeidsgiverne prinsipielt ikke ønsker å avtalefeste kollektive ordninger for frilansere. Grunnen er at de ikke er i ansettelsesforhold, men for det meste jobber som selvstendig næringsdrivende. Arbeidsgiverne har ofte forsøkt å fjerne frilansavtalen som bilag fra journalistavtalen, og framstøtene har like mange ganger blitt slått tilbake.

Frilansklubben i NJ ble stiftet i 1980 og hadde status som eget lokallag fram til 2003, da Frilansjournalistene/ NJ ble plassert som en egen seksjon i forbundet, i dag kalt NJ Frilans.³⁵ Særlig på 1990-tallet var det mye turbulens

³⁵ Se historien om Frilansklubben, sammenfattet av tidligere leder Reidar Jensen ved klubbens 25-årsfeiring i 2005, tilgjengelig på NJs hjemmeside.

i og rundt Frilansklubben, med tidvis interne stridigheter og problemer med å fastsette reelle økonomiske satser. NJs organisasjonskomite foreslo før landsmøtet i 1995 å legge ned Frilansklubben og overføre medlemmene til lokallagene, men dette ble avvist. Med dagens organisasjonskart er frilanserne medlem i lokallagene de sokner til.

Frilanserne oppnådde trass i uroen mye i denne perioden. I 1994 ble juristen August Ringvold ansatt i NJ med hovedansvar for frilansarbeidet, det var et gjennombrudd for frilansernes plass i organisasjonen. NJ og Frilansklubben kjempet i mange år mot det som ble kalt et næringsforbud, fordi Konkurransetilsynet ikke ville akseptere at klubben opererte med minstesatser. I 1995 godtok tilsynet bruk av «veiledende» satser, og i 2002 ble næringsforbudet opphevet.

Frilanssatsene har i alle år vært et smertensbarn, også innad i NJ, fordi de er veiledende og ikke forpliktende. Satser som for frilanserne fortøner seg som rimelig arbeidshonorar, og som i tillegg skal finansiere kostnader som fast ansatte har dekket gjennom tariff- og arbeidsavtaler, kan for redaksjoner med begrenset budsjett virke som urimelig overprising. Ofte sitter NJ-medlemmer i innkjøpsposisjon og pruter ned honorarene i forhandling med andre NJ-medlemmer.

I 2007 tok Østlandets Blads daværende nyhetsredaktør Alexander Øystå et oppgjør med nivået på frilanssatsene, som han mente var hentet fra en eventyrverden. «Med NJs satser vil en frilanser kunne tjene mer enn en hjernekirurg», sa han til Journalisten. Det er ingen uvanlig reaksjon fra folk i lederjobber som selv har betingelser som frilansere bare kan drømme om. Forestillingene om de astronomiske frilanssatsene skyldes for en stor del at de blir sammenliknet med timelønnsnivået for fast ansatte, uten at ekstrakostnadene for selvstendig næringsdrivende blir tatt med i beregningen.

Sosial dumping

Frilanssatsene har ikke latt seg tariffeste, men under MBL-forhandlingene i 2018 fikk NJ gjennomslag for

en rammeavtale for forholdet mellom frilansere og oppdragsgivere. Det hadde vært forhandlet om dette i årevis. Frilansveteranen Toralf Sandåker sa at dette var den største avtalemessige revideringen siden 1980-tallet.

Rammeavtalen skal gi mer ryddige og jevnbyrdige forhold mellom oppdragsgivere og frilansere. Det heter blant annet at honorar skal forhandles og avtales før stoff benyttes, med utgangspunkt i lønnsnivået for de ansatte.

Underbetaling av frilansere er likevel en konstant hodepine både for dem som rammes og for NJ, fordi dette indirekte legger press på lønninger og betingelser i bransjen. Landsmøtet i 2017 vedtok en sterkt formulert uttalelse som sa at «mange frilansere utsettes for sosial dumping, gjennom uakseptable arbeidsvilkår og/eller prisdiktat». Honorarnivåene er ifølge landsmøtet så lave at svært mange frilansere har problemer med å oppnå en årsinntekt på nivå med minstelønna i NJs tariffavtaler.

«NJ krever lik lønn for likt arbeid. Dagens situasjon er en trussel mot arbeidsvilkårene i hele bransjen. Så lenge frilanserne underbetales, er det lett for mediehusene å nedbemanne fast ansatte og heller hyre inn billig arbeidskraft», uttalte et enstemmig landsmøte.

Nytt navn?

Landsmøtet i 2019 vedtok at NJ skal «videreutvikle organisasjonen slik at den er bedre tilpasset alle som utfører redaksjonelt arbeid i norsk mediebransje og dem som er på vei inn i yrket». Dette førte til en ny debatt om vedtektene fram mot landsmøtet i 2021, som ble minst like engasjert som tidligere runder.

Et organisasjonsutvalg ledet av NRKJs Hege Fagerheim utredet styrker og svakheter og framtidige utfordringer. Det var flere runder om saken i landsstyret, før landsstyret nedsatte et vedtektsutvalg tidlig på høsten 2020. Utvalget var ledet av Christian Sørgerd og la fram sin innstilling i begynnelsen av november. Utvalget foreslo flere dyptgripende endringer, blant annet å skifte navn på organisasjonen. Vurdering av et navneskifte inngikk i utvalgets mandat, og

NØKKELPERSON: Hege Fagerheim fra NRKJ ble nestleder på NJs landsmøte i 2021 og står sentralt i debatten om medlemskriterier og mulig skifte av forbundets navn.

FOTO: NJ

utvalget foreslo enstemmig Medieforbundet som nytt navn.

«Norsk Journalistlags medlemsmasse er mer allsidig og sammensatt enn før. Det betyr at organisasjonens bredde må gjenspeiles bedre i navnet og vedtektene enn i dag. Med årene er det blitt stadig flere som ikke er journalister i en tradisjonell og snever forstand. NJ har i dag medlemmer som ikke kjenner seg igjen i journalistbegrepet. Noen oppfatter ikke en gang seg selv som redaksjonelle medarbeidere, selv om de i våre øyne er det», sa Sørgerd.³⁶

Med samme begrunnelse ville utvalget fjerne formuleringen «journalistikk som yrke» fra kriteriene for medlemskap. I stedet ble følgende hovedregel for medlemskap foreslått: «Alle som arbeider med redaksjonelt innhold og som bidrar til dette, kan bli medlem av NJ». Et klart flertall i utvalget ville helst gå enda lengre, ved å åpne for medlemskap for alle medarbeidere i redaktørstyrte mediebedrifter. «Alle i en bedrift skal kunne være en del av den samme organisasjonen. Konsekvensen av det blir også å åpne for dem som jobber med innholdsmarkedsføring», sa Sørgerd til Journalisten.

Her tok utvalgets medlem Jens Kihl dissens. Han mente at medarbeidere som jobber med innholdsmarkedsføring

³⁶ Gjengitt på NJs hjemmeside.

og annen kommersiell virksomhet, ikke bør være i samme fagforening som de redaksjonelle medarbeiderne. Men Kihl var blant dem som hevdet at NJ i praksis hadde fått et A-lag og et B-lag, siden medlemsgrupper som utviklere, teknikere og researchere ikke føler seg hjemme, har for dårlig faglig tilbud og er underrepresentert i styre og stell.

Faneparagrafen om at medlemmer «skal arbeide på grunnlag av retten til fri informasjon og hensynet til faglig integritet i samsvar med Vær Varsom-plakaten», skulle etter utvalgets mening bestå. Et spørsmål ble om dette kan være forenlig med å organisere alle som jobber i en mediebedrift. Utvalget ønsket ikke en større åpning for kommunikasjonsmedarbeidere enn tidligere vedtekter har gitt.

Forslagene møtte en god del motstand, og særlig gjaldt dette utspillet om å endre organisasjonens navn. Noe annet var ikke å vente, selv om medlemmer av utvalget forsøkte å avdramatisere forslaget.

Sjelen og ryggraden

NJ-veteranen Sven Arne Buggeland gikk hardt ut mot vedtektsutvalget. Han mente at innstillingen var uforløst og inkonsekvent, og han var særlig kritisk til utvalgets resonnement for å fjerne yrkestittelen «journalist» fra navn og vedtekter.

«Utvalget skriver at ‘noen opplever at begrep som journalist og journalistlag er til hinder for rekruttering’. Men skal NJ innrette seg etter dem som viker tilbake for J-ordet og synes at ferten av journalister i mediehus minner om lukten av kristenmannsblod? For at utenforstående skal kunne bli medlem av NJ, mener utvalgets flertall at det er nok at de leverer innhold – det trenger ikke en gang være redaksjonelt innhold. Ikke bare skal vi selge sjelen, vi skal åpenbart også kvitte oss med ryggraden», skrev han i Journalisten og Medier24.

Produceren Stian Presthus, som hadde vært klubbleder i NRK Super i flere år, hadde sittet i vedtektsutvalget og tok til motmæle. Han uttalte seg på vegne av NRK-kolleger

med en mengde ulike oppgaver som ikke er journalistiske i tradisjonell forstand, selv om det står «journalist» i de fleste kontraktene med NRK.

«Vi produserer i høyeste grad redaksjonelt og relevant innhold», skrev Presthus i Journalisten: «Vi skriver, regisserer, filmer og klipper dramaserier, sitcoms, sketsjer og konkurransesprogrammer. Vi caster skuespillere og bedriver dubbing av utenlandske animasjonsproduksjoner. Vi er flerkameraproducere, fotografer eller bildemiksere på underholdningsshow, konserter og eventer. Vi produserer gamingvideoer, livestreams, vlogger og challenges på YouTube og Instagram».

Dette var en realitetsorientering for de mange som ikke har oversikt over alle de nye formene for redaksjonelt arbeid som foregår i moderne multimediebedrifter som NRK. Dersom yrkesgruppene Presthus beskrev egentlig ikke er ønsket i NJ, ba han om klar beskjed slik at de kan gå over til Fellesforbundet, Parat eller Handel og Kontor. Det ville åpenbart ikke være i NJs interesse.

Støtten til de mest vidtgående forslagene var sterkest i deler av NRKJ og blant frilansere. Flere enn Presthus påpekte at grupper som ut fra sine roller og arbeidsoppgaver hører naturlig hjemme i NJ, føler et utenforskap og svak identifisering med organisasjonen. Det kan skyldes både tradisjoner og kultur og forbundets navn og profil. Dette går ut over rekrutteringen og slagkraften som tarifforganisasjon, ble det framholdt.

Vedtektsutvalgets innstilling førte til intens, men ganske kortvarig debatt, og engasjementet var et sunnhetstegn for organisasjonen. Landsstyret hadde en foreløpig gjennomgang, med presentasjon av utvalgets innstilling og utspørring av Christian Sørgjerd og Jens Kihl. Påtroppende leder Dag Idar Tryggestad presiserte at utredningene ikke var gjort for å skaffe NJ større kontingentinntekter.

Da landsstyret startet sin realitetsbehandling, falt det mange rosende ord om arbeidet som var gjort. Det var fordi utvalget våget å rokke ved nedarvede forestillinger om hva NJ skal være og å stille dristige reformforslag i

en organisasjon som trenger å utvikle seg. Men et samlet landsstyre mente det ville være organisatorisk uforsvarlig å fremme de mest radikale forslagene til et digitalt landsmøte allerede våren 2021.

Dette gjaldt spørsmålet om navneendring og forslaget om å åpne organisasjonen for alle medarbeidere i redaktørstyrte medier. Hege Iren Frantzen var blant dem som mente at det ville være å gå for langt å åpne for å organisere alle ansatte i mediebedrifter med så kort behandlingstid. Flere landsstyremedlemmer signaliserte at de kan være åpne for å endre navn etter en grundigere prosess, men forslaget om «Medieforbundet» fikk en heller lunken mottakelse.

Landsmøtet i 2021 vedtok følgende formulering som hovedregel i vedtektene: «Medlemskap i NJ kan innvilges for alle som arbeider med journalistikk, eller bidrar til redaksjonelle produkter».

Spørsmål om navneskifte og mer radikale endringer i medlemskriteriene kommer ifølge tiltaksplanen til å bli en prioritert sak for NJ fram mot landsmøtet i 2023. Den nye nestlederen Hege Fagerheim sto fram som en nøkkelperson i prosessen. Etter å ha ledet organisasjonsutvalget, satt hun også i vedtektsutvalget, der hun var blant pådriverne for endring av forbundets navn og en vesentlig utvidelse av medlemskriteriene. På landsmøtet presenterte hun landsstyrets forslag til foreløpige endringer og ledet redaksjonskomiteen for vedtektspørsmål.

Ikke av brød alene

Profesjonsorganisasjon og mediepolitisk aktør

Norsk Journalistlag er først og fremst et profesjonelt fagforbund, men også mye mer. NJ er et journalistfaglig og sosialt fellesskap, som på en rekke områder arbeider for yrkets profesjonsinteresser og økonomiske og legale rammebetingelser, presse- og ytringsfrihet og et åpent samfunn. NJ er engasjert i fagets innhold og jobber for å fremme kvalitetsjournalistikk og yrkesetikk.

Mye av profesjonsvirksomheten og det mediepolitiske arbeidet skjer i samarbeid med redaktørenes og utgiverens organisasjoner gjennom Norsk Presseforbund. Det gjelder først og fremst utvikling og håndhevelse av de presseetiske prinsippene (se neste kapittel) og offentlighetsarbeidet. NJ er pådriver for utdanning og videreutdanning og har en egen seksjon for journaliststudenter (se kapittel 8).

Av aktualitetsgrunner konsentrerer denne beretningen seg mest om mediepolitiske saker av nyere dato.

NJ er en aktiv aktør i medierettslige saker, som regulerer de samfunnsmessige og legale vilkårene for journalistisk virksomhet. Juristen Ina Lindahl Nyrud, som de siste årene har vært NJs ekspert på dette feltet, framhever betydningen av den nye medieansvarsloven som ble vedtatt i 2020. Hun mener at NJ fikk gjennomslag for viktige prinsipper under prosessen som førte fram til loven.

«Loven er noe av det beste som har skjedd for å

PRESEJUSS: Juristen Ina Lindahl Nyrud er NJs ekspert i medierettslige spørsmål. FOTO: BIRGIT DANNEBERG

beskytte journalister og medier som driver etter de journalistfaglige metodene. At det rettslige begrepet for disse blir ‘redaktørstyrte journalistiske medier’, betyr at reglene tar opp i seg journalistenes rolle, og understreker journalistikkens samfunnsbetydning», skrev Nyrud og NJs daværende nestleder Dag Idar Tryggestad i Aftenposten da lovforslaget var klart for stortingsbehandling.

Loven betyr blant annet at det blir slutt på at journalister har ulike juridiske rammer ved publisering på papir eller nett. Redaktøransvaret blir styrket, også over annonseinholdet, og dette er viktig for å opprettholde skillet mellom journalistikk og markedsføring, framholdt Nyrud og Tryggestad.

Kildevernet

NJ var i hovedtrekk positiv til loven, men etterlyste mer effektive grep for å styrke journalisters vern om anonyme kilder, som er under press fra flere kanter. Justisdepartementet utredet i 2019 reglene for kildevern i straffeprosessloven og foreslo enkelte presiseringer, men NJ mente forslagene var for svake. NJ har ved flere anledninger framhevet det svenske kildevernet som et eksempel til etterfølgelse. Det ville blant annet innebære en yrkesmessig taushetsplikt og forbud mot at myndighetene

kan etterforske hvem som er journalisters anonyme kilder. NJ har også spilt inn behovet for styrket kildevern til Ytringsfrihetskommisjonen.

Blant andre medierettslige saker der NJ har engasjert seg i seinere tid, kan nevnes krav om bedre vern av varslere, kritikk av inflasjon i bruk av lovverkets bestemmelser om taushetsplikt i forvaltningen og av Justisdepartementets veileder om taushets- og opplysningsplikt, og ikke minst protester mot manglende kildevern i den nye loven om Etterretningstjenesten. NJ og de andre presseorganisasjonene mener at ny lovgivning om Etterretningstjenesten vil kunne ramme viktig journalistikk utenfor landets grenser, fordi journalisters vern om anonyme kilder ikke blir godt nok ivaretatt.

Forsvarskampen for økonomiske rammebetingelser for presse og kringkasting har ellers vært en kontinuerlig mediepolitisk hovedsak for NJ i mange år, i samarbeid med de andre presse- og bransjeorganisasjonene. Pressestøtten og finansieringen av NRK har vært holdt oppe gjennom åtte år med høyreregjering, og det vitner i seg selv om solid sakkunnskap og effektivt politisk håndverk.

Innsyn og ytringsfrihet

NJ har i mange år preget arbeidet i Pressens offentlighetsutvalg, i regi av Norsk Presseforbund. Flere av landets mest erfarne journalister med innsyns- og offentlighetsarbeid som spesialitet er eller har vært medlemmer av utvalget, som utvalgets leder Tron Strand (2021), Siri Gedde-Dahl, Vegard Venlie, Lajla Ellingsen og Tarjei Leer-Salvesen. Utvalget jobber for å spre kunnskap til journalister og redaksjoner om lovverk og innsynsrettigheter. Den viktigste funksjonen er å være vaktbikkje for myndighetenes praktisering av offentlighetsprinsippet, med undersøkelser, høringsuttalelser og annen dokumentasjon. Tarjei Leer-Salvesen ga sine kolleger et nytt arbeidsredskap med boka «Innsyn i praksis», som kom ut vinteren 2021.

I koronaåret 2020 og framover hadde Offentlighetsutvalget hendene fulle for å forhindre at

pandemien fører til mer hemmelighold og dårligere forhold for innsyn i politiske og helsefaglige rapporter og beslutningsprosesser. Det var også strid om innsynsvilkårene under arbeidet i den offentlig oppnevnte granskingskommisjonen om myndighetenes håndtering av pandemien (se siste kapittel). NJ ønsker endringer av offentlighetsloven på områder der den ikke fungerer godt nok.

NJ har sammen med NP og NR fremmet forslag om å styrke Sivilombudsmannens myndighet, for å få et sterkere redskap for kontroll av at offentlighetsprinsippet blir fulgt. Sivilombudsmannen, som i en ny lov blir kalt Sivilombudet, bør etter organisasjonenes mening få et videre mandat i innsynssaker og kompetanse til å overprøve forvaltningens vurdering i saker om merinnsyn.

Forsvar av presse- og ytringsfriheten er en del av NJs eksistensberettigelse og presseorganisasjonene er sentrale aktører. NJs daværende leder Diis Bøhn var med i den forrige Ytringsfrihetskommisjonen, som avga innstilling i 1999. Flere nåværende eller tidligere pressefolk sitter i kommisjonen som ble utnevnt i 2020, men denne gangen var ikke NJ direkte representert.³⁷

Ytringsfrihetskommisjonen ønsket vinteren 2021 assistanse fra NJ i arbeidet med å kartlegge omfanget av trusler mot og trakassering av journalister og redaksjoner. NJ tok kontakt med alle klubbledere og ba dem melde tilbake om anmeldte saker og hvordan det eventuelt gikk i rettssystemet.

Konsernarbeidet

Spørsmål om regulering av eierskap for å motvirke for sterk eierkonsentrasjon har fra tid til annen vært en varm potet i NJs mediepolitiske arbeid. Det har vært delte meninger om slike tiltak i organisasjonen, ut fra politiske preferanser og egen tilhørighet i mediefloraen. Hvor man står kommer

³⁷ Ytringsfrihetskommisjonen ledes av Kjersti Løken Stavrum, og blant medlemmene er Eirin Eikefjord, Anki Gerhardsen, Mímir Kristjánsson, Bård Borch Michalsen og Vebjørn Selbekk.

LØVENS HULE: Den britiske mediemagnaten David Montgomery var omsvermet da han kom som gjest til NJs landsmøte i 2007.

FOTO: KATHRINE GEARD

an på hvor man sitter, som det er sagt. Dette var en hovedsak så langt tilbake som på landsmøtet i 1995, da lovregulering av eierandeler og eierformer i mediene var til politisk behandling på grunnlag av en eierskapsmelding fra Arbeiderpartiets kulturminister Åse Kleveland.

Den gangen besto avismarkedet utelukkende av trykt presse, med tre dominerende konserner – Schibsted, Orkla Media og A-pressen, tidligere Norsk Arbeiderpresse. Som eier av Aftenposten og VG og etter hvert flere av regionavisene, har Schibsted tradisjonelt hatt spesiell innflytelse blant utgiverne. Under avisstreiken i 1990 spilte for eksempel konsernsjef Kjell Aamot en avgjørende rolle for å finne løsninger i underhånds forhandlinger med NJs streikeledelse, selv om han ikke hadde noen formell posisjon under oppgjøret.

Orkla Media ble sommeren 2006 solgt til den britiske avismagnaten David Montgomery og hans selskap Mecom,

og konsernet ble døpt om til Edda Media. Tyngdepunktet i Edda Media ble etter hvert tradisjonelt borgerlig orienterte aviser i østlandsområdet, fordi et gjeldstynget Mecom måtte selge unna noen av distriktsavisene selskapet kjøpte.

Montgomery hadde ord på seg som en spesielt hensynsløs medieeier, og oppkjøpet førte til hardere resultatkrav og bekymring blant de ansatte. En undersøkelse høsten 2006 viste at rundt halvparten av medarbeiderne i Edda Media-avisene var redde for å miste jobben, mens 22 prosent sa det samme i bransjen som helhet.

Montgomery var blant de heteste navnene i avisbransjen. I 2007 tok han tyren ved hornene ved å møte som gjest ved NJs landsmøte, men hans engasjement i Norge ble kortvarig. I desember 2011 kom den største rystelsen på eiersida i nyere tid, da A-pressen kjøpte Edda Media og dannet konsernet Amedia. Dette var takk og farvel til de siste restene av den norske partipressen, som var dominerende på store deler av 1900-tallet. Edda Medias borgerlige aviser fikk med Amedia samme eier som den tradisjonsrike arbeiderpressen. Amedias mange aviser har forskjellig ideologisk grunnsyn og differensieringen er beskyttet i konsernets formålsparagraf.

Amedias målstyring og appetitten på stadig flere mediebedrifter har ført til uro over redaksjonell ensretting og produksjonspress som går ut over kvaliteten. Ved inngangen til 2020 etablerte Amedia nettavisa Nidaros i Trondheim. Allerede våren 2021 gikk Vanja S. Holst av som ansvarlig redaktør, fordi hun følte seg presset av styret til å masseprodusere klikksaker på en måte hun ikke kunne stå inne for.

Som følge av tettere samarbeid og organisering av avisdriften på konsernnivå, med strategiske beslutninger flyttet fra bedrifter til konsernstyrer og samordning av teknologiske, merkantile og også redaksjonelle funksjoner, har NJ opprettet egne lag med tillitsvalgte i de større konsernene. Konsernlag over en viss størrelse har vedtektsfestet rett til representasjon på NJs landsmøter, og de samarbeider om konsernsaker som angår medlemmenes interesser. Ved inngangen til 2021 hadde NJ konsernlag i

NRK, Schibsted, Amedia, Polaris Media og Mentor Media.

Eierkonsentrasjonen i avismarkedet gir fortsatt grunn til årvåkenhet, både fra NJs og myndighetenes side. Medietilsynet har påpekt at de tre største eierne – Schibsted, Amedia og Polaris Media – kontrollerte 70,7 prosent av det totale avisopplaget i 2019, mot 66,5 prosent i 2018. Andelen økte ved Amedias oppkjøp av Asker og Bærums Budstikke og etableringen av nettavisa Avis Oslo ved inngangen til 2021. Amedia overtok også Trønder-Avisa i 2020 og ble hovedeier i den landbruksbaserte nisjeavisa Nationen året etter. 87 av i alt 233 aviser sto i 2019 utenfor konsernene, og dette blir stadig vanskeligere.

Medietilsynets direktør Mari Velsand sier at den økende konsentrasjonen kan få negative konsekvenser for mediemangfoldet, dersom eierne ikke påser at avisene beholder sin egenart. Arbeiderpartiets Trond Giske har varslet at partiet med en rødgrønn valgseier i 2021 vil gå inn for å gjeninnføre en lovfestet begrensning i eierskapet i aviser, som Solberg-regjeringen fjernet i 2016. Maksimalt eierskap var før den tid på 33 prosent av avismarkedet, og både Schibsted og Amedia nærmer seg en eierandel på 30 prosent.³⁸ Ikke overraskende mente både regjeringspartiene og konserndirektørene at dette var et unødvendig og gammelmodig forslag.

Faglig påfyll

SKUP (Stiftelsen for en kritisk og undersøkende presse) ble formelt etablert i 1991, og har med unntak av avlysning i koronaåret 2020 hatt årlige konferanser med utdeling av høythengende priser og en lang rekke seminarer til skolering og inspirasjon for å utvikle journalistiske metoder. SKUP-konferansene er som regel fulltøget og vel så det med flere hundre deltakere. Ofte har det kommet gjester fra den journalistiske verdenseliten til SKUP, som for eksempel Günter Wallraff og Robert Fisk.

NJ har vært en viktig organisatorisk og økonomisk

³⁸ Rapport fra Medietilsynet 16.12.2020, Klassekampen 05.01.2021.

MYE JOBB: Å sitte i juryen for SKUP-prisen har opp gjennom årene vært en arbeidskrevende oppgave. Her fra et møte tidlig på 2000-tallet, med juryleder Fritz Breivik lengst fra kamera. FOTO: KATHRINE GEARD

medspiller fra starten. Nå har også Data-SKUP kommet som en avlegger av SKUP-bevegelsen, med vekt på utvikling og premiering av datajournalistikk som viser vei.

SKUP er åpen for alle journalister og redaktører, men i praksis er konferansene og særlig konkurransen om priser og diplomer mest en paradegren for de mest ressurssterke redaksjonene. Under forberedelsene til den digitale SKUP-konferansen i 2021 oppsto en tilspisset debatt om heder fra SKUP i for høy grad er forbeholdt mediene med de største ressursene og om mindre redaksjoner har for lave ambisjoner.

To av tre metoderapporter til priskonkurransen – 27 av 40 – var dette året innsendt fra NRK, VG, Dagbladet, Aftenposten og Dagens Næringsliv. Redaktør Erik Waatland i Medier24 påpekte at ikke et eneste bidrag var sendt inn fra Amedias 80 mediehus, og han lurte på hvorfor. «Har de ikke journalistiske motivasjoner utover å jage nye abonnenter», spurte han.

Stig Finslo, direktør for utgiverspørsmål i Amedia, svarte noe ampert at «antall innsendte metoderapporter er en elendig måleparameter for helsetilstanden til kritisk og undersøkende journalistikk». Muligens inspirert av Trygve Slagsvold Vedum hevdet Finslo at «SKUP har utviklet seg til å bli en konkurranse mellom riksaviser innenfor Ring

PÅFYLL: Regionale journalistkonferanser har blitt viktige arenaer for faglig påfyll og sosial omgang, som Svarte Nattakonferansene i Tromsø.

FOTO: GLENN SLYDAL JOHANSEN

3 i Oslo, supplert av to-tre regionaviser». SKUP-juryens avgjørelser har ifølge Finslo lært redaktører og journalister i lokale aviser at det er lite å oppnå i dette selskapet.

Tillitsvalgte i 19 Amedia-redaksjoner hadde større forståelse enn Finslo for Waatlands utfordring, men de pekte på andre årsaker enn manglende motivasjon. «En del av våre tillitsvalgte opplever at ansatte må levere et gitt antall saker hver dag som følge av målstyring fra konsernet. Dette er mål som ikke stimulerer tidkrevende undersøkende journalistikk, skrev de og etterlyste større tillit og vilje til satsing fra redaktørene.³⁹ Debatten om SKUPs innretting blusset opp under og etter den digitale konferansen i april. Temperaturen var fortsatt høy.

For å gi flere av medlemmene reelle muligheter til å delta på fagkonferanser og konkurrere om hedersbevisninger, har NJ fra årtusenskiftet satset tungt på å støtte og utvikle regionale journalistkonferanser, i samarbeid med utgivere og redaktører. NJ har til rådighet store summer med vederlagsmidler fra kopiering av journalistenes materiale, først og fremst gjennom rettighetsorganisasjonen Kopinor. Vederlagsmidler skal etter kriteriene brukes til slike kollektive formål.

³⁹ Medier24, 13.01 og 14.01 2021.

Med Hell-konferansen i Trøndelag som forbilde, ble det etablert flere liknende arrangementer rundt i landet – Svarte Natta i Tromsø, Gull & Gråstein på Østlandet, Hauststormen på Vestlandet og Sommerkonferansen i samarbeid mellom Agder og Stavanger Journalistlag. De siste årene har NJ i Agder gått over til å arrangere Hustrikonferansen, mens Stavanger har blitt med i dekningsområdet til Hauststormen.

NJ bruker årlig betydelige beløp på arrangementsstøtte, dekning av reiseutgifter og finansiering av priser ved konferansene. Også her blir det delt ut priser for journalistikk som framhever seg, sammen med foredrag, seminarer og debatter for faglig påfyll. Forbundet bidrar med planlegging og koordinering av konferansene. NJ gir også stipendstøtte til deltakelse på andre arrangementer. I tillegg til SKUP kan nevnes Nordiske mediedager, Fortellingens kraft og pressefotografenes faglige aktiviteter.

Funksjonen som sosial og kollegial møteplass skal vi ikke undervurdere, så de mange avlysningene under koronakrisa har vært et følbart tap for journalistenes fellesskap. Da pandemien gjennom lang tid hadde gjort det umulig å møtes fysisk, lanserte NJ den digitale foredragsserien «Slik gjorde vi det», der kolleger fra både større og mindre redaksjoner delte sine erfaringer fra journalistiske prosjekter som hadde utmerket seg.

22. juli

Terroraksjonene i Oslo sentrum og på Utøya 22. juli 2011 var den mest dramatiske hendelsen i Norge i etterkrigstida, selv om koronapandemien nesten ti år seinere ble en større samfunnskrise av en helt annen karakter. De nærmest ufattelige ugjerningene, spesielt massakren av ungdommer på Utøya, sjokkerte en hel verden. Journalistene ble satt på emosjonelle og andre slags prøver fra det første døgnets grufulle drama til påkjenningen det var å følge rettssaken mot gjerningsmannen Anders Behring Breivik på nært hold i mange uker våren 2012.

TERROR: Daværende VG-redaktør Torry Pedersen og AUF-leder Eskil Pedersen i dialog på OJ-møte våren 2012 før rettssaken om 22. juli-terroren. FOTO: KATHRINE GEARD

Det kom mange eksempler på betydningen av kritisk og undersøkende journalistikk da mediene fikk den umiddelbare forferdelsen og sorgreaksjonen på avstand. Blant annet ble den manglende politiberedskapen og andre former for sviktende beredskap grundig dokumentert, og pressedeckningen bidro til den på flere måter knusende rapporten som den offentlig oppnevnte Gjørvt-kommisjonen presenterte sommeren 2012.

Medieprofessor Svein Brurås beskrev i en analyse av medienes håndtering av 22. juli-terroren hvordan dekkningen kunne deles opp i tre faser. Etter det første, kaotiske døgnet inntrådte en slags journalistisk unntakstilstand, der kritisk og konfliktorientert journalistikk ble midlertidig suspendert til fordel for medienes seremonielle og samlende rolle, blant annet med dekkning av en lang rekke bisettelser rundt i landet. Først etter to-tre uker var det tid for å presentere avslørende journalistikk i tråd med medienes

tradisjonelle oppdrag, og dette pågikk over lang tid. Mye av resonnementet kan også gjøres gjeldende om mediens opptreden under den innledende fasen av koronakrisa, selv om hendelsene overhodet ikke kan sammenliknes (se siste kapittel).⁴⁰

Traumejobber

NJ har de siste tiårene engasjert seg for å ta vare på journalisters psykiske og mentale helse i og etter spesielt belastende arbeidsoppdrag, som krigsdekning, terror, katastrofer og særskilt grov kriminalitet. 22. juli-terroren skilte seg ut, men fra 1990-tallet og framover var det en lang rekke andre nyhetssaker som kunne være tunge å dekke.

Her kan nevnes Balkan-krigene gjennom flere år, Orderud-saken i 1999, Baneheia-drapene og togulykken ved Åsta i Østerdalen i 2000, terrorangrepet i New York i 2001 og flere blodige terroraksjoner i årene som fulgte, Irak-krigen fra 2003, tsunamien i Sørøst-Asia i jula 2004 og leirrasen i Gjerdrum på Romerike i romjula 2020. Dette har på ulike måter vært hendelser med inntrykk som kan forfølge journalister og fotografer lenge etter at man har logget av for dagen.

Trond Idås kom til NJ fra Aftenposten, der medarbeidere fra midt på 1990-tallet fikk tilbud om debriefing med kolleger eller møte med krisepsykiater etter traumatiserende jobber. Han ville bringe erfaringene videre som kurstilbud i NJ.

«Det viste seg å være veldig lite materiale egnet for kursvirksomhet om dette, så jeg skrev en lærebok og en masteroppgave. Det har vært et nybrottsarbeid, for journalistmiljøet har tradisjonelt vært preget av en machokultur der man ikke snakket høyt om slike problemer. Siden har jeg holdt mye kurs på dette feltet», sier Idås, som arbeider med en doktorgrad om emnet.

⁴⁰ Svein Brurås: «Det er en tid for alt. Nyhetsdekning i tre faser», på bloggen bruraas.wordpress.com. Brurås er professor ved journalistutdanningen i Volda og har gitt ut flere fagbøker om journalistikk og presseetikk.

Metoo

Høsten 2017 eksploderte metoo-bevegelsen, der kvinner i mange yrkesgrupper og kulturelle og sosiale posisjoner gjorde opprør mot ulike former for seksuell trakassering. Bevegelsen oppsto i USA og spredde seg raskt til europeiske land. Norske mediebedrifter gikk heller ikke fri, og NJ og bransjen gjennomførte omfattende undersøkelser av de medieansattes metoo-erfaringer.

Den første undersøkelsen kom allerede seinhøsten 2017, i samarbeid med Norsk Redaktørforening og bransjeorganisasjonene. På få uker kom det inn hele 5700 svar. Av disse svarte 178 at de hadde opplevde seksuell trakassering på jobb i løpet av det siste halvåret. Det var rundt 3 prosent av dem som svarte.

Bruttotallet dekket over store forskjeller. Blant kvinnelige medarbeidere fra 18 til 30 år svarte 10 prosent at de hadde vært utsatt for seksuell trakassering i en eller annen form de siste seks månedene.

Seinhøsten 2019 ble det gjennomført en ny undersøkelse. 96 av de rundt 5200 som svarte, oppga at de hadde opplevde seksuell trakassering på jobb i mediebransjen det siste halvåret. Det var under 2 prosent, som kan høres lite ut, men NJs ledelse var ikke fornøyd. «Det er altfor mange, og overraskende i en tid hvor dette har fått så mye oppmerksomhet. Det er alvorlig», sa Hege Iren Frantzen.⁴¹

Ifølge svarene sto menn bak rundt 80 prosent av tilfellene med uønsket seksuell oppmerksomhet, trakassering eller overgrep. Ledere i bedriften sto for en firedel av tilfellene, mens rundt halvparten var kolleger eller underordnede.

Materialet viste at det nytter å sette inn tiltak for å bekjempe og forebygge seksuell trakassering på arbeidsplassen. NJ så nærmere på de 2355 svarene som kom fra NJ-medlemmer. To tredeler svarte at deres redaksjon hadde satt i gang ett eller flere tiltak etter den tilsvarende undersøkelsen to år tidligere.

Bedre varslingsrutiner og intern møtevirksomhet for

41 Journalisten, 21.01.2020 og 06.02.2020.

bevisstgjøring og grensesetting ble trukket fram av flere, og på disse arbeidsplassene var det færre tilfeller av seksuell trakassering. Selv om tallene var ganske lave, viste undersøkelsen også at det fortsatt er mange som ikke varsler om ubehageligheter, ofte av frykt for represalier.

«Ny» teknikk

Mens den digitale utviklingen revolusjonerte bransjen fra 1990-tallet, slet NJ og flere avisredaksjoner fortsatt med at journalister ikke hadde adgang til å bruke moderne, men slett ikke ny teknologi, som direkte innskriving på skjermterminaler. Etter hvert kom det viktigste slaget til å stå om hvem som skulle kunne utføre elektronisk ombrekking av avissider på skjerm.

Avtaleverket ga i praksis grafisk personale enerett til slike arbeidsoppgaver. Fortsatt får eldre journalister fra større redaksjoner frysninger av ordet «filmsatsparagrafen», som i mange år førte til en uhorvelig mengde dobbeltarbeid i avisproduksjonen. Grunnen var at journalistene i bedrifter uten dispensasjon fra Grafisk-avtalene, måtte skrive manus og tegne ut sider på papir før grafikerne tok over på skjermterminalene.⁴²

Nå har dette for lengst gått seg til med tilpasninger og dispensasjoner fra sentrale og lokale teknikkavtaler, slik at typografer og deskjournalister sitter side om side og produserer avissider på fellesdesker. Men på 1990-tallet fikk Norsk Grafisk Forbunds kamp for å forsvare arbeidsplassene noen ubehagelige utslag. Det gikk hardest for seg i Aftenposten, der den grafiske klubben (AGK) var vant til å ha betydelig makt og var ikke redd for å bruke den. Det kan i dag være vanskelig å forstå hvor vidtrekkende konsekvenser dette hadde, siden Aftenposten nå har mindre enn ti grafikere igjen på lønningslistene.

Trond Idås sto i flere år midt oppi disse problemene som leder av Aftenpostens redaksjonsklubb, til han begynte som

LANGT LØP: Trond Idås har vært tillitsvalgt, generalsekretær og rådgiver i NJ i mer enn 30 år.

FOTO: KATHRINE GEARD

⁴² Filmsatsparagrafen var en bestemmelse i Norsk Grafisk Forbunds avtaleverk, som ga grafisk personale enerett til framstilling av fotosats. Bestemmelsen var omtvistet, og NGFs tolking fikk medhold i Arbeidsretten i 1978.

STERKE FØLELSER: OJ laget en egen Ikke mobb-button i forbindelse med «Ellen-saken».

generalsekretær i NJ i 1997. Han hadde da fått nok av alle kampene og omkampene med AGK og en bedriftsledelse som lenge var altfor unnfallende, slik NJs medlemmer opplevde det. Konfliktene toppet seg da en medarbeider meldte seg ut av NGF og inn i NJ, fordi hun mente at hennes arbeidsoppgaver var bedre dekket av journalistavtalen enn av NGFs overenskomst.

«Jeg var vaksjef i Aftenpostens økonomiredaksjon. En av kollegene var Ellen Renberg, som jobbet med layout og ombrekking. Sideutforming var dekket av overenskomsten til både NJ og Grafisk, og hos oss var de aller fleste med slike oppgaver medlem av AGK. Ellen hadde valgt å melde seg ut av Grafisk og inn i NJ, og AGK svarte med en aksjon der alle deres medlemmer reiste seg og forlot arbeidsplassen når Ellen kom på jobb. Det var mobbing av verste slag. På toppen mistet Ellen midlertidig sine oppgaver mens bedriften forhandlet med AGK og redaksjonsklubben», sier Idås.

Da Idås møtte landsmøtet våren 1997 som fersk generalsekretær, hadde han godt nytt om det som i NJ var blitt kjent som Ellen-saken.

«Vi har vunnet en full seier. Bedriften har besluttet at vårt medlem Ellen Renberg skal få jobbe for fullt fra i morgen. Med andre ord har vi vunnet fram i den flere år lange konflikten om hvorvidt typografer organisert utenfor Norsk Grafisk Forbund skal ha anledning til å brette om sider. Dette er en historisk seier for NJ og redaksjonsklubben, som resultat av presset som er lagt på ledelsen i Aftenposten i denne saken», sa han.⁴³ Det vanket blomster til Renberg og hyllest fra landsmøtet til Aftenpostens tillitsvalgte.

⁴³ Fra landsmøtoreferatet.

Da ble det litt mye

Vulkan-utbrudd utviklet presseetikken

Om kvelden 27. mars 2019 samlet delegater, observatører og gjester ved NJs landsmøte på Fornebulandet seg til festmiddag i sin fineste puss. Dette er et høydepunkt, som alle landsmøtetravere vet, men nå var folk mer opptatt av mobilskjermen enn av taler, kulturinnslag, mat og drikke. Banketten hadde ikke vært like distraherert siden Norge spilte VM-kvalifiseringskamp i fotball under hovedretten i 1993, da deltakerne ble løpende oppdatert om scoringene av NRKs Fritz Nilsen.⁴⁴ Alle var ikke like interessert den gangen, men nå var det full oppmerksomhet.

Ledelsen i VG hadde av alle tidspunkter valgt landsmøtets festkveld for å presentere resultatene av sine interne undersøkelser av dramaet, som startet som «Giske-gate» og utviklet seg til «VG-gate».⁴⁵

Det hadde gått et drøyt år siden Trond Giske måtte trekke seg fra nestledervervet i Arbeiderpartiet og ble detronisert til en backbencher i stortingsgruppa, på grunn av flere varslingsaker om seksuell trakassering av yngre kvinner. En lørdag midt i februar 2019 var Giske på utestedet Bar Vulkan i Oslo sammen med en forbundsfelle. VG publiserte

⁴⁴ Norge slo Tyrkia 3-1, og kvalifiserte seg i løpet av høsten til sluttspillet i USA i 1994.

⁴⁵ VGs evalueringsrapport av dekningen av det avisa kalte «Trond Giske-videoen» ble offentliggjort i sin helhet 27.03.2019 og ligger på nettet.

ETIKKVETERAN: Sven Egil Omdal ledet Kildeutvalget etter VG/Giske-saken og har vært sentral i det presseetiske systemet i mange år.

FOTO: KATHRINE GEARD

21. februar en sak basert på en kort video av Giske i dans med en ung kvinne, der kroppsspråket virket temmelig påtrengende. Anonymt ble hun sitert slik: «Vi danset og hadde det hyggelig, så ble det litt mye, så jeg og venninnen min dro derfra».

Utgangspunktet for VGs dekning var en bekymringsmelding til Aps partisekretær fra en tillitsvalgt i Fagforbundet i Oslo. Han tolket episoden på Bar Vulkan som at Giske gikk over streken overfor unge kvinner på nytt, og dette var også det bestemte inntrykket som ble skapt. Det førte til at Giskes vei mot et sentralt verv i Trøndelag Arbeiderparti omgående ble blokkert og «Giske-saken» tok full fyr på nytt.

Det hjalp ikke at NRK allerede samme kveld som VG publiserte sin historie, gjenga kvinnen Giske hadde danset med helt annerledes. Hun sa at «videoen ser verre ut enn den var. Det var ikke noe mer enn en dans», og at det hele var «uproblematisk og greit».

Oppstyret som fulgte gjorde at VGs håndtering av «dansenvideoen» ble en sak av stor offentlig interesse, forsterket av det faktum at VGs hardtslående journalistikk hadde bidratt til Giskes fall året før. Vondt ble verre for den vanligvis så framgangsrike redaksjonen da kvinnen fra Bar Vulkan, Sofie Bakkemyr, etter noen uker sto fram i TV 2 og

skjerpet sin kritikk fordi hun følte seg presset inn i en rolle hun ikke vedkjente seg i mediekjøret mot Giske.

VGs ledelse sørget som en del av interngranskingen for å dokumentere redaksjonens handlemåte nøye og utarbeidet en ualminnelig selvkritisk rapport. Det ble lite vin og mye jobb for presstoppene ved gjestebordet - først og fremst Norsk Redaktørforenings Arne Jensen og Norsk Presseforbunds Elin Floberghagen, som bokstavelig talt var omgitt av spørrelystne journalister.

Kildeutvalget

Tidligere NJ-leder Sven Egil Omdal var også gjest på landsmøtet. Han ble sporenstreks engasjert av Norsk Presseforbund til å lede et utvalg som med utgangspunkt i «VG-saken» skulle foreta en bredere gransking av pressens forhold til kildene.⁴⁶

«Brått var VGs redaksjon og arbeidsmetoder gjenstand for en av de største offentlige debattene om presseetikk noensinne. Det helt uvanlige skjedde at et stort mediehus ble utsatt for et massivt medietrykk og et kritisk søkelys som de selv vanligvis retter mot andre», skrev Kildeutvalget i sin rapport som ble lagt fram i oktober 2019.

Oppfølging av VGs formelle feiltrinn var det opp til Pressens Faglige Utvalg (PFU) å ta seg av, mens Kildeutvalget hadde et videre siktemål. Noen hver i redaksjonene kunne kjenne seg igjen i metodene, dilemmaene og publiseringspresset som førte VG ut i avisas største omdømmekrise i nyere tid.

Det var enorm interesse for PFUs møte i slutten av august 2019, der flere klager fra Sofie Bakkemyr mot VG ble behandlet. PFU kom til at VG hadde brutt til sammen fem punkter i VVP ved sin dekning av danseepisoden på Bar Vulkan, mens klagen hadde sju punkter. Dette var den mest omfattende fellelsen i PFU noensinne, mot et organ som vanligvis er blant landets mest påpasselige med å følge de

⁴⁶ Kildeutvalget besto i tillegg til Omdal av Anki Gerhardsen, Eva Sannum og Simen Sætre.

SPENT: VGs ansvarlige redaktør Gard Steiro og nyhetsredaktør Tora Håndlykken fulgte nøye med under PFUs behandling av flere klager mot VG i august 2019.

FOTO: ESKIL WIE FURUNES

presseetiske reglene. I 2020 behandlet PFU ni saker mot VG, som var på klagetoppen. Men avisa fikk kritikk, som er den mildeste reaksjonen, i bare én sak. VG fikk ingen fellelser for brudd på god presseskikk.

På toppen av den omfattende fellelsen i Giske-saken ble også elementer i VGs egen evalueringsrapport bedømt som brudd på god presseskikk. Det siste var ikke VGs redaktører enige i, men kritikken av selve dekningen falt i hovedsak sammen med VGs egen evaluering. «En skamplett i norsk pressehistorie hva gjelder arbeidsmetode», sa Liv Ekeberg, som var en av NJs representanter i utvalget under behandlingen.

Kildeutvalget gjennomførte en lang rekke intervjuer med journalister, redaktører og kilder. Formålet var å kartlegge hvordan ulike redaksjoner faktisk praktiserte Vær Varsom-plakatens regler for forholdet til kildene, som er samlet i VVPs tredje kapittel. Blant hovedpunktene var bruken av anonyme kilder, regler og rutiner for gjengivelse av

sitater og sitatsjekk, håndtering av upublisert materiale og redaksjonenes oppreden overfor det utvalget kalte urutinerte kilder.

Nyttig vekker

«VG-saken ble en nyttig vekker, for utvalgets undersøkelser viste at det har vært stor usikkerhet om hva som er god presseskikk i de journalistiske arbeidsprosessene. Det er også en del inkonsekvenser, for eksempel ved at redaksjoner kan ha strenge regler for bruk av anonyme kilder som de ikke etterlever», sier Sven Egil Omdal i etterkant.

Saken viste behovet for regelmessig ettersyn av det presseetiske regelverket, skolering av yngre journalister og vedlikehold av holdninger og kunnskaper hos de mer erfarne.

«Utvalgets undersøkelser viste at pressefolk har utviklet en individuell presseetikk i en del spørsmål, særlig hva gjelder arbeidsmetodene. Dette har over tid vært så lite diskutert at det kommer nye generasjoner journalister som gjør ting på sin måte, uten at noen har tatt bryet med å si til dem at slik og slik er metodene vi bruker hos oss», sier Omdal.

Erfarne kilder bekreftet overfor utvalget et inntrykk av at måten kildene blir behandlet på, i stor grad er avhengig av hvilke journalister man møter.

«Dette er en farlig utvikling der journalistikken blir mer kildestyrt, fordi kildene går til de journalistene de stoler mest på. Derfor må vi forbedre og klargjøre hva som er vår felles standard. Mottakelsen viste at vår rapport åpenbart fylte et behov og et savn», sier Omdal.

Norsk Journalistlag er sammen med Norsk Redaktørforening hovedaktørene i utforming og håndhevelse av de presseetiske normene. Profesjonsmessig er dette forbundets viktigste arbeidsfelt. NJ har to representanter i Norsk Presseforbunds styre, som fastsetter vedtektene for PFU og med jevne mellomrom vedtar endringer i Vær Varsom-plakaten. Det er tradisjon for at forbundets valgte lederduo har disse vervene.

GENERAL: Mangeårig NJ-leder Elin Floberghagen er som generalsekretær i Norsk Presseforbund medienes «etikkgeneral». FOTO: KATHRINE GEARD

NJ har også to av de sju faste medlemmene i PFU, som er suveren myndighet i pressens selvdømmeordning. NR har også to representanter, slik at pressen har flertall i utvalget, og journalister og redaktører har ledervervet på omgang.

Utvannet

Behandlingen av Kildeutvalgets rapport og forslag til endringer i VVP tok mer enn et år, fram til styret i Norsk Presseforbund fattet vedtak i begynnelsen av desember 2020. Slike prosesser har en egenverdi som går ut over endringene i VVPs ordlyd. Omdal reiste rundt og holdt foredrag, og han brukte videolink da koronapandemien satte inn. Saken ble diskutert i mediebedrifter og organisasjoner. Flere redaksjoner endret sine interne etikkregler på grunnlag av utvalgets utredning.

Blant de mest omdiskuterte utspillene fra utvalget var forslag om en betydelig innstramming ved bruk av anonyme kilder. Plakatens punkt 3.1 slår fast at kilder for informasjon som hovedregel skal identifiseres, og utvalget foreslo følgende tillegg: «Personkarakteristikker og udokumenterbare påstander bør ikke fremsettes anonymt». Dette ville vært en betydelig innstramming.

Redaktørforeningen satte foten ned mot begrepet «udokumenterbare påstander» knyttet til anonyme kilder, og også NJ mente at utvalget gikk for langt på dette punktet. Resultatet ble et tillegg i VVP som sier at «kilder bør som hovedregel ikke få fremsette negative personkarakteristikker anonymt».

Formuleringen «urutinerte kilder» ble et annet stridsspørsmål. Dette var et ømt punkt i VGs opptreden overfor Sofie Bakkemyr. Utvalget ville skjerpe VVPs punkt 3.9, som handler om hensynsfullhet i den journalistiske prosessen, ved å kreve at det blir vist «særlig hensyn overfor urutinerte kilder». Redaktørene avviste å innføre dette begrepet, siden det angivelig er vanskelig å definere. I stedet ble det etter en del om og men vedtatt som utvidelse av 3.9 at pressen skal unngå å misbruke andres «manglende

medieerfaring». Den ferdig reviderte plakaten ble offentliggjort av Elin Floberghagen nyttårsaften.

Selv om utvalgets arbeid ble godt mottatt og prosessen utvilsomt har bidratt til å heve bevissthetsnivået i redaksjonene, skulle Omdal gjerne sett en større endringsvilje da organisasjonene behandlet de konkrete forslagene.

«Presseforbundet må finne kompromisser som alle kan stille seg bak, men utvalgets forslag ble ganske kraftig utvannet. Jeg er særlig skuffet over motstanden fra redaktørene, og over deres svake argumenter. Det gjelder spesielt motviljen mot å innføre begrepet 'urutinerte kilder' og innskjerping i bruken av anonyme kilder», sier han om behandlingen i foreningen han selv tilhører.

Hedrum og Tønne

VGs «Giske-gate» er et av flere eksempler på at større nyhetssaker og kontroversiell pressedekning kan bidra til utvikling av presseetiske normer og regler.

Rundt årtusenskiftet inntraff to dramatiske og helt ulike saker som begge skjerpet bevisstheten blant journalister og redaktører om at det journalistiske fotarbeidet og bruken av virkemidler er vesentlige deler av presseetikken. En av sakene førte også til endringer av det presseetiske regelverket. Vi snakker om «Hedrum-saken» i 1999-2000 og «Tønne-saken» i 2002-2003.

Den 5. august 1999 ble tolv år gamle Kristin Juel Johannessen funnet drept i Hedrum i Vestfold. Drapet ble endelig oppklart først i 2016 og hendelsen vakte en enorm medieinteresse. Deler av pressen var de første dagene så nærgående at det vakte raseri i lokalsamfunnet, noe som ikke er enestående i kriminalsaker som vekker spesielt sterke følelser. For eksempel gikk lokale ungdommer til angrep på pressefotografer i dagene etter det rasistiske drapet på Benjamin Hermansen på Holmlia i januar 2001.⁴⁷ I Hedrum

⁴⁷ Beskrevet av Anne Bitsch i boka «Brorskapet» om drapet på Benjamin Hermansen, Gyldendal 2021, s. 208.

fikk pressens opptreden et etterspill som hadde betydning på lengre sikt.

Medieforskerne Svein Brurås og Lars Arve Røsland gjennomførte på oppdrag fra NJ en undersøkelse av hva som skjedde. Rapporten fikk navnet «Full skjæring» og ble publisert i mars 2000.⁴⁸ De to ramset opp en rekke forhold som satte pressens arbeidsmetoder i ualminnelig dårlig lys.

Blant annet fløy hele seks pressehelikoptre over bygda i dagene etter drapet. Journalister tok bilder uten samtykke, noterte bilnumre, kretset nær familiens bolig og påberopte seg å «hjelp politiet» overfor skeptiske kilder. Ved minst to tilfeller ble det nesten håndgemeng mellom pressefolk og opprørte mennesker i nabolaget.

Halvannet år seinere vedtok Norsk Presseforbund endringer i Vær Varsom-plakaten som for alvor gjorde at feltarbeidet ble underlagt presseetikken. Plakaten fikk et tillegg som slår fast at «presseetikken gjelder hele den journalistiske prosessen, fra innsamling til presentasjon av det journalistiske materialet», og det ble innført krav om å «opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen».

«Det ble mye større fokus på journalisters atferd og opptreden i innsamlingsfasen. Tendensen var tidligere at presseetikken skal handle om publisering», sa Svein Brurås i et tilbakeblikk.

Da saken nærmet seg oppklaring etter mange år, brukte Dagbladets kommentator og tidligere sjefredaktør John Olav Egeland sterke ord for å beklage pressens opptreden i Hedrum. «Det er ingen tvil om at det som skjedde der er en av de mørkeste plettene i norsk pressehistorie. Det var en invadering i forhold til mennesker i en livskrise som vi håper aldri skal gjenta seg», sa han til NRK. Egeland hadde selv sittet som redaktørrepresentant i PFU fra 2000 til 2012.

Rett før jul i 2002 ble det kjent at næringslivslederen og den tidligere Arbeiderparti-statsråden Tore Tønne hadde tatt sitt eget liv. Den sjokkerende meldingen kom etter noen uker med en brottsjø av kritiske medieoppslag om Tønnes

⁴⁸ Sammendraget og kommentarene her er hentet fra Journalisten, 10.07.2015.

HARDKJØR: Et knippe av Dagbladets forsider om Tønne-saken i førjulskene 2002.

MONTASJE: IDA NYGAARD

forbindelser med Kjell Inge Røkkes selskap Aker RGI og en omstridt etterlønnssavtale etter tjeneste som statsråd i årene før. Dagbladet var i front i det som ble en massiv nyhetsdekning, og Økokrim tok ut tiltale mot Tønne dagen før han avsluttet livet.

Tønnes død utløste en voldsom harme mot mediene. Skytset var særlig hardt mot Dagbladet, som fra flere kanter ble direkte beskyldt for å ha drevet Tønne i døden. Norsk Presseforbunds generalsekretær Per Edgar Kokkvold tok raskt initiativ til en undersøkelse av dekingen. Også nå ble Svein Brurås engasjert, denne gangen sammen med Guri Hjeltnes og Henrik Syse. Rapporten «3 uker i desember» forelå i mai 2003.

De tre skrev innledningsvis at rapporten «handler om hvordan pressen omtaler og framstiller mennesker». Rapporten understreket at Dagbladet og andre redaksjoner var i sin fulle rett til å undersøke og skrive om saken, som var prinsipielt viktig og håndfast nok til at Økokrim reagerte. Den slo fast at det er behov for mer kritisk journalistikk om politikk og næringsliv; ikke mindre.

Rapporten var likevel gjennomgående kritisk, og mye av kritikken handlet om form, omfang og virkemidler. Dekningen var ifølge utvalget preget av en unødig nådeløs personvinkling, en språkbruk som systematisk mistenkeliggjorde Tønne og hans integritet, problematiske insinuasjoner om korrupsjon, for svake skiller mellom reportasje og kommentar, og ikke minst en dimensjonering som på sitt mest massive var i utakt med det som faktisk var avdekket av kritikkverdige forhold.

Blodtåka

Kort sagt hadde Tønne-saken alt som kjennetegner det som den avdøde redaktørprofilen Steinar Hansson i en annen sammenheng kalte «blodtåka på desken». Uttrykket beskriver stemningen som kan oppstå i en redaksjon som får los på storvilt, og særlig når jakten har potensial til å kunne felle en statsråd, en LO-leder eller andre personer med makt. Den samme stemningen kan også merkes under småviltjakt, for det handler ikke alltid om spesielt samfunnsviktige saker.

Tønne-saken førte ikke til konkrete endringer i de presseetiske reglene, men Brurås-utvalget kom med noen råd når blodtåka senker seg. Et av dem lød slik: «I saker som innebærer sterk kritisk og belastende medieomtale av enkeltpersoner eller grupper, bør redaksjonen tildele en medarbeider rollen som Djevelens advokat, en kald hjerne. Denne må ha både en intern og en ekstern rolle, som er klart definert». Begrunnelsen var behovet for motforestillinger og alternative synspunkter når drevet går.

Pressefolk merket seg rådene og kritikken, for Tønnes død gjorde sterkt inntrykk i mediene. Fortsatt hender det at Tønne-saken blir trukket fram til skrekk og advarsel når det går som hardest for seg. Men det har neppe vært utnevnt særlig mange Djevelens advokater i saker med det mest kritiske personfokus i de nærmere 20 årene som har gått. Vi husker en del eksempler av ulik valør, som hardkjøret mot Gerd-Liv Valla i 2007, Åslaug Haga i 2008 og Trond Giske i 2017-2019.

De færreste saker med sterkt medietrykk ender så tragisk

som tilfellet var med Tore Tønne, men muligheten for dette er en dimensjon som pressen ikke kan tillate seg å overse. Trond Giskes ektefelle, journalisten og artisten Haddy Njie, skriver i sin dagbok fra tida med det hardeste presset mot Giske at den garvede politikeren flere ganger snakket slik at hun var redd for at han skulle gjøre slutt på det hele.⁴⁹

Boka hennes er altfor partisk og subjektiv til å gi en dekkende framstilling av Giske-sakens realiteter, men det gjør inntrykk når Njie forteller hvordan hun ringte hjem under pausen i Folketeatrets oppsetning av musikalen «Les Miserables» i januar 2018, der hun hadde en av hovedrollene, og fryktet det verste fordi Giske ikke tok telefonen. Massiviteten i dekningen var i seg selv en voldsom belastning. Ifølge Giskes søk i mediedatabasen Retriever ble det registrert 6147 nyhetsmeldinger om saken de første to månedene, det betydde rundt 100 i gjennomsnitt hver eneste dag.

Selvordparagrafen

Tore Tønnes død var en medvirkende årsak til at det få år seinere kom en revisjon av Vær Varsom-plakatens veiledning om omtale av selvmord, i tråd med en større samfunnsmessig åpenhet om dette problemet. Lenge var presseetikken svært restriktiv og nøyde seg med å slå fast at selvmord og selvmordsforsøk som hovedregel ikke skulle omtales.

Etter en revisjonsprosess i 2005 ble «selvordparagrafen» i punkt 4.9 omformulert. Nå heter det: «Vær varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov. Unngå beskrivelse av metode eller andre forhold som kan bidra til å utløse flere selvmordshandlinger».

Også den gangen var Sven Egil Omdal aktiv i etikkarbeidet. Han sier at han sammen med Reidun Kjelling Nybø i Redaktørforeningen argumenterte for å gå lengre

⁴⁹ Haddy Njies «Dagbok 13. desember – 13. februar» ble utgitt høsten 2019 (Gyldendal).

for å åpne opp enn det som ble resultatet. «Det er fortsatt en veldig forsiktig formulering i VVP, som signaliserer at dette er et tema man helst bør unngå. Vi ville helst gitt en veiledning om hvordan man omtaler selvmord når dette er relevant. Jeg mener at omstendighetene rundt Ari Behns død i jula 2019 tyder på at vi var på riktig spor», sier han.

Ved revisjonen i 2015 vedtok Norsk Presseforbund å innlemme Tekstreklameplakaten i Vær Varsom-plakaten. Her heter det utvetydig at «tekstreklame er uforenlig med god presseskikk», og plakaten gir detaljerte definisjoner av hva som regnes som tekstreklame. Presseforbundet har arbeidet mot tekstreklame helt siden 1925, og Tekstreklameplakaten har i likhet med VVP vært revidert en rekke ganger.

De fleste sakene som havner i Pressens Faglige Utvalg er forholdsvis trivielle, og særlig er brudd på paragrafen om rett til samtidig imøtegåelse en gjenganger. I januar 2021 behandlet PFU en prinsipp sak som skilte seg ut, da en norsk variant av «fake news» var innklaget og ble felt.

Saken gjaldt en episode av NRK-programmet «Folkeopplysningen», som under kommunevalgkampen i 2019 gjennomførte et eksperiment med systematisk manipulering overfor elever ved Lillestrøm videregående skole. Målet var å gjøre Senterpartiet til vinneren ved skolevalget, i et miljø der partiet tradisjonelt sto svakt. Klager var Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU), og PFU felte innslaget under tvil.

Utvalget la vekt på at NRKs valgmanipulasjon måtte vurderes i et demokratisk perspektiv. «I lys av dette var spredningen av falske nyheter, uansett hvor god hensikten måtte være, uakseptabel og i strid med presseetiske prinsipper som mediene skal verne om», het det. Avgjørelsen var pressehistorisk og en demokratisk seier, mente LNU.

Solidaritet og sikkerhet

Terrortragedier og internasjonalt engasjement

Norsk Journalistlag er en av verdens ledende journalistorganisasjoner i ulike former for internasjonalt engasjement. Forbundets solidaritetsarbeid ble trappet opp fra slutten av 1980-tallet og har siden vært på et høyt aktivitetsnivå.

NJ samarbeider nært med de andre nordiske forbundene. Den nordiske blokken har med sin økonomiske og organisatoriske styrke tradisjonelt spilt en atskillig viktigere rolle i Den internasjonale journalistføderasjonen, The International Federation of Journalists, og den europeiske avdelingen av IFJ enn størrelsen skulle tilsi. På folkemunne i IFJ har de skandinaviske forbundene tidvis gått under tilnavnet «The Scafia» (Den skandinaviske mafiaen). Dette har ikke bare vært godmodig ment fra rivaler i forbund som har en tendens til å snakke mer enn de utretter.⁵⁰

På 1990-tallet var NJs internasjonale hovedprosjekt å bygge fagforeninger og styrke journalisters sikkerhet i latinamerikanske land, med støtte fra NORAD og med den tidligere NJ-profilen Stein Ove Grønsund som leder av et effektivt regionkontor for IFJ i Venezuelas hovedstad Caracas. Med Berlinmurens fall, slutten på den kalde krigen

⁵⁰ The International Federation of Journalists har hovedkvarter i Brussel. NJ har i lange perioder vært representert i IFJs styre, som kalles eksekutivkomiteen.

INTERNASJONALIST: Eva Stabell har vært NJs «utenriksminister» i 20 års tid. FOTO: BIRGIT DANNEBERG

og krigene på Balkan oppsto nye oppgaver og muligheter. NJ støttet frie medier i det krigsherjede Bosnia og satte høye mål for å støtte oppbygging av fagforeninger for journalister i det tidligere Øst-Europa.

Det viste seg vanskeligere å oppnå håndfaste resultater enn mange håpet i en optimistisk startfase. Likevel gjorde sentrale tillitsvalgte, som Ann-Magrit Austenå og Kjetil Haanes, en stor innsats på 2000-tallet for å organisere journalister konsernvis og styrke faglige rettigheter i land som Polen og Estland, der Orkla Media og Schibsted bygde seg opp. Det samme gjorde Finnmark Journalistlag med ambisiøse samarbeidsprosjekter med russiske kolleger på Kola, som blant annet bidro til opprettelsen av journalistnettverket Barents Press på Nordkalotten midt på 1990-tallet.

En ny fase ble innledet på landsmøtet i 2001, der det ble vedtatt å sette av én prosent av kontingentinntektene til NJs solidaritetsfond. Dette betyr en raus tilførsel av midler til internasjonalt arbeid over tid, slik at NJs posisjon som et av IFJs mest slagkraftige medlemsforbund ble forsterket. Men den stabile økonomiske støtten uten regelmessig organisasjonsbehandling har ført til at NJs klubber og tillitsvalgte jevnt over er mindre involvert i det internasjonale

arbeidet enn i tidligere tiders krafttak med innsamlinger til solidaritetsformål blant medlemmene.

I 2001 trådte også NJs «utenriksminister» Eva Stabell inn på scenen, da hun ble valgt inn i IFJs sentrale styre på føderasjonens kongress i Sør-Korea. Dette vervet hadde hun i tolv år. Som mangeårig landsstyremedlem ble hun bindeledd mellom NJs ledelse og sekretariat og forbundets internasjonale engasjement, og kontaktperson mellom NJ og Utenriksdepartementet som viktigste prosjektsponsor.⁵¹

Sikkerhet for journalister ble en hovedsatsing fra IFJs og NJs side på denne tida. Samtidig som FNs sikkerhetsråd i 2006 vedtok en resolusjon for å beskytte journalister, feiret NJ sitt 60-årsjubileum med å samle inn penger til et sikkerhetssenter i Manila på Filippinene, drevet av det filippinske journalistforbundet NUJP. Det ble starten på et sikkerhetssamarbeid som varte i åtte år.

I 2007 ble NJ invitert av UD til å søke om penger til et samarbeidsprosjekt med russiske journalister. Det førte til et prosjekt for fagforeningsbygging, kursledelse og journalistisk etikk som varte i seks år. Representanter fra det russiske og det norske forbundet holdt kurs for regionale journalistorganisasjoner i flere av de større byene i den europeiske delen av Russland.

Tragedien i Kabul

I januar 2008 mistet Dagbladets journalist Carsten Thomassen livet under et terrorangrep mot Serena hotell i Kabul, der han oppholdt seg for å dekke daværende utenriksminister Jonas Gahr Støres besøk i Afghanistan. Tragedien førte til at NJ med støtte fra Studiepermisjonsordningen (Stup) gjennomførte flere sikkerhetskurs for journalister, etter at journalister som var til stede ved hotellet i Kabul under den fatale hendelsen, ble invitert til å dele sine erfaringer fra det som skjedde.

NJ har ellers jobbet internasjonalt for journalisters

⁵¹ Gjennomgangen av NJs internasjonale arbeid på 2000-tallet bygger for det meste på informasjon fra Eva Stabell og Trond Idås.

TRAGEDIE: Dagbladets journalist Carsten Thomassen mistet livet i Kabul i januar 2008. Bildet er fra Dagbladets resepsjon morgenen etter drapet. FOTO: KATHRINE GEARD

sikkerhet gjennom den norske UNESCO-kommisjonen, der Kjetil Haanes, Trond Idås og Rune Ottosen i rekkefølge har representert norsk presse gjennom det siste tiåret.⁵² Haanes og den norske kommisjonslederen Vigdis Lian var pådrivere da UNESCO vedtok en handlingsplan for journalisters sikkerhet i 2012-2013, som siden har vært FNs viktigste verktøy for å styrke sikkerheten for journalister.

NJs internasjonale hovedprosjekter de siste årene kom i gang i 2014. Disse har for en stor del gått ut på å jobbe sammen med IFJ om sikkerhetskurs for journalister i Midtøsten og Nord-Afrika. Grupper av journalister fra regionen har gått månedslange kurs for å bli sikkerhetsinstruktører og kursholdere for kolleger i hjemlandene.

Sikkerhetskurs har også vært hovedingrediens i en kursserie for journalister i Øst-Europa og Kaukasus – Ukraina, Hviterussland, Georgia, Armenia og Aserbajdsjan. Både her og i Nord-Afrika har digital sikkerhet blitt en viktig del av opplæringen.

I NJs egne prosjekter har sikkerhets- og likestillingskurs

⁵² UNESCO er FNs organisasjon for utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon.

for kvinnelige journalister vært sentralt i seinere tid. Gjennom ukelange kurs har kvinnelige journalister blitt opplært til å overføre kunnskap til kolleger hjemme. På den måten har kvinner i journalistforbund i 27 afrikanske land, og Nepal og Bhutan i Asia, fått kunnskap til å gjøre arbeidsdagen tryggere.

Undersøkelser har vist at angrep og seksuell trakassering er en vel så stor trussel for kvinnelige medarbeidere hjemme i redaksjonene som det er på reportasjereiser og under oppdrag utenfor redaksjonene. Det gjelder spesielt mange steder i Afrika.

I 2021 ble en ny treårig avtale inngått med UD, med hovedmål å sørge for at journalister i Midtøsten og Nord-Afrika som er opplært til å holde sikkerhetskurs for sine kolleger, kan få oppdatert sine kunnskaper.

Karikaturstriden

Den danske avisa Jyllands-Posten trykte 30. september 2005 tolv karikaturtegninger av muslimenes profet Muhammed. Noen av tegningene hadde en sterkt utfordrende form. Dette var starten på det som blir husket som karikaturstriden, som pågikk i flere år. Karikaturstriden stilte norsk og internasjonal presse overfor vanskelige avveininger om

FRONTFIGURER: Jyllands-Postens daværende kultureddaktør Flemming Rose og Norsk Presseforbunds generalsekretær Per Edgar Kokkvold var blant forgrunnsfigurene i karikaturstriden.

FOTO: KATHRINE GEARD

ytrings- og trykkefrihet, blasfemi, krenking av mennesker med religiøs overbevisning og press fra trusler om vold.

I Norge kom ansvarlig redaktør Vebjørn Selbekk i den kristenkonservative avisa Magazinet i skuddlinja da han i januar 2006 valgte å publisere faksimiler av tegningene som del av en temasak som viste at ytringsfriheten var under press. Debatten pågikk i lang tid om det var feighet eller klokskap som gjorde at de aller fleste av Selbekks redaktørkolleger lot være å følge hans eksempel.

Det var ulike syn blant redaktører, journalister og også i presseorganisasjonene. NJs leder Ann-Magrit Austenå og Redaktørforeningens generalsekretær Nils E. Øy mente det var uklokt å publisere tegningene⁵³. Presseforbundets generalsekretær Per Edgar Kokkvold sto fram som en av de mest kompromissløse forsvarerne av retten til å trykke karikaturene, selv om de ble oppfattet som krenkende i store deler av den muslimske verden. Han advarte mot å la redsel styre mediene. Kokkvold har i ettertid sagt at en del norske redaktører opptrådte ynkelig under karikaturstriden – ikke fordi de ikke trykte tegningene, men fordi de lot Vebjørn Selbekk bli stående alene i stormen.⁵⁴

Både Selbekk og Kokkvold mottok drapstrusler mens det gikk hardest for seg. Selbekk fikk flere dusin trusler mot seg og sin familie og måtte gå i dekning, mens Kokkvold ble hengt ut på det groveste i en internasjonal kampanje. Det var politisk krise mellom Norge og Danmark og flere muslimske land. Blant annet ble den norske ambassaden i Syrias hovedstad Damaskus satt i brann under voldsomme opptøyer, der ambassadens personale var i alvorlig fare. Terrorplaner mot Jyllands-Posten ble avdekket og avisas tegner Kurt Westergaard ble utsatt for et drapforsøk ved inngangen til 2010.

Den store katastrofen knyttet til karikaturtegninger og bruk av satire rammet likevel ikke de nordiske landene, men det franske satiremagasinet Charlie Hebdo. Det skjedde

⁵³ Ifølge gjennomgang i Journalisten, 30.09.2015.

⁵⁴ NRKs podkast «Striden om Muhammed-karikaturene», andre del.

AVSKY: Terrorangrepet mot det franske magasinet Charlie Hebdo ble møtt med bred internasjonal fordømmelse. Her er NJ-leder Thomas Spence i forgrunnen under en markering i Oslo. FOTO: TROND IDÅS

i januar 2015, da væpnede islamistiske terrorister tvang seg inn i magasinet redaksjon i Paris. Til sammen ble tolv mennesker drept og elleve såret. Åtte av de drepte var tilknyttet redaksjonen, noen av dem var blant landets mest anerkjente karikaturtegnere. Magasinet hadde i mange år brukt til dels sterke virkemidler med brodd mot islamisme, men også mot konservativ kristendom.

Det har vært en rekke voldelige aksjoner mot hovedsakelig vestlige mål fra ytterliggående islamister etter at en ny historisk epoke tok til med terroraksjonene i USA 11. september 2001. Etter denne dagen har terrorisme,

men også rasisme og islamofobi fått nye dimensjoner, og anti-terroriltak har i alvorlig grad gått på bekostning av menneskerettigheter og rettssikkerhet. Angrepet mot Charlie Hebdo var det mest fatale vi har sett med utøvere av presse- og ytringsfriheten som mål, og ugjerningen utløste sterke internasjonale reaksjoner. På Universitetsplassen i Oslo hadde de norske presseorganisasjonene en markering som fikk god oppslutning.

Fake News

USAs tidligere president Donald Trump vil blant mye annet bli husket som opphavsmannen til begrepet «fake news», supplert av «alternative fakta», som ble lansert fra Det hvite hus de første dagene av Trumps presidentperiode i januar 2017.

Presidentens konstante angrep på kritiske og uavhengige medier, med stemping av all slags nyhetsformidling han mislikte som «fake news», satte en skremmende standard for angrep på mediene og mistillit til journalistikken. Resultatet var en ekstrem splittelse av den amerikanske opinionen. Hatpropaganda og konspirasjonsteorier knyttet til påstander om «fake news» preget høyrepopulistiske ledere og bevegelser i mange land.

I Norge hadde trumpismens spesielle form for mediekritikk først og fremst avleggere i høyreorienterte nettsteder som document.no og Resett. Fremskrittspartiets stortingsrepresentant Jon Helgheim tok «fake news»-begrepet i bruk mot norsk journalistikk, da han kritiserte TV 2s USA-korrespondent Fredrik Græsvik kraftig på grunn av kanalens framstilling av Trumps angrep på demokratiet.⁵⁵

Et dramatisk klimaks ble nådd under opptøyene i Washington DC 6. januar 2021, da pressefolk på jobb var blant ofrene for Trump-tilhengernes trusler og voldelige opptreden. Blant annet ble utstyret til flere pressefotografer ramponert. Slagordet «Murder the Media» ble risset inn på en av dørene i kongressbygningen.

⁵⁵ Medier24, 02.08.2020.

FARLIG FARVANN: USAs president Donald Trump hadde aggresjon mot medier og journalister som et varemerke.

ILLUSTRASJON: SHUTTERSTOCK

NJ, Norsk Presseforbund og Norsk Redaktørforening understreket i en felles uttalelse at de siste dagene og månedene hadde demonstrert i praksis hvordan angrep på journalister i et av verdens største demokratier undergraver og setter selve demokratiet i fare.

«Trump-tilhengernes hat mot mediernes representanter var blitt plantet gjennom fire år av presidenten selv. Makthavernes angrep på journalister – enten det skjer med ord eller ved maktmisbruk – er også et angrep mot demokratiet. Her i Europa har vi også sett medieforakten spre seg. Journalister blir angrepet, til og med drept, fordi de gjør jobben sin. Også her etter å ha blitt fordømt av statsledere», uttalte organisasjonene.

Norsk Redaktørforening gikk til det høyst uvanlige skritt å åpne sak for å vurdere om redaktør Hans Rustad i document.no var berettiget til å beholde sitt medlemskap i foreningen. Det skjedde etter at han i forbindelse med herjingene på Capitol Hill rettet kraftige beskyldninger mot de redaktørstyrte mediene, først og fremst på grunn av deknningen av Joe Bidens seier over Donald Trump i presidentvalget.

Styret i NR kom til at det ikke var grunnlag for sanksjoner mot Rustad, men det vedtok en krass uttalelse. «Direkte og indirekte stempler Rustad kollektivt norske redaktørstyrte medier, og dermed alle sine kolleger, som løgnere. (...) Vi tar sterk avstand fra denne typen karakteristikk og beskrivelser. De fremstår ikke som faglig funderte innspill i en kritisk tilnærming til norske mediers dekning av valget i USA, men som et forsøk på å stemple nærmest alle de norske nyhetsmediene som del av en konspirasjon», het det.

Forsiktig om Assange

Sammenliknet med en ytringsfrihetsorganisasjon som Norsk PEN, har NJ og de andre presseorganisasjonene ligget ganske lavt i forsvaret av den fengslede Wikileaks-grunnleggeren Julian Assange, som ved en utlevering fra Storbritannia til USA risikerer å måtte tilbringe resten av livet under de strengeste fengselsforhold for å ha bidratt til svært omfattende lekkasjer om amerikanske krigshandlinger og bruk av tortur. NJs landsstyre uttrykte i mai 2019 uro over spionanklagene mot Assange, som etter NJs mening var forsøk på å innskrenke pressefriheten. Sammen med PEN og de andre presseorganisasjonene sto NJ deretter bak et brev til den britiske ambassaden i Oslo, der de gikk klart imot en utlevering av Assange til USA.

Hege Iren Frantzen skriver i epost til forfatteren at Assange-saken ble nøye diskutert i landsstyret, som vedtok en uttalelse som ikke etterlot tvil om NJs holdning, selv om NJ kunne gjort mer. «Vårt syn er tydelig kommunisert til ambassaden og i offentligheten, og det er brakt videre av våre internasjonale organisasjoner», skriver hun.

Det var likevel lite å høre fra presseorganisasjonene under den kontroversielle rettshøringen mot Assange i London i 2020, som ifølge observatører i alvorlig grad brøt med rettssikkerheten og kravene til en human prosess. Mange i norsk presse er kritiske til Assanges person og handlemåte, og mediedekningen av saken hans har med noen unntak vært heller lunken. Rune Ottosen, leder av varslerutvalget i Norsk

PEN, påviste at den russiske opposisjonspolitikerer Aleksej Navalnyj ble omtalt 36 ganger så ofte som Assange i norske medier i løpet av tre måneder våren 2021.⁵⁶

Den 4. januar 2021 kunngjorde den britiske dommeren at Assange ikke kommer til å bli utlevert. Det var en svært viktig delseier, først og fremst med tanke på Assanges personlige sikkerhet, men bismaken var besk. Konklusjonen ble begrunnet med Assanges dårlige helsetilstand og fare for selvmord, men Assange og hans forsvarere fikk slett ikke medhold i at dette var en prinsipp sak i forsvar av presse- og ytringsfriheten. I stedet ga dommen i hovedsak støtte til USAs påstander og premisser. Assange ble heller ikke løslatt mot kausjon på grunn av en ventet anke fra USA, som kom midt i februar. Det kom ingen tegn til endringer i den amerikanske holdningen til Assanges sak da Joe Biden overtok etter Donald Trump i Det hvite hus.

⁵⁶ Kronikk i Klassekampen, 04.05.2021.

Noe innen media

Fra drømmeyrke til tilkallingsvikar

Tida vil vise om dette var noe mer enn et blaff: Under koronakrisa i 2020 kom et merkbart oppsving i søkertallene til journalistutdanningen ved norske universiteter og høyskoler. Det skjedde etter at nedgangstider i mange år førte til synkende interesse for journalistyrket, med færre søkere, lavere opptakskrav og kortere ventelister til utdanningen.

Koronapandemien kom som den største mediesaken i studentkullenes levetid, og den ble mye mer langvarig enn noen kunne se for seg i begynnelsen. Medieinteressen var enorm over lang tid, og det har også de samfunnsmessige konsekvensene vært. Alt dette kan ha gitt flere i yngre årsklasser en forsterket interesse for journalistikk som fag og levebrød. Vi må vente og se om dette blir en langsiktig tendens, for pandemiens følger for økonomien gjør at bransjen fortsatt har uvisse framtidsutsikter.

Da søkertallene til universiteter og høyskoler i samordna opptak ble offentliggjort i april 2020, var ikke journalistikk å finne på listene over de mest populære studiene, slik faget hadde vært ti og tjue år tidligere. Men da opptaket var klart i juli, viste det seg å være atskillig vanskeligere å komme inn på utdanningene enn året før.⁵⁷ Utdanningen i Bodø hadde

⁵⁷ Se tall og statistikk i Samordna opptak. Det er journalistutdanning ved universiteter og høyskoler i Oslo, Stavanger, Volda, Bodø og Bergen.

hatt så få søkere at det ikke ble tatt opp studenter i 2018 og 2019, men nå ble den negative spiralen brutt og det kom en ny giv.

Det var betydelig flere søkere enn året før til journalistutdanningen ved det nye universitetet OsloMet, tidligere Høgskolen i Oslo og Akershus, som er mest etterspurt. 353 søkere oppga dette som førstevalg, mot 278 i 2019. Poengkravet for opptak til studiet økte fra 54,5 i 2019 til 59,3 i 2020. Til sammenlikning måtte man ha opp til 69 poeng for å få innpass på et av landets fire medisinstudier, som hadde høyest poengkrav. I 2021 var det 355 søkere med journalistikk ved OsloMet som førstevalg, altså nesten nøyaktig like mange som året før.

I 2005, 15 år tidligere, var bildet et annet. Da krevdes 64,9 poeng for å komme inn ved hovedopptaket til journalistutdanningen ved den daværende Høgskolen i Oslo, og det var 751 søkere på venteliste. For å komme inn på medisin ved Universitetet i Oslo var kravet 71,2 poeng samme år. I 2000 var forskjellen mellom opptak til medisin

HØYE KRAV: Opptakskravene ved journalistutdanningene har ført til overvekt av skoleflinke studenter fra velstående familier. Her fra utdanningen i Oslo i 2007.

FOTO: KATHRINE GEARD

og journalistikk enda mindre. Man måtte da ha minst 68,1 poeng for å studere journalistikk i Oslo og 71,7 poeng for å studere medisin i samme by.⁵⁸

Motefag

Søkertallene var på et langt høyere nivå før Norsk journalsthøgskole ble innlemmet i Høgskolen i Oslo midt på 1990-tallet. Birgitte Kjos Fonn skriver i sin jubileumbok om Norsk Journalistskole at journalistikken i denne perioden utviklet seg til et motefag, med karakterkrav som i økende grad bekymret presseorganisasjonene og yrkets hær av praktikere. Det betydde at journalistikk i økende grad ble et fag for de mest skoleflinke, selv om dette ble forsøkt balansert med en praksiskvote.

Dette falt tidsmessig i grove trekk sammen med oppløsningen av partipressen og en økende kommersialisering av mediebransjen. Medieforskeren Sigurd Allern har tidfestet den endelige overgangen fra partipresse til konsernpressen til 1990 (se også kapittel 5).⁵⁹

Opptakskravene var høye, og den glupske interessen for studiet gjorde at også selvbildet var ruvende. En 21 år gammel kvinne med solid lokalavispraksis ringte i 1990 til journalsthøgskolen for å forhøre seg om søknadsprosedyren. Da sekretæren hørte hennes unge alder, ble hun rådet til å spare seg bryet, «for her slipper vi bare inn gylne penner», som det ble sagt. Det tok fem år før kvinnen våget å søke og hun kom rett inn. I 1993 var det hele 1369 søkere til 46 studieplasser, og Journalisten sammenliknet nåløyet til skolen med å komme gjennom perleporten.

Medieutdanningen i Volda ble opprettet i 1971 og var fram til etableringen av journalistutdanning i Bodø og Stavanger i 1987 det eneste utdanningstilbudet utenfor Oslo. I 1987 ble også Institutt for medier og kommunikasjon opprettet ved Universitetet i Oslo, og etter få år kom

58 Det skjedde en endring i poengberegningen i 2009, slik at tallene før og etter ikke er direkte sammenliknbare.

59 Fonn 2015. Se kapitlene «Motefag», «Maktkritikk og faglig integrering», «Kartet tegnes på nytt» og «To disipliner?».

det i stand et formelt samarbeid mellom instituttet og Journalisthøgskolen.

NJ var blant dem som fra slutten av 1980-tallet begynte å arbeide for et hovedfag i journalistikk, men dette fant ikke sin form før i 2001. OsloMet har startet planlegging av et doktorgradsprogram for medier og journalistikk, med sikte på å komme i gang høsten 2021 i samarbeid med mediebransjen.⁶⁰

Blendahvitt

Journaliststanden er med en del markante unntak fortsatt påfallende blendahvit, og utdanningssystemet har ikke klart å bøte på dette i særlig grad. Rundt 2 prosent av journalistene har minoritetsbakgrunn. Blant redaktørene er tallet heller lavere.

Ved OsloMet er det en årlig kvote på fem plasser for journaliststudenter med minoritetsbakgrunn, men tilbudet er så lite etterspurt at kvoteringen risikerer å bli avviklet. Ifølge førstelektor Anders Graver Knudsen har journalistutdanningen slitt med å fylle kvoten, og det har blitt diskutert å fjerne den.⁶¹ Det har lenge vært en tydelig tendens til at skoleflinke ungdommer i innvandrerfamilier har prioritert mer tradisjonelle, høyhengende profesjoner som lege, advokat eller ingeniør.

Før åpningen av NJs landsmøte i 2021 gikk leder og nestleder i NJ Bergen, Jens Kihl og Fayroz Chamdid, ut med kritikk av forbundets arbeid for og kunnskap om ulike former for mangfold. Saken hadde vært diskutert i de vestlige lokallagene. På grunnlag av dette fremmet NJ Bergen forslag om en mer aktiv og informert mangfoldspolitikk.

«Kvifor ser norske redaksjonar så like ut? Kva gjer det med journalistikken? Og korleis er det egentleg å vere skeiv, ha ikkje-norsk bakgrunn, stille med ei funksjonsnedsetting eller på ein annan måte vere i mindretal på arbeidsplassen? Alt dette jobbar vi altfor lite med i Norsk Journalistlag»,

⁶⁰ Medier24, 02.10.2020.

⁶¹ Universitas, september 2020.

MANGFOLD: Jens Kihl og Fayroz Chamdid fra NJ Bergen fikk landsmøtet i 2021 med på at NJ skal jobbe for større mangfold i mediene.

FOTO: HANNE ESKELAND

skrev Kihl på Facebook før han reiste saken på landsmøtet.

Forslaget fra Bergen fikk bred støtte. Landsmøtet vedtok at NJ skal «jobbe for mer mangfold på arbeidsplassene i mediebransjen og mer kunnskap om mangfoldsarbeid i mediebedriftene og internt i NJ».

En knekk

«Drømmen om det sorgløse journalistlivet, ‘noe innen media’, har fått en knekk de siste ti-femten årene. Nå frykter nyutdannede journalister at de må gå som tilkallingsvikarer til de passerer førti», sier Mari Hauge. Hun jobber i NJs sekretariat og ble i februar 2008 den første lederen av NJs studentorganisasjon – NJ Student. Hun hadde begynt på journalistutdanningen i Oslo året før.

Med Elin Floberghagen som leder tok NJ initiativ for å styrke bevisstheten og kunnskapen om NJ blant journaliststudentene, i erkjennelse av at studenter flest ikke lenger søkte medlemskap i NJ av seg selv. Tallet på studentmedlemmer sank for eksempel fra 529 i 2004 til 461 ved utgangen av 2006. Unge journalister meldte seg heller ikke inn i forbundet i samme grad som før når de begynte å jobbe.

Journaliststudentene hadde i mange år hatt adgang til medlemskap og pressekort med studentkontingent, men de hadde ingen organisasjon. Det ble Mari Hauge og andre som tok utdanning på samme tid, mobilisert for å gjøre noe med. Representanter fra hvert studiested ble invitert til et to dagers møte i NJ, der NJ Student ble stiftet.

NJ Student har eget styre og årlige årsmøter og er bindeledd mellom NJ og medlemmene ved utdanningsinstitusjonene. Hauge sier at den viktigste oppgaven var å jobbe for å bedre betingelser og arbeidsforhold i redaksjoner der studenter har praksis. Det er blant annet utarbeidet en egen Praksisplakat.

Studentlaget driver medlemsverving og organiserer klubber på studiestedene. I lokallag der det er studiesteder, har studentene vanligvis en representant i lokallagsstyret.

Siden stiftelsen har NJ Student hatt to delegater på NJs landsmøter, og Hauge var en av representantene på landsmøtet i 2009. Delegatene ble lagt merke til.

«Vi tok ordet i alle saker og hadde mye på hjertet. Noen syntes det var rart at studentdelegatene til og med blandet seg inn i spørsmål om gravferdskassen. Vi mente det var krenkende at studentene var ekskludert fra gravferdskassen», sier hun.

I handlingsplanen for NJ Student fra 2020 het det blant annet at studentlaget skal bevisstgjøre studentene om lover og regler knyttet til midlertidige ansettelser og frilansing, gjennomføre en årlig nasjonal undersøkelse om kvaliteten ved utdanningen og jobbe for at NJ sentralt skal besøke hvert studiested minst én gang i året. Arbeidet for å sikre studentene relevante praksisplasser og bevisstgjøre redaksjonene om praksisperiodens betydning er fortsatt en prioritert oppgave.

Akademisering

Mari Hauge gikk på det siste studentkullet da utdanningen var toårig. Den hadde fortsatt et ikke-akademisk preg, men har siden blitt mer akademisk. «Vi studerte først og fremst for å få oss praksis og jobb. Forskning og vitenskap sto ennå lavt i kurs på journalistutdanningene», sier hun.

Birgitte Kjos Fonn, som selv har lang fartstid som ansatt ved journalistutdanningen i Oslo, beskriver i sin bok det hun kaller akademiseringen av et yrkesfag. Hun påpeker at journalister i nyere tid har blitt en mindre eksklusiv yrkesgruppe og at publikum er mindre lojale mot den tradisjonelle journalistikken.

Offentligheten har i motsetning til tidligere tider blitt tilgjengelig for alle, uten at en trenger å eie eller arbeide i redaksjonelle medier. Dette kan i seg selv ha bidratt til en synkende status for journaliststanden og mindre interesse for å søke seg til formell utdanning som journalist, i tillegg til at det har oppstått en større usikkerhet om dette er et trygt yrke å livberge seg av.

Det har opp gjennom tida vært mer enn nok av konflikter mellom etablerte redaksjonsmiljøer og utdanningsmiljøene, ofte etter lite fruktbare skillelinjer mellom «praktikere» og «akademikere» og med brodd mot politisk radikalisme blant studentene. Dette var i høy grad tilfelle da beretningens forfatter gikk på Norsk Journalistskole midt på det røde 1970-tallet.

Journalistfaget har aldri krevd en akademisk utdanning, slik leger, jurister og mange andre yrkesgrupper trenger for å praktisere. Slik må det være for et fritt yrke, der presse- og ytringsfriheten og presseetikken setter rammene uavhengig av utøvernes akademiske grad. Mange fullbefarne journalister har med stolthet vært «halvstuderte røvere», men begrepet treffer langt færre enn før. Fonn viser til en undersøkelse som forteller at 95 prosent av journalistene i 2012 hadde høyere utdanning av et eller annet slag. Andelen journalister som har formell journalistutdanning har økt jevnt og trutt, fra 20 prosent på 1970-tallet til mer enn 50

prosent tidlig på 2000-tallet, og tallet er høyere i dag.

NJ og Norsk Redaktørforening hadde tidlig på 1990-tallet en feide med Arbeiderpartiets utdannings- og forskningsminister Gudmund Hernes om omfanget av, kvaliteten ved og ressursene til journalistutdanningen. Organisasjonene ville utvide utdanningen fra to til tre år, men det tok lang tid før dette ble realisert. I en grundig utredning til departementet om status for utdanningen skrev NJ og NR i 1993 at det norske pressemiljøet tradisjonelt hadde hatt «en stor grad av utdanningsfiendtlighet», men at dette gradvis var nedkjempet.

Spenninger

Et visst motsetningsforhold mellom «praktikere» og «akademikere» levde likevel videre. En studentundersøkelse i 2007 viste ifølge Journalisten at «den gjennomsnittlige førsteårsstudenten på journalistutdanningen i Norge er en 23-årig skoleflink jente med foreldre som har høy utdanning og høy inntekt». Undersøkelsen ga bilde av en rekruttering til yrket som var så skjev at det utløste forståelige reaksjoner.

Det var også spenninger mellom utdanningsmiljøet og bransjen. En intern epost fra journalistlæreren Magne Lindholm ved utdanningen i Oslo satte dette på spissen: «Hvorfor i all verden skal våre studenter jobbe i VG? Skal vaktsejefene der få bryte ned alt vi har bygd opp?» skrev Lindholm i en melding som lekket ut. Lindholm mente at de større norske mediene «fylte det offentlige rom med uvitenhet og likegyldig informasjon».

Den nyutdannede Dagblad-journalisten Ralf Lofstad så stikk motsatt på saken, da han svarte med å hevde at «journalistutdanninga i Oslo har en famlende profil og et identitetsproblem, med forsøk på akademisering der journalister i for liten grad blir premiært for skriveferdigheter og selve det journalistiske håndverket». Han kritiserte at journalistikk på nett ble for lite vektlagt, siden lærerkreftene i stor grad hadde bakgrunn fra papiraviser.⁶²

⁶² Journalisten, 05.10.2007.

KOMPETANSE: Kursene ved Institutt for Journalistikk har styrket kompetansen til utallige journalister, men kurssetteret i Fredrikstad ble avvirket i 2013. FOTO: KATHRINE GEARD

... og samarbeid

Grunnutdanning og ikke minst videreutdanning er med varierende intensitet blant NJs høyt prioriterte oppgaver. NJs politiske ledelse sitter i styret for Institutt for Journalistikk (IJ), og NJ var blant pådriverne da Norsk Pressefotograferskole ble etablert i Fredrikstad på 1980-tallet. Også denne utdanningen fikk høyskolestatus og ble del av Høgskolen i Oslo midt på 1990-tallet. Studiepermisjonsordningene (Stup), som over tid kommer svært mange medlemmer til gode med et stort og variert tilbud, er også blant NJs hjertejern. Her har norsk presseordninger som er blant de beste i verden for journalister.

Styrking av etterutdanningen ble et satsingsområde i Olav Njaastads ledertid ved årtusenskiftet, i samarbeid med både NR og arbeidsgiverne i NAL/MBL. Njaastad sier at det var få konflikter om innhold i og finansiering av utdanningstiltak. Alle parter så at det var stort behov for etterutdanning, mye på grunn av overgangen til digitale produksjons- og arbeidsformer, der yngre medarbeidere jevnt over visste og kunne mest.

For IJ ble det en prioritert oppgave å bidra til å bringe journalister over den digitale dørstokken, men den økonomiske krisa fra 2009 gikk hardt ut over ressursene

som bedriftene kunne sette av til IJ-kurs. Det ble slutt på de nesten ukelange kursene ved IJs komfortable senter i Fredrikstad som så mange journalister hadde hatt som pusterom i mer sorgløse tider. IJ hadde til og med egen ølautomat, så lenge det varte.

Sett fra IJs side hadde faresignaler vært synlige i flere år. Allerede i 2003 måtte flere planlagte IJ-kurs avlyses. Bransjen ville ha kortere og mer effektive kurs og mer av kursvirksomheten ble holdt regionalt eller i bedriftene. Det er først og fremst arbeidsgiverne som har ivret for dette, og konsernene og de større aktørene har i større grad enn tidligere ønsket kontroll over kompetanseprogrammene. Dette har med årene blitt en kilde til større uenighet mellom partene.

I 2021 flyttet IJ inn i det nye Pressens hus i Oslo sentrum, etter et mellomspill fra sommeren 2013 med kurscenter i toppetasjen til Litteraturhuset i Fredrikstad og innkvartering på hotell i byen. IJ påtok seg ansvaret for driften av Pressens hus og ansatte Guro Istad som daglig leder for virksomheten.

Nett, sparekniv og papir

NJ og Journalisten – scener fra et ekteskap

Midt i strømmen av dårlige nyheter i den første fasen av koronakrisa fikk NJs medlemmer i slutten av mars 2020 tilsendt et elegant, nytt papirmagasin. Det var fagbladet Journalisten som til manges overraskelse gjenoppsto på papir, etter at det bare hadde vært tilgjengelig på nett siden slutten av 2014.

Planen var å utgi magasinet fire ganger i året, primært som forum for reportasjestoff som ikke kommer til sin rett i nettutgaven med sine mange løpende nyhetssaker. Men annonsesvikt under koronakrisa gjorde at man måtte nøye seg med to utgaver i 2020. Målet var det samme i 2021.

Journalisten er nesten 30 år eldre enn sin eier, Norsk Journalistlag. Bladet kom ut for første gang i januar 1917. Det ble satt i gang av ildsjeler i Kristiania Journalistklub, som ble stiftet i 1894. Kathrine Geard og Leif Gjerstad, to av fagbladets erfarne journalister i nyere tid, dokumenterte ved 100-årsjubileet i 2017 Journalistens historie grundig med boka «Frifant og budbringer».⁶³

Journalisten har i flere tiår vært utgitt av Norsk Journalistlag. Oslo Journalistklubb ga ut bladet fram mot krigsutbruddet i 1940. I etterkrigstidas samarbeidsklime var Journalisten organ for Norsk Presseforbund, som den gangen var en medlemsorganisasjon for journalister og

⁶³ Boka er den viktigste kilden for dette kapittelet.

redaktører. Etter omorganisering av NP til fellesorgan for utgivere og presseorganisasjoner i 1971, ble Journalisten gitt ut av NJ og Norsk Redaktørforening i fellesskap.

Dette var en ordning som varte fram til NJs landsmøte i 1983, der det ble vedtatt at NJ skulle gi ut Journalisten alene og avvikle samarbeidet med NR. Vedtaket skjedde mot innstillingen til den daværende NJ-ledelsen og flertallet i landsstyret. Et forslag fra den seinere NJ-lederen Sven Egil Omdal, som bygde på en mindretallsinnstilling i landsstyret fra Otto Risanger og Ole Torp, ble vedtatt med 88 mot 52 stemmer. Vedtaket var uttrykk for en sterkere fagforeningsbevissthet blant NJs tillitsvalgte og det ble ikke nådig mottatt i Redaktørforeningen. Bruddet var formelt et faktum våren 1984.

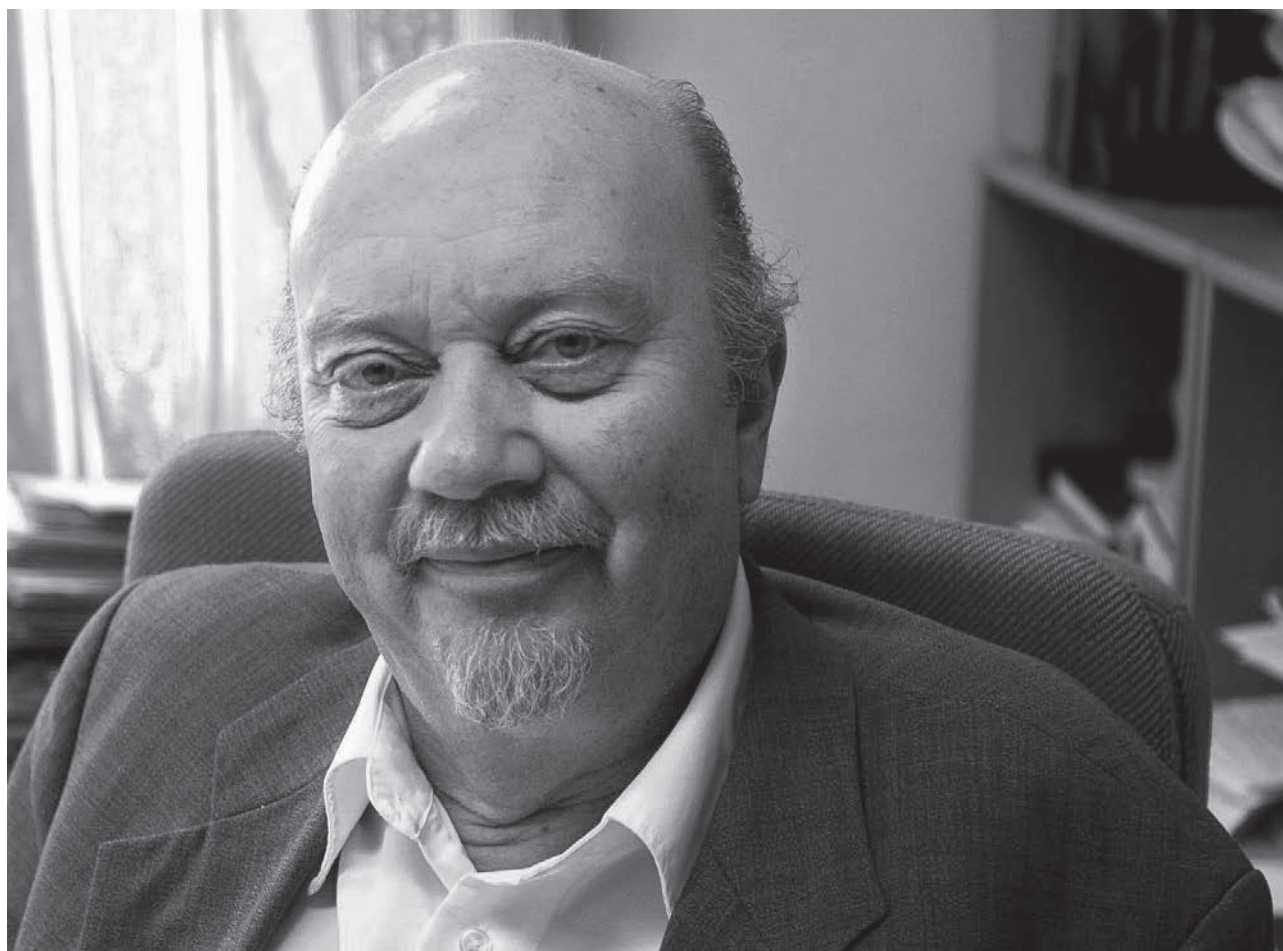
Løsnet båndene

NJs arbeidsutvalg var i mange år styre for Journalisten, med forbundslederen som styreleder. Siden Journalisten i tråd med pressens prinsipper skulle drive kritisk og uavhengig journalistikk også om sin eier NJ, var dette problematisk. Diis Bøhn mente at styringsmodellen var i strid med NJs prinsipielle kamp for å få fagpressen til å respektere Redaktørplakaten og en full redaksjonell frihet. Hun gikk i derfor spissen for å løse opp i det formelle forholdet mellom NJs ledelse og Journalistens redaktør.

Resultatet ble at landsstyret nedsatte et eget styre for Journalisten, som besto av NJ-medlemmer som ikke tilhørte forbundsledelsen. Journalistens første styre som var uavhengig av NJs politiske ledelse, ble konstituert 8. januar 1998 med Kristin Nilsen fra Aftenposten som styreleder.

Journalisten har hatt flere markante redaktører opp gjennom årene. Blant dem var Jan Otto Hauge, som var en landskjent journalist i SVs avis Ny Tid før han kom til Journalisten i 1987.⁶⁴ I 1991 overtok han etter Stein Aabø som redaktør og satt fram til 2002.

⁶⁴ Hauge var sentral under stiftelsen av SV i 1975 og var som journalist i Ny Tid blant de tiltalte i den såkalte «listesaken» i 1977, som handlet om kartlegging av medarbeidere i de hemmelige tjenestene.

UREDD: Jan Otto Hauge var en Journalisten-redaktør det sto respekt av, men hadde en atferd som gjorde at han etter hvert kom i unåde.

FOTO: KATHRINE GEARD

Med Jan Otto Hauge som redaktør utviklet Journalisten seg til et mer selvstendig og hardtslående fagblad, og stundom var redaktøren hardtslående også mot eieren. Det sto respekt av Huges uredde uavhengighet, selv om hans frimodighet og kritiske redaksjonelle linje kunne være en påkjenning for NJs ledelse. Samtidig hadde Hauge en livs- og arbeidsstil som kunne gå hans foresatte i styre og stell på nervene, med et heller omtrentlig forhold til tidsfrister og papirarbeid og et privatøkonomisk kaos som var beryktet.

Likevel var det for det meste sorgløse økonomiske tider i Journalisten i Huges redaktørtid, noe som mer skyldtes konjunktorene enn økonomistyringen. 1990-tallet var, som tidligere beskrevet, et stort sett gyllent tiår for pressen og NJ, med nyetableringer, økende medlemstall og en mengde innbringende stillingsannonser. Et av fagbladets

hovedoppdrag i mai 1994 var: «Journalistjobber i fleng».

Medlemsøkningen kom Journalisten direkte til gode. Bladet fikk overført en årlig sum i størrelsesorden 300 kroner per medlem, og overskuddet nærmet seg de fleste år 1 million kroner. NJs landsmøte i 1997 vedtok mot landsstyrets innstilling et benkeforslag om at NJ som eier ikke skulle ta ut mer enn 20 prosent av Journalistens overskudd. En fornøyd Hauge konstaterte at bladets egenkapital nå kunne vokse.

Øl og hester

På seinsommeren i 1999 laget Hauge rabalder da han på det sagnomsuste møtestedet Tostrupkjelleren⁶⁵ helte en halvliter øl over en av sine argeste politiske motstandere, Fremskrittspartiets stortingsrepresentant Vidar Kleppe, som seinere ble støtt ut av Frp.⁶⁶

Dette kunne muligens ha passert som et personlig oppgjør, hadde det ikke vært for at Hauge forsvarte handlemåten på lederplass i Journalisten. Han nektet å beklage hendelsen, og skrev at Kleppe ville få hans beklagelse «den dagen han beklager sine rasistiske løgner som han sprer i all offentlighet, vel vitende om at de er løgner».

Episoden og Hauges selvforsvar førte til pressedekning med høy kjendisfaktor og en rekke kritiske innlegg til Journalisten, blant annet en sviende reprimande fra Aftenpostens redaksjonsklubb. Noen mente at overtrampet var så grovt at det burde koste Hauge jobben.

Bladets styre reagerte etter en viss nøling med å kalle ølkastingen «en uklok handling av privat karakter», og styret forutsatte at Hauge heretter ville bruke sin skarpe penn til å fremme sine standpunkter. Hauge beklaget skriftlig at han brukte lederplassen i Journalisten til å forsvare sine

⁶⁵ Tostrupkjelleren, som er med i tittelen på denne beretningen, var i mange år en populær restaurant like ved Stortinget, særlig kjent som møtested mellom politikere og pressefolk. Fra slutten av 1990-tallet til 2005 huset Tostrup en virksomhet kalt Presseklubben, som ble lagt ned i 2007.

⁶⁶ Vidar Kleppe har fortsatt sin politiske karriere som frontfigur for det nasjonalkonservative partiet Demokratene, som ved lokalvalget i 2019 gjorde et brakvalg i Kleppes hjemby Kristiansand.

private handlinger. Saken ble også drøftet i NJs landsstyre, der Sven Arne Buggeland var mest kritisk. Han mente at bladstyrets reaksjon hadde kommet for seint og at den var for tafatt.

Det hele var en stygg ripe i lakken for Hauge, men saken ble lagt død uten at hans posisjon for alvor var truet. Året etter ble Hauge tildelt Fritt Ords Hønnør for sin innsats for fagbladets selvstendighet, sammen med tungvektene Reidar Hirsti, Ivan Kristoffersen og Arve Solstad, så hans meritter var uomtvistelige. Men irritasjonen over ølkastingen og mindre kjente episoder spilte inn under en uforsonlig konflikt som brøt løs vinteren 2002, mens Hauge var sjukmeldt med hjerteproblemer.⁶⁷

Hauge var i vide kretser kjent for sin glødende interesse for å spille på hester. Sammenblanding av denne lidenskapen med NJs økonomi ble den utløsende årsaken til at NJs ledelse og Journalistens styre besluttet å skifte ham ut som redaktør.

NJs administrasjon hadde gått gjennom Hauges telefonregninger og fant ut at han brukte store beløp på å ringe dyre tjenester for travtips og resultater fra sin telefon som NJ betalte. Forbruket var beregnet til rundt 80.000 kroner i løpet av to år. Fem år tidligere hadde han fått en skriftlig advarsel for tilsvarende forhold. Bladstyret mente at Hauge hadde gjort seg skyldig i økonomisk utroskap som ga grunnlag for avskjed.

Den 28. februar skulle landsstyret holde generalforsamling for Journalisten, og dagen før fikk Hauge et muntlig ultimatum fra styreleder Egil Torheim og styremedlem Åsne Haugli. Innholdet var klarert med NJs politiske og administrative ledelse. Budskapet var at Hauge hadde valget mellom å si opp stillingen på dagen med en sluttpakke eller å få avskjed for økonomisk utroskap.

Kostbar løsning

Hauge forlangte forhandlinger etter kontakt med sin advokat Steingrim Wolland. Han ville med sin helsetilstand og

⁶⁷ Jan Otto Hauge døde i 2016, 70 år gammel.

sviktende tillit fra eierne ikke klamre seg til redaktørjobben, men han reagerte på det han mente var en unødvendig brutal behandling. Det samme gjorde hans kolleger i Journalisten og store deler av NJs stab.

Wolland gikk til motangrep med et åtte siders brev som rettet knusende kritikk mot handlemåten til NJ og bladets styre. NJ gikk i forhandlinger med bistand fra advokat Annæus Schjødt, og etter noen dager ble det inngått en avtale som ingen av partene ville kommentere. Etter hvert sivet det ut at Huges avtale skal ha kostet NJ rundt 1 million kroner i lønnsutgifter, erstatning, saksomkostninger og pensjonsrettigheter.

Wolland mener at trusselen om å gi Hauge avskjed var en stor tabbe fra NJs og bladstyrets side. Han sier i Journalistens jubileumsbok at saken «var bankers fra vårt ståsted», fordi han tok for gitt at NJ ville ha tapt en avskjedssak. Daværende generalsekretær Trond Idås har en annen versjon. Han sier at NJ la mer vekt på menneskelige hensyn enn juridiske avveininger for å sikre Hauge en verdig avgang med økonomisk trygghet, selv om NJ var overbevist om at det var saklig grunnlag for avskjed.

Uansett ståsted er alle aktører enige om at striden var en av de mest ubehagelige sakene NJ har hatt på bordet. Hauge mente at den egentlige årsaken til at konflikten ble så tilspisset, var et dårligere forhold mellom ham og NJs ledelse.

«Det er ikke til å legge skjul på at det har vært et meget anstrengt forhold mellom dagens NJ-ledelse og meg. Både de ansatte og jeg syntes det var en grei ordning at vi fikk distanse til eierne. Men det viser seg nå når vi fikk annonsesvikt og nettsatsingen ble dyrere enn antatt at eierne styrer Journalisten likevel», sa han på fallrepet til fagbladet han forlot.

Fra papir til nett

Huges avskjedsord siktet til et dilemma som skulle prege driften av Journalisten og forholdet mellom bladet og NJ i mange år – redaksjonens prioritering av papirutgaven

PRISSET: Journalisten har fått en rekke priser i Fagpressens regi, her får Trygve Aas Olsen nettpreis i 2005.
FOTO: KATHRINE GEARD

opp mot en mer offensiv og kostbar nettsatsing som skjøt fart fra årtusenskiftet. Høsten 2001 engasjerte NJs arbeidsutvalg og bladets styre seg fordi de mente at Journalistens nettsatsing svekket kvaliteten på papiravisa, som gikk til alle medlemmer og fortsatt var hovedproduktet og den viktigste inntektskilden.

Styrets leder Egil Torheim og varamedlem Alf Ole Ask forfattet et notat til styret, der de hevdet at en journalistisk vellykket digital satsing det siste året hadde gått uforholdsmessig hardt utover papiravisa. De kalte rett ut bladet «kjedelig og grått», og kom med en rekke forslag for å «sette fart i utviklingen av papiravisen».

Notatet provoserte Journalistens redaksjon fordi det ble sett som en overstyring av redaktøren, og redaksjonen var heller ikke tatt med på råd. På styremøte la Espen Moe,

som var de ansattes representant, inn en protokollmerknad der han protesterte mot behandlingsmåten og sa seg dypt uenig i «å trappe ned en vellykket nettsatsing».

Slik var situasjonen da styret våren 2002 ansatte Trygve Aas Olsen som Hauges etterfølger. Generalforsamlingen vedtok at nettsatsingen skulle fortsette, slik at den nye redaktøren tiltrådte i smulere farvann. Konfliktnivået

mellom Journalistens redaktør og NJs ledelse sank til et normalt, iboende spenningsforhold mellom NJs organisasjonsbehov og Journalistens redaksjonelle frihet. «Ethvert godt fagblad irriterer sine eiere fra tid til annen», som tidligere NJ-leder Elin Floberghagen har sagt.

Etter vinterens tumulter så Trygve Aas Olsen behov for klarere linjer mellom forbundet og fagbladet og for mer stabile økonomiske rammer. På grunnlag av hans innspill nedsatte NJ et utvalg for å vurdere formålet med eierskapet av Journalisten, samt styringsform og finansiering.

Utvalgets innstilling kom i august 2004, kort tid etter NJs andre avisstreik i løpet av tre år. Det ble ikke foreslått vesentlige endringer i styring og finansiering, men Olsen fikk støtte til at Redaktørplakaten skal gjelde uavkortet, også når forbundet er i konflikt. Problemstillingen ble aktualisert under pensjonsstreiken på forsommeren 2004, da Journalisten slapp til kritiske stemmer blant medlemmene mens konflikten ennå pågikk. Det var tungt å svelge for en NJ-ledelse som sto midt oppi en spesielt vrien streik, men prinsipielt var det ingen annen farbar vei for en organisasjon der den redaksjonelle uavhengigheten er det nærmeste man kommer en helligdom.

Allerede under hovedoppgjøret i 2000, som med nød og neppe førte til en meklingsløsning, ble det uro i rekkene om Journalistens rolle under konfliktforberedelsene. Da oppgjøret var i havn, fattet landsstyret et vedtak om å «belyse Journalistens lojalitetsforhold overfor arbeidsgiver under streik eller lockout». Først fire år seinere ble altså Journalistens fulle redaksjonelle frihet slått fast.

Trygve Aas Olsen gikk til Dagens Næringsliv i 2007 og styret ansatte ringreven Helge Øgrim som ny redaktør. Øgrim nærmet seg slutten av femtiårene og hadde bred redaksjonell og politisk erfaring. Han var et mer utpreget «netthode» enn journalister flest i samme alder, og det preget hans redaktørgjerning. I likhet med Jan Otto Hauge var han heller ikke redd for å legge seg på tvers av rådende vinder i NJ dersom han fant det riktig.

Høsten 2008 kom Øgrim på kant med NJs ledelse og deler av sin egen stab i spørsmålet om forhåndsredigering av debatt på Journalistens nettsted. Øgrim var overbevist om at en meningsfylt nettdebatt måtte foregå i sanntid. Derfor innførte han et debattsystem i journalisten.no uten forhåndsmoderering av innlegg, i tydelig utakt med NJs syn. Elin Floberghagen sa at det var lite fintfølelse at Journalisten i et slikt spørsmål valgte en løsning i strid med vedtak i NJ. Men dette var redaktørens beslutning og det var ikke aktuelt for ledelsen å forsøke å tvinge gjennom sin linje.

Samtidig blåste det opp til storm fra sentrale tillitsvalgte mot det de opplevde som neglisjering i fagbladet av NJs tariff- og organisasjonsarbeid. Slike mangler hadde vært til irritasjon også i Jan Otto Hauges og Trygve Aas Olsens redaktørtid, og kritikken tok seg opp etter at Øgrim overtok som redaktør.

«Våkn opp, Journalisten», skrev OJs leder Thomas Spence i et skarpt innlegg i 2008. Året etter ble han valgt til nestleder i NJ og var i mange år en av forbundets mektigste personer. Spence mente at Journalisten forsømte seg grovt i dekningen av NJ-konferanser og tariffoppgjør. Øgrim forsvarte sine valg med at det var lite etterspørsel blant leserne etter «informasjonsstoff», og mente at journalistiske vurderinger måtte ligge til grunn for bladets prioriteringer. Han lot seg ikke presse av kritikken til «rutinemessig dekning av tariffkonferanser», som han skrev.

Da finanskrisa for alvor nådde mediene i løpet av 2009, ble Øgrim også kritisert for manglende engasjement og innsikt i en krise som rammet mange medlemmer hardt. Klubbladeerne i seks av NJs største redaksjonsklubber skrev at Journalisten ikke var tilstrekkelig til stede i «medlemmenes tunge hverdag». De mente at bladet hadde marginalisert seg som fagblad for journalister.

Dette var harde ord. Journalistens nå pensjonerte medarbeider Terje I. Olsson tok enda sterkere i da han seinere sa at «Øgrim hadde en redaksjonell uvilje mot alt som smakte av NJ», noe han mente passet dårlig med jobben som redaktør i Journalisten.

Heder i harde tider

Helge Øgrims sterkeste side var utvikling av nettjournalistikken, og her utmerket Journalisten seg i fagpressen. I 2011 ble Øgrim tildelt Fagpressens hederspris, som «en medieleder mange gjerne lytter til og lærer av», ifølge juryen. Samme år fikk journalisten.no Fagpressens nettpreis, og det samme skjedde i 2005 og 2012. Juryen framhevet nettavisas aktualitet, dynamikk og dialog med leserne som innholdsprodusenter, og bruken av lyd og bilder.

Prisene var en stor anerkjennelse, men Øgrims redaktørtid ble preget av de økonomiske problemene i bransjen, som forplantet seg til Journalisten. Situasjonen ble sett som så krevende at NJs landsstyre fant det nødvendig å ta tilbake

HEDER: Helge Øgrim mottok Fagpressens hederspris i 2011.
FOTO: KATHRINE GEARD

en direkte kontroll over fagbladet, i strid med prinsippene som lå til grunn for endringene i styringsstrukturen vel ti år tidligere. Det skjedde ved at nestleder Thomas Spence tok over som styreleder fra utgangen av 2009. Den formelle foranledningen var at NRK-journalisten Tore Tollersrud måtte si fra seg vervet på grunn av korrespondentjobb i utlandet.

Dette var et grep som vakte misnøye både i styret og i Journalistens og NJs stab, fordi det ble sett som et alvorlig tilbakeskritt for Journalistens uavhengighet. Styret oppfattet det som en mistillitserklæring. Som redaktør var også Øgrim sterkt kritisk, men han sier i ettertid at samarbeidet med NJs politiske ledelse gikk bedre enn fryktet fordi det skapte en trygghet i vanskelige tider.

Ressursmangel gjorde det vanskeligere å kombinere en forsvarlig satsing på både nett og papir, og i 2014 var Journalisten ved en skillevei. Bladet hadde gått med underskudd i flere år, trass i innsparinger og en viss nedbemanning. Helge Øgrim mente at tida var inne til å gjøre Journalisten til en heldigital publikasjon. Han fikk et splittet styre med på et slikt vedtak, med tre mot to stemmer.

I juni 2014 skulle landsstyret som generalforsamling avgjøre papirutgavens framtid. En summarisk debatt endte med et enstemmig vedtak om å avvikle papiravisa og redusere redaksjonen med to årsverk. Dermed ble journalistenes medlemsblad blant de første i landet som sluttet å komme ut på papir. Den siste papirutgaven kom i desember 2014.

Trass i landsstyrets enstemmighet mente mange i miljøet at dette var et paradoks og et nederlag. Blant dem var tidligere redaktør Trygve Aas Olsen, som opplevde vedtaket som et nådestøt for Journalisten. Han mener at det hadde vært et strategisk feilgrep å årelate papirutgaven så lenge, selv om tidene var dårlige.

Det var også negative reaksjoner i NJ-staben. Etter styrevedtaket, og før landsstyret avgjorde saken, skrev rådgiver Trond Idås et notat der han anbefalte færre utgivelser på papir i stedet for nedleggelse. Han og andre

TAKK OG FARVEL: I desember 2014 kom Journalistens siste papirutgave, før et nytt magasin så dagens lys i 2020.

kritikere påpekte at Journalistens papirutgave var et viktig medlemsgode som ville gå tapt.

Fra 2015 fikk ikke NJs medlemmer lenger Journalisten i posten. Samtidig fikk journalisten.no skarp konkurranse om medienyheterne fra den nye nettavisen Medier24, som ble satt i gang av den unge og driftige Gard L. Michalsen. Etter avvikling av papirutgaven ble et generasjonsskifte avsluttet i Journalistens stab. Sommeren 2016 takket Helge Øgrim for seg som redaktør etter ni år ved roret.

There too

Journalist Martin Huseby Jensen ble konstituert i stillingen ved Øgrims avgang og formelt ansatt høsten 2017. Han hadde fartstid i redaksjonen fra 2008 og la offensive planer for Journalisten, men tida som redaktør ble kort. Allerede i februar 2018 sluttet han og oppga som begrunnelse at han ville fullføre masterstudier i journalistikk ved OsloMet. Dette var versjonen leserne av journalisten.no fikk, og styreleder Katrine Strøm sa i en knapp kommentar at styret tok oppsigelsen til etterretning. I november 2018 begynte for øvrig Jensen som journalist i ABC Nyheter.⁶⁸

Verken Journalisten eller styrelederen så tilsynelatende noe påfallende ved at Jensen sluttet overraskende og på korteste varsel, men Medier24 fortalte en annen historie. I april 2018 rullet nettavisa opp at det hadde kommet varsler mot ham for seksuell trakassering. Tre kvinner hadde anonymt gitt sine historier, som gikk i noe ulik retning.

Ifølge Medier24 hadde Jensen før oppsigelsen innrømmet noe av innholdet i en av klagesakene, som kom fra en kvinne som hadde levert stoff til Journalisten i Jensens redaktørtid. Hun leverte i januar 2018 et formelt varsel til styret med påstander om seksuell trakassering og maktmisbruk, og kort tid etter gikk Jensen av.

Høsten før hadde en annen kvinne meldt inn liknende anklager. Etter at han sluttet som redaktør, meldte en tredje seg med påstander om uønsket seksuell oppmerksomhet fra Jensens side.

Katrine Strøm ville ikke kommentere varslingen eller oppsigelsen fordi det dreide seg om en personalsak. NJs leder Hege Iren Frantzen viste alle spørsmål til styrelederen, selv om hennes nestleder Dag Idar Tryggestad også var styrets nestleder. Martin Huseby Jensen sa til Medier24 at han ikke ville kommentere noe spørsmål rundt sin oppsigelse, utover at han selv valgte å si opp jobben og forlot den frivillig.

Dette skjedde få måneder etter at metoo-bølgen skyllet

⁶⁸ Omtalen av denne saken bygger på dekingen i Medier24 og Journalisten, og kontakt med Martin Huseby Jensen.

over verden, ikke minst medieverdenen, noe NJ tok på stort alvor (se kapittel 5). Kjensgjerningene forteller at forbundet med det brå redaktørskiftet i Journalisten fikk sin egen metoo-sak med en ansvarlig leder involvert, men dette vil ikke NJs ledelse kommentere.

«NJ er eier av Journalisten. Vi har laget et system med vanntette skott mellom NJ og styret for Journalisten, slik at vi som eier ikke skal involveres i eller ha kunnskap om ansettelsesforhold som gjelder Journalistens redaktør. Styrelederen har det fulle og hele arbeidsgiveransvaret for redaktøren», sier Hege Iren Frantzen.

Etter Jensens avgang ble Roger Aarli-Grøndalen ansatt som redaktør i Journalisten.

Til sengs med fienden?

Pressens hus blues og andre stridsspørsmål

«Mange av våre tillitsvalgte vil oppfatte dette som å være i seng med fienden», sa den garvede tillitsmannen Finn Våga i landsstyrets møte i mars 2016. Til behandling var spørsmål om NJ skulle starte samarbeid med sikte på felles lokalisering med de andre presseorganisasjonene og arbeidsgivernes organisasjon MBL i et Journalistikkens Hus, som prosjektet ble kalt på dette tidspunktet.

Saken om Journalistikkens Hus dukket opp som troll av eske i landsstyret, og debatten var preget av skepsis, forvirring og irritasjon, skrev Journalisten. Grunnen var mangelfulle saksforberedelser, og bildet ble ikke klarere av at NJs ledelse var splittet. Nestleder Hege Iren Frantzen var pådriver for å la landsstyret ta stilling til en eventuell deltakelse i et Journalistikkens Hus, mens det var stor skepsis til prosjektet i resten av arbeidsutvalget, der saken hadde versert en stund.⁶⁹

«Det vil koste NJ mye penger å være med på å utrede og planlegge et Journalistikkens Hus. Ønsker vi å flytte sammen med MBL, som er vår tariffmotpart og hovedmotstander? Det er MBL som sier opp folk og endrer pensjonsavtalene våre. Det kan være en dødslinje å flytte inn

⁶⁹ Journalistens reportasjer er hovedkilde for framstilling av debatten om Pressens hus.

med dem og dele sentralbord, kurslokaler og faks», sa NJ-leder Thomas Spence i debatten.

Andre i arbeidsutvalget var mer kategoriske. «Dette er en død kalkun som noen forsøker å få til å flakse med vingene», sa Stein Sneve. Han minnet om at planer om en samlokalisering med MBL hadde blitt skrinlagt for lenge siden.

Det ble gjort forsøk på å få i stand et Pressens eller Journalistikkens hus allerede i 2005, men da strandet det hele på at det relativt nystiftede MBL ikke ønsket å komme under samme tak som NJ. Nå var rollene byttet om.

Utspillet i 2016 kom fra Kjersti Løken Stavrum, daværende generalsekretær i Norsk Presseforbund. Debatten oppsto mens NJ var i ferd med å reforhandle sine leiekontrakter i Torggata 5 for å få ned utgiftene, og før prosessen som førte til at NJ flyttet ut av Torggata 5 og inn i Brugata 19 et par år seinere.

Frantzen så en samlokalisering som en mulig løsning på NJs kontorproblem og hadde et annet syn på forholdet til MBL enn resten av arbeidsutvalget. «Vi er også allierte med MBL. Det er ikke snakk om å bo i samme etasje og lokaler som dem. Det er mulig å finne løsninger. Vi bør ikke stå utenfor et slik samarbeid, som kan være bra for NJ», sa hun ifølge Journalisten.

Frantzens forslag fikk bare to stemmer i en prøvevotering. Landsstyret vedtok at det var nødvendig å foreta en nærmere vurdering av eventuell deltakelse i Journalistikkens Hus. Forslaget ble fremmet av Pål Hellesnes, som selv hadde uttrykt sterk skepsis til en samlokalisering med MBL. I første omgang skulle forhandlinger om en bedre leiekontrakt i Torggata 5 være prioritert.

På landsmøtet våren etter rykket Hege Iren Frantzen opp som leder, mens Spence, Våga og Sneve gikk ut av landsstyret. Allerede i juni 2017 var saken tilbake på landsstyrets bord, nå under navnet Pressens hus.

Det forelå en invitasjon til NJ fra Norsk Presseforbund og Norsk Redaktørforening om å være med på forprosjekt for et Pressens hus, og Elin Floberghagen og Arne Jensen

PRINSIPFAST: NJs jurist og rådgiver Stein Larsen sluttet før planen fordi NJs landsstyre vedtok å gå inn i Pressens hus. FOTO: BIRGIT DANNEBERG

var invitert som innledere. NP og NR la seg i selen for å få med journalistene, for at Pressens hus skulle bli mest mulig representativt. Særlig var Floberghagen en person som ble lyttet til i NJ, etter ti år som en respektert nestleder og leder.

Frantzen orienterte om forhistorien og mulighetene, men det forelå ikke økonomiske eller fagpolitiske utredninger. Også nå var ledelsen splittet, da den nyvalgte nestlederen Dag Idar Tryggestad var imot å gå inn i et Pressens hus som omfattet MBL. Med knepent flertall, ni mot seks stemmer, vedtok landsstyret å bli med på forprosjektet. Arbeidsutvalget fikk fullmakt til å utforme kriterier for videre deltakelse før landsstyret tok endelig stilling.

NJs største styrke er en høy organisasjonsgrad blant journalister og evne til å stå sammen i de store spørsmålene. De fleste vedtak av betydning fattes nærmest enstemmig av landsmøte eller landsstyre, og særlig under arbeidskonflikter har medlemmene vist solid samhold og disiplin. Men striden om NJs deltakelse i Pressens hus viser hvordan prinsipielle spørsmål kan splitte organisasjonen helt til topps.

NJs klippe

Under landsstyrets behandling i juni 2017 fulgte juristen og rådgiveren Stein Larsen nøye med. Larsen hadde bakgrunn fra den sagnomsuste Grubeforeningen Nordens

Klippe i gruvesamfunnet i Sør-Varanger. Han hadde som tariffansvarlig og forhandlingsleder i NJ i mange år selv blitt en klippe i NJs tariffarbeid. Nå var han 63 år og hadde jobbet i NJ siden 1995. Larsen hadde så smått begynt å planlegge nedtrapping fra sin ansvarsfulle stilling før vanlig pensjonsalder, og landsstyrets støtte til Pressens hus-samarbeidet fikk ham ut av tenkeboksen.

I august skrev Larsen til sin sjef, NJs sekretariatsleder Torbjørn Brenna, at han ville gå av ved årsskiftet. Han ønsket derfor ikke å være med på forberedelsene til tariffoppgjøret i 2018 slik han normalt ville vært. Han skrev at landsstyrets vedtak om å delta i Pressens hus sammen med MBL framskyndet beslutningen, og utdypet dette slik:

«Det er godt kjent at jeg er uenig i at NJ bør flytte sammen med en eller flere av våre tariff- og arbeidsrettslige motparter. Dette er et prinsipielt tariffpolitisk standpunkt. Det er ikke knyttet til MBL/NHO eller enkeltpersoner hos motpartene. Som fagforening må NJ, for å kunne være en troverdig representant for våre medlemmer, ha nødvendig avstand og uavhengighet i forhold til våre motparter. Våre medlemmer må ha tillit til at vi som deres rådgivere og representanter ikke har etablert nære forbindelser med motpartens rådgivere og representanter, som kan påvirke våre råd eller innsats».⁷⁰

Larsen mente at Pressens hus er et politisk prosjekt, hvor det som forener NJ og MBL anses som viktigere enn det som skiller. Han var også kritisk til en samlokalisering med Norsk Redaktørforening, som han kalte «en forholdsvis aggressiv motspiller» til NJ i tidligere streikesituasjoner.

NJ står på flere bein, og i Larsens øyne er det ikke tvil om at NJs rolle som tariff- og arbeidsrettsorganisasjon er viktigere enn forbundets journalistfaglige engasjement. Det begrunner han med at den grunnleggende interessemotsetningen mellom arbeidsgiverne og NJ-medlemmene som arbeidstakere er fundamentet for NJ som fagorganisasjon.

⁷⁰ Innholdet i brevet gjengis i forståelse med Stein Larsen.

Landsstyrets vedtak var etter hans mening et politisk linjeskift som innebar at det tariffmessige og arbeidsrettslige i realiteten ble underordnet det journalist- og mediefaglige. Dette tok han så alvorlig at det svekket «gløden, entusiasmen, engasjementet og arbeidsgleden», som han skrev, og derfor sa han opp jobben.

Krypinn som kompromiss

Selv om verken Larsen eller NJ offentliggjorde brevet, var hovedinnholdet kjent i miljøet og det hadde gjenklang blant både tillitsvalgte og ansatte. Så ble også resultatet at NJ valgte å styre unna en samlokalisering med MBL og andre i Pressens hus.

I januar 2019 ble det klart at NJs medvirkning i fellesprosjektet i realiteten blir på lavest mulig nivå. NJ leier et rom på ni kvadratmeter i bygget og skal betale opptil 150.000 kroner i året for adgang til bruk av fellesarealer ved behov. Utgiftene skal dekkes av vederlagsmidler og ikke belaste NJs drift.

Dette er en kompromissløsning som gjør at NJ til en viss grad blir del av et faglig fellesskap, uten å gå til sengs med fienden. Pressens hus i Skippergata sentralt i Oslo ble tatt i bruk i mai 2021, etter forsinkelser i sluttfasen på grunn av et større koronautbrudd på byggeplassen. De viktigste partnerne er presseorganisasjonene, MBL, NTB og Institutt for Journalistikk. Alle unntatt NJ flyttet inn i bygget.

«Pressens hus har gjennom flere år ført til steile fronter og stor uenighet i NJ. Mange er skuffet over at vi ikke er med der for fullt, og mange er lettet. Landsstyret var nesten delt på midten da vi ble med på prøveprosjektet. Det er ikke gunstig å gå inn i noe sånt med en delt organisasjon», sier Hege Iren Frantzen.

NJ er i liten grad preget av fløyer og fraksjoner etter fagpolitiske skillelinjer, men det er stort spenn i organisasjonen og mange hensyn å ta. Et ømt punkt er dominansen til Oslo Journalistklubb, som omfatter de største klubbene med de høyeste lønningene. Oslo er tyngdepunktet for NJ i NRK (NRKJ), som er en betydelig

maktfaktor i forbundet, og det sentrale sekretariatet har alltid ligget i hovedstaden.

By mot land

NJ organiserer lavlønns- og høylønnsgrupper i små og store redaksjoner og har medlemmer i alle medietyper og over hele landet. Også NJ er berørt av motsetningen mellom sentrum og periferi, som er en av de viktigste konfliktlinjene i det norske samfunnet. Dette kommer stundom til uttrykk når lagets sentrale tillitsvalgte skal velges på landsmøtene.

Valgkomiteen har gjennom det siste tiåret løst «kabalmysteriet» så gjennomtenkt at så å si alle valg til landsstyret har skjedd enstemmig, eventuelt med en votering eller to om varaplasser. Vedtektene var lenge til hjelp ved at OJ var sikret seks av de 15 faste plassene, som tilsvarte Oslos andel på rundt 40 prosent av NJs medlemmer. I dag er OJs medlemsandel noe høyere.

Landsmøtet i 2015 fjernet denne kvoteringen, og det førte straks til dramatik under valgene. Aftenpostens ringrev Gunnar Kagge satt i landsstyret og var innstilt til gjenvalg av valgkomiteen, men han ble vraket til fordel for den nesten 20 år yngre Robin Mortensen, som var klubbleder i NRK Finnmark og leder av Finnmark Journalistlag. Her spilte både alder, geografi og medietype inn, og også Mortensens samiske bakgrunn ble trukket fram til hans fordel. Mortensen ble valgt med solid flertall – 87 mot 45 stemmer. Det var en kalddusj for Oslo-delegasjonen og klubbene i storavisene.⁷¹

Det ble også fremmet motkandidat mot landsstyreveteranen Finn Våga fra Stavanger Aftenblad, men han forsvarte sin plass med klar margin. Både Kagge og Våge representerte aviser i Schibsted-konsernet. Landsmøtets utfordring mot de to fikk klubblederne i VG og Aftenposten – Dennis Ravndal og Frank Lynum - til å mane til selvransakelse i OJ og Schibsted-redaksjonene.

⁷¹ Gunnar Kagge var fram til 2020 heltids tillitsvalgt i Aftenposten i flere år og er en av NJs faste representanter i Pressens Faglige Utvalg (2021).

De framhevet i et innlegg i Journalisten at Kagge og Våga var to av de mest erfarne og kompetente tillitsvalgte i NJ-systemet, og skrev at «vi i Schibsted og Oslo må gå i oss selv og finne ut hvorfor vi er så kontroversielle». Det kom også en selvkritisk evaluering i OJ-styret på grunn av manglende beredskap og kampglød for å forsvare Kaggens plass.

Lederen i Sogn og Fjordane Journalistlag, Geir Bjarte Hjetland, var en av Robin Mortensens våpendragere. Etter landsmøtet la han ikke skjul på at en brodd mot Oslo hadde ligget til grunn.

«Det som skal bety noe er kompetanse, og jeg kan ikke se noen grunn til at Oslo skal ha forrang på plasser i et landsstyre hvis mål er å kjempe for journalistikken både i Finnmark, Oslo og Schibsted», sa han til Dagens Næringsliv. Ravndal og Lynum mente at argumentasjonen tvert imot bekreftet at geografi trumfet kompetanse da Aftenpostens mann røk ut av landsstyret.

Valgene av leder og nestleder er som regel avklart i god tid før landsmøtet, men det hender at kampen om toppvervene blir avgjort på selve møtet.

I 1999 ble Diis Bøhn og Asbjørn Jaklin takket av sammen, da det ikke var aktuelt for Jaklin å overta ledervervet. Valgkomiteen foreslo før landsmøtet Olav Njaastad fra TV 2 som Bøhns etterfølger og Ann-Magrit Austenå fra Dagbladet som ny nestleder. Njaastad ble utfordret av Sven Arne Buggeland fra VG, som i likhet med Njaastad hadde sittet én periode i landsstyret, mens Kari Amble fra NRK i Hordaland stilte mot Austenå. Det var også flere andre nestlederkandidater i omløp.

Duell i plenum

Duellene ble avgjort for åpen scene i landsmøtesalen etter utspørring av kandidatene. Det ble i stor grad et valg mellom noe ulike persontyper, siden det ikke var avgjørende fagpolitiske forskjeller. Njaastad representerte en ganske ny tv-kanal, mens Buggeland hadde de tunge avisklubbene i Oslo som sin base. Han førte en offensiv, personlig valgkamp for sitt kandidatur.

Det var en kamp som ble ført med blanke våpen, og Njaastad seiret med 93 mot 49 stemmer. Buggeland ble gjenvalgt til landsstyret og sa seg etter oppfordring fra Njaastad villig til å sitte i arbeidsutvalget. Både før og etter sin tid i landsstyret har Buggeland hatt en rekke verv og oppgaver i NJ.

Kampen om nestledervervet ble jevnere. Ann-Magrit Austenå ble valgt med 78 stemmer, mot 63 stemmer for Kari Amble. Hadde Buggeland seiret i lederkampen, ville Amble trolig blitt nestleder, siden hun kom fra NRK og Austenå tilhørte samme mediegruppe som Buggeland.

Da Austenå overtok som leder i 2003, ble Elin Floberghagen valgt som nestleder ved benkeforslag, mot valgkomiteens mannlige kandidat. Det ble forsøkt brukt mot henne at det kunne bli to kvinner i toppledelsen, men dette var en innvending landsmøtet valgte å se bort fra.

Det har med tida blitt solid sedvane for at NJs nestleder i sin tur rykker opp som leder, etter at det på 1990-tallet var tre lederskifter på rad uten at nestlederen rykket

DUELL: Da Olav Njaastad ble valgt til NJ-leder i 1999, stilte Sven Arne Buggeland som motkandidat helt fram til votering i landsmøtesalen.

FOTO: KATHRINE GEARD

opp. Når valgkomiteen i vår tid foreslår sin kandidat til nestledervervet, har den i realiteten også blinket ut en kommende leder.

Slik har det foregått ved alle lederskifter siden 1999, med ett unntak. Da Elin Floberghagen ble leder i 2007, fikk hun Kjetil Haanes fra Sunnmørsposten som nestleder. Haanes hadde vært konserntillitsvalgt i Edda Media og var kjent som en ualminnelig driftig tillitsvalgt. Han var høyt og lavt og utrettet mye i inn- og utland, men det oppsto samarbeidsproblemer med Floberghagen og andre, og han frasa seg gjenvalg i god tid før landsmøtet i 2009. Haanes skrev til valgkomiteen at han ikke hadde ønske eller ambisjon om å rykke opp til ledervervet og at han ikke opplevde tilstrekkelig støtte fra deler av organisasjonen.

Thomas Spence kom inn som ny nestleder i 2009 og Floberghagen ble sittende på toppen i seks år. Hun er den eneste som har sittet som NJ-leder i mer enn to perioder siden den legendariske Trygve Moe gikk av i 1984 for å bli NJs første generalsekretær.⁷²

Amper stemming

Da landsmøtet i 2017 nærmet seg, hadde Spence vært leder i fire år og nestleder like lenge. Han signaliserte til valgkomiteen, som i mange år var ledet av Sven Arne Buggeland, at han var interessert i en periode til, slik Floberghagen hadde gjort før ham. I september 2016 oppsto en spent situasjon, da Spence ble utfordret av sin nestkommanderende Hege Iren Frantzen.

Frantzen hadde gått gradene og hatt sentrale verv i mange år. Etter fire år som nestleder mente hun at tida var inne for opprykk. Dersom Spence ikke ville trekke seg, var hun innstilt på å stille mot ham på landsmøtet. Finn Våga og Stein Sneve var regnet som allierte av Spence i arbeidsutvalget. De var kritiske til at hun utfordret Spence, og også til måten hun gjorde det på.

⁷² Trygve Moe var leder av NJ fra 1964 til 1966, og deretter fra 1970 til 1984. Han har gitt navn til Trym-stipendiet, som deles ut for spesiell innsats i det faglige arbeidet.

Det var amper stemning på et ekstraordinært møte om saken i arbeidsutvalget, som var åpent for Journalisten. Det skyldtes særlig et intervju med Frantzen i Medier24, der hun ifølge Stein Sneve hadde brukt en «aggressiv retorikk» og vært mer opptatt av «jeg» enn av «vi». Finn Våga fryktet at en åpen lederstrid i flere måneder kunne svekke NJ i en situasjon som fra før var kritisk.

Frantzen tok til orde for en større åpenhet om NJs virksomhet og ønsket å dreie NJ «i en noe annen retning», som hun sa, etter mange år med kamp mot nedbemanninger som hovedoppgave. Siden hun selv hadde utgjort toppledelsen sammen med Spence og var valgt på det samme programmet, var innholdet i kritikken av det sittende regimet noe vanskelig å få tak på. Spence kunne ha en kontroversiell lederstil og kjemien mellom ham og Frantzen var ikke alltid den beste.

Det var delte meninger om Frantzens utfordring i landsstyret, der medlemmene hadde all respekt for både lederen og nestlederen. Flere bemerket at et valg mellom de to var et luksusproblem for NJ. Det var en viss støtte til Frantzens ønske om fornyelse i toppledelsen, og etter noen uker valgte Spence å kaste kortene.

ANSTRENGT: Thomas Spence og Hege Iren Frantzen var leder og nestleder fra 2013 til 2017, og Frantzen utfordret Spence da han vurderte å søke en tredje lederperiode.

FOTO: KATHRINE GEARD

Begge vil avdramatisere striden som oppsto, noe de også forsøkte mens den pågikk. Spence sier at det er en ærlig sak i en demokratisk organisasjon å ta opp kampen om verv. «Siden vi begge stilte til toppvervet, kunne det bli ubehagelig både personlig og politisk, og en langvarig lederstrid var det siste NJ trengte. Derfor trakk jeg meg», sier han.

«Det er slik demokratiet i en organisasjon bør fungere. Det er en sannhet med modifikasjoner at jeg stilte til valg som leder fordi jeg var kritisk til måten NJ fungerte på, og det innebar ingen misnøye med Thomas som leder. Jeg satt i ledelsen sammen med Thomas, og ledelse av NJ er teamarbeid og ikke noe sololøp», sier Frantzen.

Embetsverket

Latente spenninger mellom et sterkt sekretariat og personer i valgte verv er vanlig i organisasjoner, det gjelder også et fagforbund som NJ. Mens fagstaben består av jurister, forhandlere og andre profesjonelle rådgivere med erfaring og kontinuitet, består den politiske ledelsen av tillitsvalgte som kommer og går. Det ligger i sakens natur at fagstaben får stor innflytelse og legger mange premisser, selv om den ikke har stemmerett i NJs organer.

Behovet for å justere maktbalansen mellom embetsverket og den politiske ledelsen førte til at både leder og nestleder siden 1999 har jobbet på heltid i organisasjonen. Så seint som i Sven Egil Omdals ledertid fra 1987 til 1991 jobbet lederen på deltid, og nestledervervet ble fram til 1995 stort sett skjøttet ubetalt på fritida.

NJs stab er kjent for sin lojalitet og arbeidsinnsats, men gnisninger og kompetansestrid kan oppstå i de beste familier. Det vakte sterke reaksjoner blant NJs øverste tillitsvalgte da fagstaben anbefalte sin egen veteran Tore Sjølie som ny generalsekretær da Trond Idås skulle avløses i 2003. Dette skjedde før stillingen var utlyst.

Noen av karakteristikkene av fagstabens handlemåte var «Prematurl. Uklokt. Lite smart. Et kuppforsøk», skrev Journalisten etter et landsstyremøte høsten 2002. NJ-leder

Olav Njaastad fryktet at utspillet ville skremme andre gode kandidater fra å søke.

Men Sjølie gjorde det klart at han ikke kom til å søke, og Jahn-Arne Olsen ble ansatt etter Idås. Han satt fram til 2015 og ble med sine tolv år i jobben NJs lengst sittende generalsekretær. Da han gikk av, ble Torbjørn Brenna ansatt som etterfølger og stillingen ble omdefinert til sekretariatsleder. Dette var mer enn en språklig endring. Det hadde lenge pågått en diskusjon i NJ om generalsekretæren hadde for stor innflytelse og i realiteten beveget seg inn på de folkevalgtes ansvarsområder.

Olsen sier at det er ledelsens privilegium å bestemme hva slags stabsledelse man ønsker, men han tror ikke det var heldig å redusere rollen til organisasjonens stabssjef så tydelig som NJ har gjort etter 2015.

«Rollefordelingen mellom leder og generalsekretær var periodevis ikke klar nok. En ansatt leder for staben må ha en relativ autonomi og kan ikke hoppe hver gang ledelsen åpner munnen. Det dannet seg en oppfatning om at jeg var for 'politisk', og ledelsen ønsket en mer utførende og mindre politisk stabsledelse. Selv mener jeg at jeg ikke gikk utover mine fullmakter, for alle med lederfunksjoner i en organisasjon som NJ jobber på en eller annen måte med politiske spørsmål», sier han.

Torbjørn Brenna sluttet som sekretariatsleder i 2018 og ble erstattet av Hilde Tretterud, som har stillingen i jubileumsåret 2021.

GENERAL: Da Jahn-Arne Olsen gikk av som generalsekretær etter tolv år, ble stillingen omdefinert til sekretariatsleder.

FOTO: KATHRINE GEARD

Ikke politikk, takk

Folkets røst eller del av samfunnseliten?

«En fagorganisasjon som ikke kan mobilisere medlemmer til politisk demonstrasjon, blir en tannløs organisasjon», skrev Ann-Magrit Austenå i Journalisten 28. november 2003. Hun fortsatte: «Journalister er også arbeidstakere og dermed i utgangspunktet verken upåvirket eller nøytrale i spørsmål om stillingsvern og ansettelsestrygghet».

Dette skrev en NJ-leder som var i hardt vær. Et nesten enstemmig landsstyre hadde noen uker tidligere vedtatt at NJ skulle slutte seg til en politisk streik som var varslet av fagbevegelsen, mot Bondevik II-regjeringens lovforslag om å gjøre det lettere for arbeidsgivere å bruke midlertidig ansatte (se også kapittel 2). Steinar Vindsland fra Fædrelandsvennen var den eneste som stemte mot. Lederne av lokallagene var også orientert. Landsstyret hadde ryggdekning fra landsmøtet samme vår, der det ble slått fast at kampen for medlemmenes jobber og trygge arbeidsforhold skulle ha høyeste prioritet. Men valget av virkemidler ble møtt med heftige protester.

Dagsrevyens klubbleder Anders Børringbo sa at rundt 40 av 120 NJ-medlemmer i klubben truet med å melde seg ut dersom vedtaket ble satt ut i livet. I TV 2-klubben var reaksjonene enda sterkere og kritikken mot Austenå fikk til dels aggressive former. NJ ble reddet av gongongen da lovforslaget ble trukket tilbake og streikeplanen avblåst, men saken ble en vekker og en lærepenge.

NJ-ledelsen hadde i beste mening tråkket i et vepsebol. NJ kan drive tøff interessekamp, men forbundet har alltid hatt en følsom allergi mot alt som smaker av tradisjonell «politikk», og særlig partipolitikk, noe den aktuelle stridssaken var eksempel på. Håndteringen og den manglende forankringen i organisasjonen ble kritisk oppsummert i landsstyret.

Det var naturlig, siden NJ ikke hadde noen tradisjon for å delta i politiske markeringer, som Austenå sa. Landsstyret åpnet fortsatt for politisk streik som en mulig aksjonsform. Men noe liknende har ikke skjedd siden den gangen, selv om høyrestyre også i seinere tid har ført til liberalisering og mer bruk av midlertidig ansatte. Likevel har NJ flere ganger tatt standpunkt i politiske spørsmål som går ut over de rene profesjonsinteressene, for eksempel ved å gå imot innføring av EUs vikarbyrådirektiv i Norge.

Klimasaken er et aktuelt eksempel på at NJs engasjement i samfunnsspørsmål ikke trenger å være begrenset av fag- og profesjongrenser. Landsstyret vedtok i februar 2021 en klimaveileder for hvordan organisasjonen i sitt virke kan gjøre grønne valg og prioriteringer, selv om man ikke tar stilling i klimapolitiske spørsmål. Dette skjedde som følge av et nytt programpunkt som ble vedtatt på landsmøtet i 2019, der det heter at «NJ erkjenner klimautfordringene, og skal aktivt tenke grønt i sitt arbeid». Avtroppende leder Hege Iren Frantzen sa at tida nok er forbi for å legge ut på flyreiser i NJs regi med tillitsvalgte eller ansatte på sosiale og faglige storbyhelger.

Debatt om rammene for journalisters politiske engasjement kommer og går med ujevne mellomrom. For eksempel tok Medier24 kontakt med flere redaktører etter masseprotestene mot rasisme etter politidrapet på den svarte amerikaneren George Floyd i mai 2020, med spørsmål om det ville være akseptabelt om deres journalister deltok i slike demonstrasjoner. Klassekampens Mari Skurdal fant dette uproblematisk i tråd med avisas tradisjon, men hennes kolleger i VG, Aftenposten, Dagbladet og Nettavisen mente at deltakelse i demonstrasjoner ville gjøre deres journalister inhabile i spørsmål om rasisme og antirasisme.

URO: Med Ann-Magrit Austenå som leder var NJ klar til å delta i politisk streik høsten 2003, men protestene blant medlemmer var sterke.

FOTO: KATHRINE GEARD

I flokk

Tidligere kringkastingssjef Einar Førde var blant dem som forsvarte journalisters rett til å ha «eit samfunnssyn», som han sa. Selv hadde han jo vært mangeårig toppolitiker i Arbeiderpartiet før han ble landets trolig mektigste redaktør. Men generelt mener både journalister og redaktører flest at spillerommet må være lite for tradisjonelt politisk engasjement blant redaksjonelle medarbeidere.

Et spørsmål er om journalistene med sin «upolitiske» framtoning, som delvis er diktet av redaktørene, i realiteten seiler under falskt flagg. Forfatteren og musikeren Ketil Bjørnstad beskriver i den selvbiografiske generasjonsromanen «Åttitallet» journaliststanden som systemtro samfunnsstøtter, under dekke av nøytralitet og upartiskhet. Hans anliggende er dekningen av Treholt-saken, der han selv var helhjertet engasjert på den spiondømte Arne Treholts side. Bjørnstad framstiller det toneangivende journalistmiljøet som en horde ukritiske medløpere for påtalemyndigheten og overvåkingspolitiet, om enn med hederlige unntak.⁷³

Et mer aktuelt eksempel fra rettssalene som peker på systemlojalitet og flokkmentalitet som et problem for pressen, er dekningen av og holdningen til dommen mot Viggo Kristiansen. Han ble dømt som hovedmann for drapene på to småjenter i Baneheia i Kristiansand i 2000, og vinteren 2021 fikk han Gjenopptakelseskommisjonen med på å gjenoppta saken. Noen svært få journalister hadde da i lang tid gått mot strømmen med kritisk ettersyn av dommen. Det gjaldt først og fremst Bjørn Olav Jahr, som leverte en *gamechanger* med boka «Drapene i Baneheia. To historier. En sannhet», og Dagbladets tidligere sørlandskorrespondent Eivind Pedersen.

«Hvorfor er ikke flere journalister interessert i å finne ut om vi står overfor en rettsskandale av Quick- og Tengs-dimensjoner? Og hvorfor er det eneste bidraget fra

MOTSTRØMS: Bjørn Olav Jahrs bok om Baneheia-drapene bidro til revurdering av saken og dommen.
FOTO: JOURNALISTEN

⁷³ *Åttitallet* (Aschehoug 2017) er tredje del av Bjørnstads seks binds serie om hans livsløp fra 1960 til 2020.

journalister som dekket saken den gangen, en blanding av skråsikkerhet og manglende vilje til å gjøre sin journalistiske plikt?» spurte den tidligere journalisten Svein Tore Bergestuen flere år før Kristiansen etter mange forsøk fikk medhold i kommisjonen og noen måneder seinere ble løslatt av Høyesterett.⁷⁴

Nomes farvel

I månedene før USA og noen av landets allierte gikk til krig mot Irak våren 2003, var det enorme anti-krigsdemonstrasjoner over store deler av verden, også i Norge, der en regjering ledet av KrFs Kjell Magne Bondevik ikke ville delta i felttoget. I Oslo var det en massemønstring som i størrelse bare har vært overgått av rosearrangementet på Rådhusplassen etter terroren 22. juli 2011. Engasjementet var ekstraordinært, med langt flere deltakere enn det som er vanlig i politiske demonstrasjoner. Alle slags mennesker var med, utvilsomt også en god del journalister.⁷⁵

De færreste hadde en framskutt rolle, men det hadde den

FREDSFORKJEMPER: NRK-kjendisen Petter Nomes sterke engasjement mot Irak-krigen vinteren 2003 skapte bølger.

FOTO: BERNT EIDE / SAMFOTO/NTB

⁷⁴ Kronikk i VG, 15.12.2017. Bergestuen siktet til sakene mot den påståtte seriemorderen Thomas Quick og drapet på Birgitte Tengs på Karmøy i 1995.

⁷⁵ Anti-krigsdemonstrasjonen i Oslo i februar 2003 hadde rundt 60.000 deltakere, blant dem var beretningens forfatter.

daværende NRK-kjendisen og programlederen Petter Nome. Han var aktivt engasjert mot krigsplanene mot Irak, og dette ble det bråk av. I januar 2003 bestemte NRK-ledelsen at Nome ikke skulle lede sommerens magasinprogram «Sommeråpent», slik planen var, fordi han hadde høy profil i den voksende anti-krigsbevegelsen. Lederne i NJ og NRKJ mente sammen med flere pressefolk og kulturarbeidere at dette var en overreaksjon, men NRKs ledelse hadde støtte på golvet. Dagsrevyens klubbleder mente det var riktig av NRK å sparke Nome som programleder, fordi «en journalist kan ikke være aktivist samtidig». Undersøkelser viste at mange var kritiske til Nomes handlemåte.⁷⁶

Samme vår sluttet Nome i NRK for å bli kommunikasjonssjef i Flyktningrådet. Han meldte seg ut av NJ etter å ha vært medlem i 25 år og sa farvel med et innlegg i Journalisten, der han skrev: «Nå forlater jeg en organisasjon som ser det som et større problem at medlemmene tar aktivt stilling mot krig, enn at de sprer sladder, usannheter og tøv. Nettavstemninger og meningsmålinger peker entydig i en slik retning. Jeg trer ut av en faggruppe der flertallet åpenbart mener at mangel på meninger og engasjement er en journalistisk dyd. Og at nese for hva 'folk vil ha', uavhengig av vesentlighet og sannhet, også er det. Det får så være at Dorte Skappel og hva de nå heter i Se og Hør og Her og Nå er velkommen i NJ. Men det plager meg at folk som Sigurd Evensmo, Lise Lindbæk, Erik Bye, Hunter S. Thompson, Michael Moore, Robert Fisk og John Pilger ville hatt problemer med å finne seg til rette blant flertallet av dagens norske journalister. Fordi de har personlig engasjement og ønsker å formidle noe vesentlig».

Den legendariske Midtøsten-reporteren og forfatteren Robert Fisk døde i oktober 2020. «Han skjulte aldri sine sympatier og antipatier, verken som reporter, kommentator eller i vennetreff», skrev hans venn og kollega Odd Karsten Tveit i sitt minneord. «Politisk nøytralitet har jeg liten tro på. Det viktige er ikke å være nøytral, men å

⁷⁶ Journalisten, 22.01.2003.

være uavhengig», sa VGs meriterte politiske reporter Eirik Mosveen da han ble ansatt som politisk redaktør i den nye Avisa Oslo.⁷⁷

Nav-skandalen

Det er neppe kontroversielt å plassere journaliststanden som del av en velberget middelklasse, selv om det er store forskjeller mellom feterte medarbeidere med millionlønn i de største mediene og de som sliter for lave lønninger i redaksjoner med de knappeste ressursene. Den sosiale statusen medvirker til alvorlige unnlattelsessynder når det gjelder en av Vær Varsom-plakatens vesentligste paragrafer: «Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner».

Det velbergede flertallet har glemt hva en tusenlapp er, har skribenten Sandra Lillebø påpekt. Mange som fortsatt vet hva en tusenlapp er, kan ikke uten videre punge ut med en ekstra tusenlapp eller flere til en tannlegeregning, reparasjon av vaskemaskinen eller andre uforutsette utgifter. Dette er et nødvendig perspektiv for å forstå hvorfor pressen sviktet i det som vil bli husket som Nav-skandalen – i likhet med regjeringen, Arbeids- og sosialdepartementet, Nav, politiet og rettssystemet.

Nav-skandalen eksploderte høsten 2019. Regjeringen og Nav opplyste at det på grunn av feiltolking av trygdereglene i EØS-avtalen var begått urett mot tusenvis av mennesker i en årrekke. Flere titalls personer var urettmessig blitt dømt for trygdesvindler, noen av dem til ubetinget fengsel, og flere

SKANDALE: Pressen kom like dårlig ut av den såkalte Nav-skandalen som alle systemets maktorganer.

FOTO: SSU WIKIMEDIA

⁷⁷ Journalisten, 23.12.2020.

tusen hadde feilaktig fått inndratt store pengebeløp. Det ble i en offentlig granskingsrapport konkludert med systemsvikt i en rekke instanser.⁷⁸ Den kollektive skandalen var resultat av «en nærmest altomfattende landsomfattende moralisme» i synet på trygdede og trygdeeksport, skrev politisk redaktør Lars West Johnsen i Dagsavisen.

Pressen var ikke omfattet av granskingen, men den var til fulle rammet av Johnsens karakteristikk. Dette ble også innrømmet på høyeste hold. På Norsk Redaktørforenings høstmøte i november 2019 sa foreningens leder Hanna Relling Berg: «Den aller største medieskandalen dette året er den saka ingen av oss skreiv om, den saka vi ikkje klarte å avdekke. Nav-skandalen. Her treng vi alle å gå i oss sjølve og spørje; korleis kunne det skje? Korleis kunne vi kollektivt klare å svikte dei som aller mest treng ei stemme?».

Ja, hvordan kunne dette skje? En viktig del av forklaringen finnes i et arbeid utført av forskere ved Nord universitet, selv om forskingsarbeidet ikke handlet om Nav-skandalen. Rapporten «Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier» gjennomgår flere tusen journalistiske saker fra 2017 i til sammen 24 ulike medier.⁷⁹ Studien viser at bare 0,7 prosent av kildene i lokale og regionale medier er klienter, brukere eller pasienter, blant disse er trygdemottakere fra Nav. Ledere, politikere og politifolk utgjør mer enn 40 prosent av kildene i disse mediene. Ingenting taler for at tallene ville bli vesentlig annerledes ved en tilsvarende undersøkelse av kildebruken i riksdekkende medier.

Denne undersøkelsen viser at journalister heller lytter til makta enn til enkeltmennesker som kan være utsatt for overgrep fra offentlige myndigheter og institusjoner, slik Vær Varsom-plakaten foreskriver, påpekte mediekommentatoren Trygve Aas Olsen: «Når journalister så sjelden snakker med

⁷⁸ Det offentlige granskingsutvalgets rapport ble lagt fram av utvalgsleder Finn Arnesen 4. august 2020.

⁷⁹ Undersøkelsen er publisert i bokform (Orkana akademisk, 2019). Redaktører er Birgit Røe Mathisen og Lisbeth Morlandstø.

trygdemottakere, er det ikke rart at Nav-skandalen kunne pågå så lenge uten at mediene oppdaget den».

Den tidligere SV-toppen Snorre Valen, som ble politisk redaktør i nettavisen Nidaros, dokumenterte grelle eksempler på ukritisk formidling av makthavernes perspektiv og direkte trygdeforakt i noen av landets ledende redaksjoner i lange tider før Nav-skandalen sprakk. Han stilte noen ubehagelige spørsmål: «Norske medier må stille seg det grunnleggende spørsmålet: Hvordan kunne de så ettertrykkelig danse etter maktens pipe, i år etter år? Hvorfor har journalistikken som dekker trygdesvindelsaker og domfellelser stort sett båret preg av indignerte heiarop på statens vegne? Hvordan har et nesten samlet pressekorps så grundig kunnet svikte sitt selvbilde som ‘den lille manns’ forsvarer?».⁸⁰

En god nyhet

Journalistenes avstand til dem som er nede på rangstigen, begrenser seg ikke til sosialstøtte og trygdeeksport.

Gjengangere er mistenkeliggjøring av mange av dem som benytter sykelønnsordningen eller blir uføretrygdede.

Aftenpostens ansvarlige redaktør Trine Eilertsen tok selvkritikk på strak arm etter et oppslag i A-Magasinet i februar 2020, som visualiserte veksten i uføretrygding på en misvisende måte. «I dagens avis konstrueres dessverre en sammenheng som bygger på og reproducerer fordommen om at stønadsmottakere er snyltere», sa hun.

Både granskerne av Nav-skandalen og medieforskerne i Nord-Norge brukte begrepet «blindsoner», selv om deres oppdrag var vidt forskjellige. Aftenpostens mangeårige arbeidslivsreporter Gunnar Kagge ble intervjuet av Medier24 da han gikk av som klubbleder vinteren 2020 etter tro tjeneste i seks år. Her gir han et talende eksempel på at blindsonen ikke bare gjelder trygde- og sosialspørsmål:

«På 80- og 90-tallet reiste vi ut umiddelbart når en fabrikk gikk konkurs. Da snakket vi med arbeiderne som kom ut av porten om fremtiden og hva dette betydde for

⁸⁰ Medier24, 31.10.2019 og 02.11.2019.

dem. Det gjør de kanskje i lokalavisene, men i Aftenposten gjør vi ikke det lenger. Nå ringer vi en aksjeanalytiker og der får vi høre at dette egentlig er en god nyhet».

Noe liknende ser vi jevnlig når arbeidsfolk går til streik, som bussjåførstreiken midt under koronapandemien høsten 2020. Det florerte med eksempler på den klassiske latskapsjournalistikken som går ut på å finne «uskyldige ofre» når det oppstår en streik. Lavere kan ikke frukt henge når bussen ikke går, mens det var lengre mellom rapportene om lønns- og avtalemessige løftebrudd mot sjåførene, deres håpløse arbeidstidsordninger og direktørens millionlønninger.

«Man stiller de avmektige til veggs, og lar de mektige slippe unna. Det er sløvt journalistisk håndverk, og det får en grov politisk slagside. (...) Nesten ingen grupper dekkes så skeivt i mediene som arbeidsfolk som kjemper for sin rettferdige del av kaka. Skylda for streiken legges alltid på arbeiderne, aldri på de med makta i bedriftene. Det er på tide at norske medier tar seg sammen og gjennomfører sitt samfunnsoppdrag», skrev skribenten og Rødt-politikeren Mímir Kristjánsson under meklingen mellom LO og NHO våren 2021.⁸¹

Middelklassens sosiale posisjon ble også reflektert over tid i pressens dekning av koronapandemien, illustrert av hvordan journalistenes vedvarende interesse for hytteliv og reiser tidvis overskygget den dype krisa som rammet smitteutsatte lavlønnsgupper og barn og unge uten trampoline i hagen og familiehytte på fjellet.

I tida etter Nav-skandalen tok mange redaksjoner seg i nakken og snakket skikkelig med ofrene, som har vært kollektivt stemplet som snyltere og svindlere, og også med mennesker som kommer dårligst ut ved nedskjæring av sosiale ordninger og trygdeytelser. Tida vil vise om lærdommen er varig, for dette har først og fremst med holdninger og forståelse av yrkesrollen å gjøre.

Navn som Gerda Grepp, Lise Lindbæk, Sigurd Evensmo,

81 Agenda Magasin, 07.04.2021.

Arne Skouen, Gerd Benneche, Erik Bye, Erling Borgen, Åsne Seierstad, Odd Karsten Tveit og Anders Hammer, for å nevne noen få, er verdt å strekke seg etter for journalister. De har vært forbilder gjennom generasjoner, på grunn av kombinasjonen av profesjonell dyktighet, mot og engasjement i verdspørsmål som fred opp mot krig og fascisme, sosial rettferdighet, menneskerettigheter og likestilling mellom folkeslag og kjønn. Også Vær Varsom-plakaten gir marsjordre i den retningen, i stedet for å se mangel på standpunkter og overbevisning som en journalistisk rettesnor.

Verden sto ikke til påske

Presseparadokser i koronaens tid

I desember 2019 skrev NJs lederduo Hege Iren Frantzen og Dag Idar Tryggestad i et julebrev til medlemmene: «2019 har vært et positivt år».

Det så lovende ut for medieøkonomien. Redaksjoner styrket sine staber og det ble særlig brukt ressurser på en betydelig satsing på økonomi og næringsliv. Det var økende betalingsvilje på nett og flere digitale abonnenter, og nedbemanning var mange steder avløst av en forsiktig oppbemanning. Inngangen til 2020 var preget av en behersket optimisme både i bransjen og i Norsk Journalistlag.

Men verden sto ikke til påske, for koronakrisa slo inn i med full kraft. Da regjeringen 12. mars langt på vei stengte landet for normal aktivitet og sosial omgang på ubestemt tid og stanset driften i kulturinstitusjoner og servicenæringer på dagen, ble verden snudd på hodet også i mediene.⁸²

Fra den ene dagen til den andre måtte det meste av redaksjonell, administrativ og merkantil virksomhet skje fra hjemmekontor, samtidig som behovet for nyheter og folkeopplysning knapt hadde vært større noen gang. Det ble med kreativitet, improvisasjon og hardt arbeid funnet

⁸² Hovedkilder for kapitlet er Journalisten, Medier24, NJ og de øvrige presseorganisasjonene, dagspresse og NRK, Kulturdepartementet og Medietilsynet.

praktiske og organisatoriske løsninger over natta, og redaksjonenes produktivitet nådde raskt de store høyder.

Nedstengt

Nyordet «nedstenging» ble et av de mest brukte begrepene under koronakrisa, og dette gjaldt fullt ut for NJs hovedkvarter i Brugata. Det aller meste av arbeidet ble etter 12. mars gjort fra hjemmekontor og møtevirksomheten foregikk på digitale plattformer. NJs hjemmeside var dominert av krisa. Rådgiverne svarte på løpende bånd på spørsmål fra medlemmene om deres rettigheter ved permitteringer og andre akutte og etter hvert mer langsiktige spørsmål. Det ble arrangert en lang rekke nettmøter og kurs med stor deltakelse, blant annet for klubbledere og frilansere.

En trang markedssituasjon for NJs frilansere ble over natta mye vanskeligere og NJ fikk mange spørsmål fra

OPTIMISME: Hege Iren Frantzen og Dag Idar Tryggestad ble gjenvalgt som lederduo på landsmøtet i mars 2019, lykkelig uvitende om hva slags dramatisk krise som ventet et år seinere. FOTO: KRISTINE LINDEBØ

frilansmedlemmer. Innkjøpsbudsjettene var lettere å barbere enn andre utgiftsposter. Et annet krisetegn var at mange sommervikarer fikk sine avtaler redusert eller annullert.

2020 og 2021 ble historisk krevende år på mange plan. For NJs del var 2019 også et vanskelig år organisatorisk og økonomisk. Det skyldtes som tidligere nevnt trøbbel med innføring av nytt medlemssystem og regnskapssystem, som førte til betydelige økonomiske tap og satte grå hår i hodet på forbundets administrative ledelse. Pandemien slo inn da sekretariatet begynte å få hodet over vannet etter praktiske problemer som hadde vart i flere år. Deretter ble hovedoppgaven å holde organisasjonen best mulig gående, i tråd med faste oppgaver, tiltaksplaner og vedtekter.

Tillitsvalgte og ansatte så fram til en normalisering etter sommerferien, men da blusset smitten opp igjen på en måte som gjorde det klart at pandemien ville vare mye lenger enn man hadde trodd. Etter nyttår ble det bare verre i flere måneder.

Slitasje

Da årsdagen for nedstengingen kom på seinvinteren 2021, var det en del redaksjonelle medarbeidere som ikke hadde vært på kontoret siden 12. mars året før. Andre var innom i ny og ne. Etter hvert som månedene gikk, ble de ekstraordinære arbeidsforholdene en større belastning for mange. Det skyldtes først og fremst mangelen på sosial og kollegial kontakt, uansett hvor godt man med øvelsen mestret videomøtenes kunst.

Etter tre måneder med koronatiltak gjennomførte NJ i juni 2020 en større undersøkelse blant medlemmene, om arbeidssituasjonen og de spesielle belastningene ved å stå i frontlinja for å holde befolkningen informert. NJ ville blant annet høre om erfaringene med å jobbe fra hjemmekontor og den helsemessige risikoen ved å nærdekke pandemien. Det kom inn mer enn 2600 svar på få uker. Trond Idås sa at NJ sjelden hadde sett så stor oppslutning om en undersøkelse av denne typen.

Resultatene forelå midt i oktober. De viste at pressefotografene var medlemsgruppa som hadde følt seg mest utrygg på jobben. Fotografene møtte flest mennesker og kom tettest innpå dem. De var spesielt utsatt for smitte og kjente på angst og uro.

Rundt en tredel av journalistene sa at arbeidet på hjemmekontor fungerte dårlig for dem, mens halvparten sa at hjemmekontor hadde vært mer effektivt enn arbeid på kontoret. Det var overraskende mange, men entusiasmen tapte seg da hjemmekontor gikk fra å være en interessant avveksling til en permanent arbeidssituasjon på ubestemt tid.

Nettavisens journalist Kjersti Westeng (nå magasinet KK) satte ord på følelser mange hadde, da hun fortalte at hjemmekontortilværelsen gjorde henne demotivert,

OPP-NED: Journalist Kjersti Westeng hadde sine metoder for å holde det gående i lange perioder på hjemmekontor. FOTO: PRIVAT

uinspirert og lite effektiv og kreativ i arbeidet. Hun sa at manglende møter med kolleger og kilder over lengre tid tappet henne for energi.

Journalisten sammenfattet nøkkeltall fra undersøkelsen slik: 42 prosent mente det var vanskeligere å gjøre en god jobb uten kontakt ansikt til ansikt med kilder og kolleger. 15 prosent sa at de i stor eller svært stor grad hadde følt seg utslitt som følge av koronasituasjonen. 10 prosent hadde i stor eller svært stor grad følt seg isolert eller ensomme. 5 prosent hadde følt seg deprimert i stor eller svært stor grad. Halvparten sa at hjemmekontor hadde vært mer effektivt, mens en femdel sa at det hadde vært mindre effektivt. En femdel hadde jobbet færre timer enn vanlig, mens 45 prosent hadde jobbet mer enn vanlig.

Det kan lyde som et lavt tall når 5 prosent forteller om sterke depresjoner, men av vel 2600 besvarelser tilsvarte dette mer enn 130 kolleger. Reelt hadde altså flere hundre journalister slitt med depresjon, og dette var i pandemiens første fase. Det var en indikasjon på store belastninger, selv om det var tidlig i løpet.

Undersøkelsen ble foretatt om sommeren, da smitten var lav og de fleste så fram til en snarlig nedtrapping av koronatiltakene. Slik skulle det altså ikke gå, og i den mørkeste mørketida sendte NJ i desember ut materiale for en tilsvarende undersøkelse. Målet var å kartlegge endringer fra sommerens undersøkelse, blant annet helse- og trivselsmessige reaksjoner, samt å studere langtidsvirkningene av de ekstraordinære arbeidsforholdene.

Hele 5838 NJ-medlemmer ble spurt og i overkant av 2200 svarte innen fristen. Svarprosenten kunne tyde på en viss slitasje også i forholdet til spørreskjemaer. Resultatene som forelå i begynnelsen av februar, viste at hjemmekontorlivet og den langvarige unntakstilstanden for alvor begynte å røyne på. 69 prosent svarte at manglende kontakt ansikt til ansikt med andre reduserte arbeidsgleden. I juni svarte 58 prosent det samme. 57 prosent sa situasjonen gjorde det vanskelig å gjøre en god jobb, mot 43 prosent i juni. Klart færre enn før mente det fungerte greit å jobbe fra

hjemmekontor. Og en større andel enn i forrige undersøkelse meldte om ulike psykiske reaksjoner, som dårlig søvn og følelsen av slitasje, utbrenthet og depresjon.⁸³

Mer enn hver tredje besvarelse skåret høyt på minst én av indikatorene knyttet til psykisk helse. Det var bekymringsfullt, med tanke på at slike plager ofte fører til mer langvarige problemer enn fysiske skader og sykdom.

Mangelen på direkte kontakt med arbeidsledere og andre overordnede bidro til å forsterke problemene for mange. Nesten halvparten fortalte at de hadde kontakt med sin nærmeste leder på tomannshånd annenhver uke eller sjeldnere. Situasjonen var ekstra krevende for NJs tillitsvalgte. NJ organiserte kurs for tillitsvalgte og verneombud om hva slags grep som kunne gjøres for å gjøre livet og arbeidssituasjonen bedre mens koronakrisa trakk i langdrag.

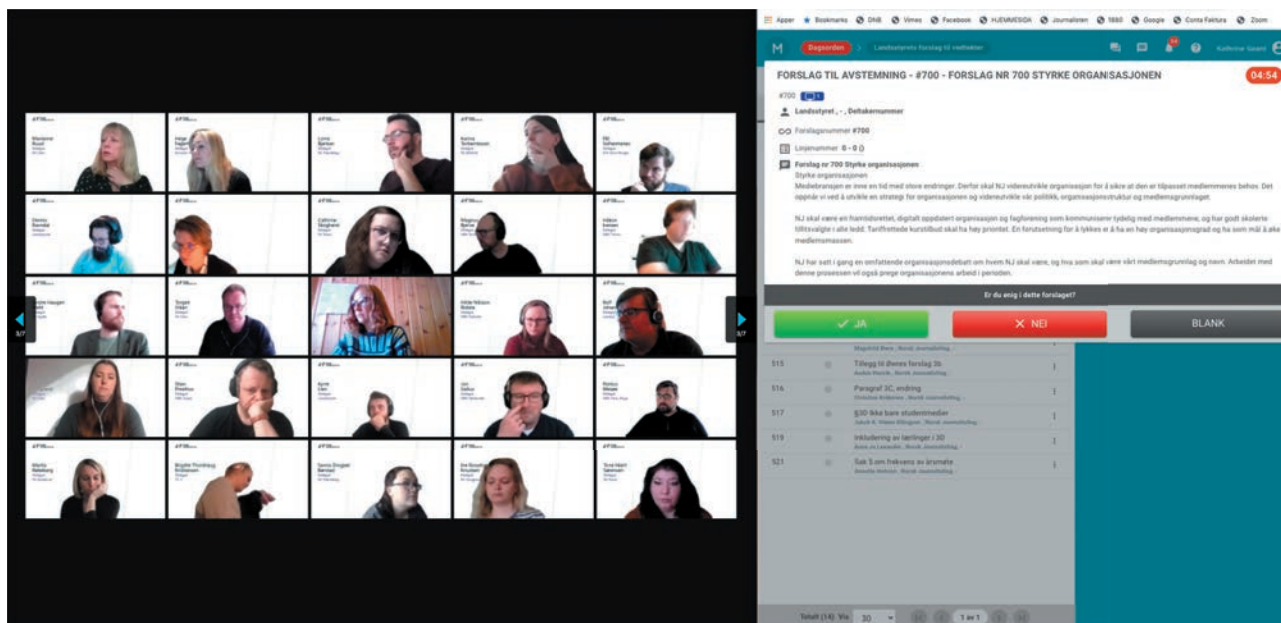
NJ utarbeidet en egen guide med veiledning i hjemmekontorlandskapet for både medlemmer, tillitsvalgte og ledere. «Det er ikke de ansatte som skal bære de økonomiske og helsemessige kostnadene for å drifte hjemmekontoret. Denne guiden gir en oversikt over plikter og rettigheter, samtidig som den gir nyttige råd for hvordan arbeidshverdagen kan gjøres lettere», sa Hege Iren Frantzen.

Historisk landsmøte

På grunn av tidsfristene i vedtektene måtte NJs landsstyre i slutten av august ta stilling til hva som skulle skje med neste landsmøte, som var berammet til mars 2021. Feiring av NJs 75-årsjubileum skulle etter planen falle sammen med landsmøtet, men denne ble utsatt til utpå høsten.

Selv om det var ønskelig med bedre tid til behandling av en så vidtrekkende sak, vedtok landsstyret at landsmøtet skulle avvikles på fastsatt tidspunkt på digital plattform. Landsstyret fikk forelagt ulike løsninger, og det gjaldt å velge det minst dårlige av «flere jævlig dårlige forslag», som landsstyremedlem Christer Pedersen sa.

⁸³ Fra NJs hjemmeside.

NØDLØSNING: Slik kunne det digitale landsmøtet våren 2021 fortone seg for delegatene.
 FOTO: KATHRINE GEARD

På landsstyrets møte i oktober 2020 kunngjorde Hege Iren Frantzen at hun ikke stilte til gjenvalg på landsmøtet, etter 15 år som heltids tillitsvalgt i ulike deler av NJ-systemet. Beslutningen la veien åpen for nestleder Dag Idar Tryggestad, som allerede samme dag bekreftet at han stilte som lederkandidat. Midt i desember bekreftet valgkomiteen at Tryggestad ble innstilt som leder og han ble enstemmig valgt på landsmøtet. Toppledelsen ble supplert med Hege Fagerheim fra NRK som ny nestleder. Tryggestad kommer fra Bergens Tidende og ble nestleder i 2017.

Landsmøtet gikk av stabelen med 149 delegater fra 16. til 18. mars. Et så stort digitalt arrangement satte NJ på hittil ukjente teknologiske og organisatoriske prøver. Dette hadde NJ til felles med en rekke organisasjoner som hadde landsmøte denne våren, blant annet de politiske partiene. Det var tidkrevende forberedelser for å sette delegatene best mulig i stand til å løse sine oppgaver digitalt, med åtte regionale samlinger og et prøvelandsmøte.

En stab fra ledelsen, sekretariatet, tekniske funksjonærer og dirigenter bemannet kommandosentralen på et hotell ved Gardermoen. Teknisk og praktisk gikk avviklingen sin gang på imponerende vis, og gjennomgangsmelodien blant

delegatene var at det hele fungerte bedre enn ventet. Men møteformen fristet av gode grunner ikke til gjentakelse.

«Det er trist å ikke kunne møtes, og at landsmøtet ikke kan være den sosiale møteplassen hvor folk blir kjent med hverandre på kryss og tvers i organisasjonen og føler seg som del av en større helhet. Slikt blir vanskelig å få til på et digitalt møte. Og så er det ikke like gøy», sa sekretariatsleder Hilde Tretterud til Journalisten.

På åpningsdagen ble det opplyst at NJ gikk med hele 12 millioner kroner i overskudd i 2020, mye på grunn av sterkt redusert aktivitet med reiser og arrangementer i det første koronaåret. Store overskudd er ikke noe mål i seg selv for et fagforbund, og Hege Iren Frantzen sa at det ikke skulle stå på penger når det ble mulig for organisasjonen å gjenoppta normal reise- og møteaktivitet.

Midt under landsmøtet la Amedia fram tall som viste at konsernet hadde et driftsresultat på 375 millioner kroner i 2020, som var langt bedre enn året før. Dette forsterket et stormløp mot konsernets ledelse under landsmøtets debatt om NJs tariffpolitikk. Tillitsvalgte i flere Amedia-bedrifter fortalte at journalistenes ekstraordinære innsats under pandemien ble belønnet med lønnsdiktat, knapper og glansbilder, og flere mente at en lønnsstreik er sannsynlig når forholdene normaliseres. NJs lønnsstatistikk i begynnelsen av april bekreftet at medarbeiderne i Amedia var lønnstapere i 2020, sammen med journalistene i NRK.

Mikrofonstativ?

Ble det noe forslitte begrepet «samfunnsoppdraget» oppfylt av mediene under koronapandemien? Det sto iallfall ikke på innsatsen og ressursbruken. I den første dramatiske fasen ble det først og fremst pøst ut store mengder informasjon fra fagfolk og sentrale og lokale myndigheter. Nyhetsredaksjonene spilte i hovedsak på lag med politikerne og helsemyndighetene, og det var forståelig i en akutt krisesituasjon som var preget av frykt og uvisshet. Men dette dannet et mønster som skulle bli mer problematisk etter hvert som krisa utviklet seg.

For å unngå overdreven etterpåklokskap, må vi ikke miste av syne at situasjonen var eksepsjonell og uhyre krevende for alle parter. Verken myndighetene, helsefagmiljøene eller redaksjonene hadde noe i nærheten av liknende erfaringer å støtte seg på. Medieforskere vil uansett ha arbeid i lange tider med å analysere balansegangen mellom nødvendig informasjon til publikum og rollen som mer eller mindre ukritisk formidler av myndighetenes utspill og beslutninger.

Et hovedspørsmål er om de endeløse oppdateringene av smittetall og kretsingen rundt bruk av munnbind på bussen og i butikken, grensene for skjenking og hytteturer og liknende debatter, overskygget grunnleggende spørsmål. Kritikere hevdet blant annet at nedstengingstiltakene skapte større samfunnsmessige og sosiale problemer enn de skulle løse, og at regjeringens metoder for styring av samfunnet brøt med fundamentale demokratiske og konstitusjonelle prinsipper.

Uansett hvordan man ser på dette, ble det under spesielt krevende arbeidsforhold lagt ned et kolossalt arbeid i mange redaksjoner over lang tid.

NRK satte i gang et utmattende langtidsløp med opptil ni timer lange ekstrasendinger på fjernsyn hver eneste dag fram til langt utpå sommeren. VG brukte sine ressurser til å utvikle en formidabel tjeneste på nett med løpende oppdatert nasjonal og internasjonal statistikk. Dette var i form og innhold en kreativ nyskapning, som våren 2021 ble hedret med Den store journalistprisen.

De første seks ukene etter starten i mars 2020 hadde VGs koronaspecial bortimot 125 millioner besøk. Ved årsskiftet var 275 millioner passert, og i april 2021 sa utviklingsredaktør Øyvind Brenne at koronaoversikten nærmet seg 400 millioner visninger. Oversikten ble etter hvert oppdatert med blant annet vaksinasjonstall og lokale smitteverntiltak, og klikkmengden vil trolig bli stående som en uslåelig rekord.

Da begrepet «sosial nedstenging» oppsto under pandemiens andre bølge utpå høsten, først og fremst i Oslo og Bergen, ble spørsmålene skarpere om regjeringens

og kommunenes tiltak var innenfor de legale og menneskerettslige rammene som myndighetene er forpliktet av. Dette gjaldt blant annet detaljert regulering av samvær i private hjem og praktisering av karantenereglene ved innreise til landet, ikke minst bruken av det nye konseptet «karantenehotell». Utilstrekkelige tiltak mot importert smitte ble også en varm potet.

Det var i løpet av pandemien en uoverskuelig mengde pressekonferanser med politiske ledere og de sentrale helsebyråkratene. Pressefolk som var gjengangere ved disse seansene, ble nærmest som medlemmer av en stor familie. Mange journalister utviklet en betydelig koronakompetanse ved å dekke feltet i måneder og år, slik at spørsmålene ble mer kvalifiserte enn i starten.

Myndighetene ble i overkant godt vant til at mediene spilte med dem, så det oppsto irritasjon over kritisk journalistikk, som det generelt ikke var for mye av. Et mye omtalt eksempel kom i slutten av oktober, da helseminister Bent Høie prøvde å disiplinere NRKs programleder

FAMILIÆRT: De utallige pressekonferansene i koronaens tid sveiset journalister, politikere og helsetopper sammen. Her er assisterende helsedirektør Espen Rostrup Nakstad og Folkehelseinstituttets Line Vold i ilden.
FOTO: FREDRIK VARFJELL / NTB

Fredrik Solvang under Debatten, fordi Solvang stilte betimelige spørsmål på grunnlag av Folkehelseinstituttets motforestillinger om effekten ved bruk av munnbind.

Mens Bergen var som hardest rammet midt i november, hevet kommunens medisinske fagsjef pekefingeren mot dem som kritiserte tiltakene mens krisa pågikk. Han mente at kritikere som slapp til i mediene, ga inspirasjon til dem som ikke ønsket å følge smittevernrestriksjonene. Det var å lempe en tung bær over på dem som brukte sine demokratiske rettigheter og sin kritiske sans. «Den autoritære tonen i koronadebatten er urovekkende», hevdet politisk redaktør Eirin Eikefjord i Bergens Tidende. Hun minnet i likhet med Fredrik Solvang om at det er pressens oppgave å stille spørsmål og understreket at dette ikke gjør kritiske pressefolk til svikere.

BTs sjefredaktør Frøy Gudbrandsen sa mot slutten av 2020 at reaksjonene blant leserne var blandet da journalistikken om pandemien ble skarpere. Engstelsen i befolkningen hadde vært så utbredt at kritisk journalistikk ikke var særlig etterspurt. Men tonen i koronadekkingen ble mer kritisk på nyåret 2021, da problemene forsterket seg med importsmitte, manglende kapasitet til å analysere prøver for å kartlegge muterte varianter av viruset og flere tilbakeslag i vaksineringsprogrammet.

Sett i forhold til det dype alvorret ved å begrense befolkningens rettigheter og bevegelsesfrihet så kraftig over så lang tid og å påføre samfunnet så enorme kostnader på mange plan, var mediedekningen likevel påfallende forståelsesfull i det store og hele. «Når ikke pressen insisterer på at alt kan diskuteres, glir døren for et offentlig alminnelig ordskifte nesten igjen. I altfor lang tid har vi levd med et underskudd på gravende koronajournalistikk, kombinert med et kommentatorkorps som stort sett har vært enige», skrev mediekommentatoren Anki Gerhardsen i Aftenposten. «Det kan se ut til at serviliteten i pressen har spredd seg nesten like raskt som mutasjonen», skrev Skjalg Fjellheim i Nordlys i forbindelse med den kritiske mangelen på vaksiner i vintermånedene.

Kamp om åpenhet

I den grad det oppsto gnisninger mellom medier og myndigheter, måtte det betraktes som et sunnhetstegn for pressen. Dette skjedde for eksempel på grunn av manglende evne og vilje i statsapparatet og helseinstitusjonene til å etterleve offentlighetsprinsippet.

Det oppsto også misnøye, særlig i startfasen, over at nettavisene fortsatte med å legge det meste av koronadekkingen bak betalingsmur. Dette er et begrep som pressefolk anbefalte å skifte ut på grunn av den negative klangen det har. Kritikken provoserte redaktører og journalister, som mente at dette var et særdeles dårlig tidspunkt for å svekke mediernes inntektsgrunnlag. De sentrale mediene sørget uansett for at vesentlig informasjon om sykdommens forløp og myndighetenes bestemmelser og råd var åpent tilgjengelig.

Norsk Presseforbund og Pressens offentlighetsutvalg henvendte seg til Erna Solberg og ba henne sørge for at innsynsretten i helsesystemet ble opprettholdt, også i kritiske tider. NP fikk en rekke henvendelser fra redaksjoner som meldte at forvaltningen ikke prioriterte innsynshenvendelser på grunn av det ekstraordinære arbeidspresset.

«Særlig i krisetider er det viktig at mediene fungerer som en kritisk og uavhengig kontrollør av det offentlige. Vi kan ikke komme i en situasjon at staten bestemmer hvilke opplysninger som skal gis ut til enhver tid, uten at tilbakeholdelse skal forankres i norsk lov», het det i brevet til statsministeren fra NPs generalsekretær Elin Floberghagen og Offentlighetsutvalgets leder, BT-journalisten Tron Strand.

En alvorlig kontrovers oppsto i en tidlig fase om hemmelighold av hva slags smittevernberedskap landet hadde, noe som var et ømt punkt for regjeringen og helsemyndighetene. Helsedirektoratet begrunnet dette med at offentliggjøring kunne skape usikkerhet og frykt, en argumentasjon direktoratets ledelse snart beklaget. Tidligere sivilombudsmann Arne Fliflet påpekte at det nettopp var hemmelighetskremmeri om slike spørsmål som var egnet til

å spre usikkerhet og frykt. Sviktende beredskap var også det viktigste ankepunktet da en offentlig granskingskommisjon la fram sin fyldige rapport i midten av april 2021.⁸⁴

Skumle signaler

Trass i regjeringens forsikringer om at offentlighetsprinsippet besto og skulle etterleves, vokste misnøyen i pressen etter hvert som krisa utviklet seg. Aftenposten gjorde opp status 14. mai 2020 og viste med en rekke eksempler at sentrale rapporter, notater og brev var stemplet unntatt offentlighet de siste ukene, med «hensynet til intern saksbehandling» som viktigste begrunnelse. Åpenheten som preget forvaltningen de første ukene, var langt på vei forbi. «Et skummelt politisk signal», skrev Redaktørforeningens Arne Jensen.

Helseforetakene var de første månedene totalt avvisende til å slippe pressen til på sykehusene, samtidig som publikum ble vettskremt av reportasjer fra italienske sykehus mens marerittet der var på det verste. Tilstandene i norske sykehus var helt annerledes, men det tok tid før pressen fikk formidle dette.

I løpet av høsten kom helseforetakene i noen grad på bedre tanker. Flere redaksjoner kom på innsiden av sykehus, også på intensivavdelinger, for å rapportere om de harde arbeidsforholdene for helsepersonellet. I desember kunne NRKs Helene Sandvig på nært hold følge behandlingen og sykdomsforløpet for koronapasienter ved Lovisenberg sykehus i Oslo gjennom flere døgn. Forholdet mellom pressen og flere av sykehusene var likevel så anstrengt at NPs offentlighetsutvalg truet med å gå rettens vei på grunn av lovbrudd.

Kritikken mot myndighetene for manglende åpenhet og brudd på offentlighetsprinsippet tiltok i styrke. I september fortalte NRK at regjeringen hadde lagt til rette for omfattende hemmelighold under arbeidet i den offentlige

⁸⁴ Kommisjonen ble nedsatt av regjeringen tidlig i pandemien og var ledet av Stener Kvinnsland.

koronakommisjonen. Da NRK ba om innsyn i hvordan kommisjonen forsto sitt eget mandat, var hele referatet sladdet.

Jussprofessorene Hans Petter Graver og Jan Fridtjof Bernt var sterkt kritiske, og det samme var Norsk Presseforbund. Bernt kalte regjeringens håndtering en oppskrift på hemmelighold, som kunne svekke tilliten til kommisjonens konklusjoner.

Offentlighetsutvalget felte en hard dom etter at granskingskommisjonens rapport forelå. Utvalget mente at rapporten avslørte en urovekkende holdning til offentlighetsloven og arkivloven i deler av embetsverket.

«Toppene i Helse- og omsorgsdepartementet, Helsedirektoratet og Folkehelseinstituttet har utvist en skremmende nonsjalant holdning til kravet om at beslutninger skal dokumenteres og journalføres. Det har ført til at kommisjonen ikke har kommet til bunns i flere sentrale problemstillinger. Årsaken er ikke slurv, men handlinger som ødelegger muligheten for å etterprøve helt sentrale beslutninger under en krise. Lover som skal sikre åpenhet og innsyn undergraves. Det er et demokratisk problem», uttalte utvalget.

Gjensidig hyllest

Da Oslo Redaktørforening i slutten av august arrangerte nettdebatt om hvorvidt pressen hadde stilt de riktige spørsmålene under pandemien, var Folkehelseinstituttets direktør Camilla Stoltenberg og tankesmia Civitas leder Kristin Clemet nærmest overstrømmende i sin anerkjennelse av pressens innsats over tid, først og fremst i rollen som folkeopplyser i et ukjent farvann.

Rosen fra Camilla Stoltenberg ble gjengjeldt fra pressens side. Hun ble hedret med Presseforbundets åpenhetspris, og Folkehelseinstituttet ble framhevet som et positivt eksempel i dialogen mellom helsemyndighetene og presse og publikum. Samtidig ble Helsedirektoratets assisterende direktør Espen Rostrup Nakstad gjenstand for den rene persondyrkingen i mediene.

Jussprofessor Hans Petter Graver var mer forbeholden enn Stoltenberg og Clement om pressens fortjenester. Han hevdet at mediene for ofte trådte feil i den kompliserte balansegangen mellom å spre informasjon og frykt. Graver mente at mediene i stor grad forsømte sin kritiske rolle da regjeringen utfordret konstitusjonelle spilleregler for å sikre handlefrihet og effektivitet.

Helsetoppenes tilfredshet med pressens innsats var så hjertelig at det burde mane til ettertanke. Blant de ganske få som utfordret den gjensidige hyllesten mellom myndigheter og medier, var KrF-politikeren Øyvind Håbrekke, som var stortingskandidat i Trøndelag. Han mente at pressen var altfor lite opptatt av det formelle og legale grunnlaget for de strenge smitteverntiltakene, som ble forsterket flere ganger etter årsskiftet og som grep hardt inn i befolkningens rettigheter.

«Er det noen hjemme i norske mediehus om dagen? (...) Hvis det å telle smittetilfeller og referere kommunedirektører og ordførere er den altoppslukende prioriteringen, får man sikkert mye å gjøre, men da tar man ikke samfunnsoppdraget på alvor», skrev han.⁸⁵

Hans Petter Graver skjerpet tonen utpå våren. «Under et år tok det å transformere Norge fra en demokratisk rettsstat til en dobbeltstat der rettsstaten er underordnet smittevernstaten», skrev han. Graver beskrev et autokratisk styre og hevdet at «Stortinget har abdisert og politikken er fraværende».⁸⁶ Det var et alarmerende perspektiv, men mediedekningen og samfunnsdebatten fortsatte å være fullstendig dominert av smittetall, vaksineproblemer og graden av nedstengingstiltak.

I-landsproblemer

Koronakrisa var i årevis den største mediesaken siden krigen og slitasje i den løpende dekningen var uunngåelig. Ut over sommeren 2020, i en periode med lave smittetall, ble kontrastene tydeligere mellom pandemiens herjinger i fattige

⁸⁵ Trønderdebatt, 05.01.2021.

⁸⁶ Morgenbladet, 13.04.2021.

deler av verden og mer trivielle norske problemer. Dette kom blant annet til syne i dekningen av nordmennenes muligheter og begrensninger for reiser utenlands.

I forhold til katastrofen i andre deler av verden kunne hjemlige «i-landsproblemer» fortone seg ganske bisarre, og det samme kunne sies om deler av journalistikken. Kritiske røster hevet seg mot dekningen i toneangivende medier av flyselskapenes kappløp hjemover for å spare norske feriefolk for ti dager i karantene, da Spania gikk fra «grønt til rødt» 25. juli. Det var en grense som betydde at folk som hadde vært i det «røde» landet, måtte gå i karantene da de kom hjem.

Journalistveteranen Erling Borgen hadde en utblåsing på Facebook: «Stakkars journalister som er bedt av sine redaktører om å lage dette tøvet. Min gamle arbeidsgiver, NRK, er med på galskapen – og produserer også latterlige reportasjer om kampen mot karantenefristen. Hvis jeg skulle ha startet mitt yrkesaktive liv på nytt, hadde jeg knapt satset på journalistikk som yrke», skrev han.

Et fast innslag under Arendalsuka de siste årene har vært presentasjon av et Tillitsbarometer, utarbeidet av Respons Analyse. Uka i 2020 ble avlyst, men undersøkelsen ble som vanlig lagt fram midt i august.

Barometeret viste at 63 prosent av de spurte ga mediene en tillit fra seks til ti på en skala fra null til ti. Året før var tilsvarende tall 55 prosent, så Journalisten hadde dekning for sin overskrift: «Tilliten til mediene har styrket seg». Men det kan diskuteres hvor tilfredsstillende det var at under to tredeler i befolkningen hadde relativt høy tillit til mediene, etter nesten et halvt år med nasjonal og internasjonal krise. Tilliten til regjeringen hadde for eksempel styrket seg langt mer.

Dilemma og fiasko

Helsemyndighetenes app for smittesporing, Smittefri, ble lansert 16. april 2020. Dette var et problematisk prosjekt for redaksjonene og presseorganisasjonene, men mest for myndighetene selv. Appen utfordret personvernet i høy

grad, samtidig som det var håp om at den kunne bli et viktig redskap for å lokalisere og begrense smittespredningen. Det bidro til å dempe pressens kritikk, for man ville nødvendig ha sittende på seg å bidra til undergraving av den nasjonale dugnaden, som i denne fasen var det fremste hedersbegrepet i samfunnsdebatten.

Noen ansvarlige redaktører, som Trine Eilertsen i Aftenposten, advarte direkte de redaksjonelle medarbeiderne mot å laste ned appen. Andre var skeptiske, men unnlot å gi direkte råd eller instruksjoner. Dilemmaene kom til uttrykk i et brev fra Redaktørforeningen til sine medlemmer, mens NJ lå lavt.

Etter to måneders tid var Datatilsynets innvendinger så alvorlige og resultatene så marginale at appen ble lagt på is. I september ble hele prosjektet skrinlagt som en fiasko, før det mot slutten av året ble lansert nye forsøk på å drive smittesporing med hjelp av appteknologi.

Det ble forsikret om at personvernet nå var langt bedre ivaretatt enn i første forsøk, og pressens prinsipielle innvendinger forstummet. NJ og NR gikk god for at den nye appen ikke hadde de samme problemene med hensyn til kilder som den forrige hadde hatt. Men det ble fortsatt for få brukere av appen til at den gjorde stor forskjell i smittesporingen.

Opp som en løve...

To uker etter nedstengningen i mars 2020 gikk mediebransjen ut med krav om statlig krisehjelp i milliardklassen. Det var den på ingen måte alene om, og pressens krav kom ukevis etter sektorer som var enda mer akutt rammet.

Krisemeldingene kunne virke paradoksale, fordi den skremmende situasjonen førte til voldsom økning i publikums behov for kvalitetssikret informasjon. Det gjaldt både aviser og kringkasting og ikke minst på nettet. Men dette var til begrenset trøst i starten, da annonsemarkedet nærmest klappet sammen på få dager. Dette utgjorde rundt regnet halvparten av inntektene for mange medier, riktignok med store variasjoner.

Det tok ikke mange dagene før de første permitteringer kom, også i mediene. I første omgang rammet dette merkantile medarbeidere. Men heller ikke redaksjoner ble spart, mens etterspørselen etter profesjonell journalistikk aldri hadde vært større.

Mediebedriftenes Landsforening slo alarm med støtte fra NJ og NR. Adm. direktør Randi S. Øgrey i MBL sa at medlemsbedriftene meldte om kansellering av rundt 90 prosent av annonsemengden, bare ei uke etter at de nasjonale krisetiltakene ble innført. I en tidlig fase varslet 85 prosent av topplederne i norske mediebedrifter at det ville bli nødvendig eller aktuelt å gå til permitteringer.

«Aldri har de redaktørstyrte mediene vært viktigere. La oss håpe de overlever», skrev Redaktørforeningens leder og generalsekretær, Hanna Relling Berg og Arne Jensen, i en dyster appell.

MBL ba 25. mars om en krisepakke på 1 milliard kroner. Allerede dagen etter ble summen høynet til 1,3 milliarder i et brev til Stortinget fra samtlige presseorganisasjoner: 600 millioner som kompensasjon for bortfall av annonseinntekter, 200 millioner i ekstra pressestøtte, 300 millioner i midlertidig fritak for arbeidsgiveravgift de neste fire årene og 200 millioner til statlig annonsering i redaktørstyrte medier med statlig og kommunal informasjon.

Pressens talspersoner var samstemte om at det hastet med bransjespesifikke tiltak, og Venstres ferske kulturminister Abid Raja kom under press. Arbeiderpartiets mediepolitiske talsmann Trond Giske var blant dem som hevdet at regjeringen ikke innså situasjonens alvor.

Etter tre ukers tid hadde mer enn 60 medier gått til permitteringer og nye kom til hver dag. Kontrasten mellom den eventyrlige veksten i lesertallene og dramatiske inntektstap følte nærmest uvirkelig. Nyhetsredaktør Katrine Lia i Agderposten, som seinere ble avisas første kvinnelige sjefredaktør, sa til Journalisten at det følte som å stå i en bøtte varmt og kaldt vann samtidig.

Da presseorganisasjonene møtte Abid Raja 3. april, kunne han ikke love noen spesifikk krisepakke. Men da

Stortinget godkjente regjeringens tredje krisepakke noen dager seinere, fikk Raja marsjordre om en mer aktiv holdning til mediene. Et klart flertall ba regjeringen «vurdere en egen kompensasjonsordning bedre tilpasset medienes spesielle inntektsstruktur», og raskt komme tilbake til Stortinget med forslag.

Medietilsynet presenterte en gjennomgang av den driftsøkonomiske situasjonen i medievirksomhetene, som viste at mediene samlet ville få en inntektssvikt på 930 millioner kroner i tidsrommet mars-mai, sammenliknet med året før. Det tilsvarte nærmere 18 prosent av de samlede driftsinntektene.

...ned som en skinnfell

Abid Raja presenterte på forsommeren regjeringens krisepakke for mediene. Den hadde en ramme på 300 millioner, som var en hel milliard mindre enn det bransjen hadde bedt om, og presseorganisasjonene og opposisjonen mente dette var for lite og for seint.

Regjeringen la fram sitt forslag til statsbudsjett 7. oktober, og opposisjonen stemplet den mediepolitiske delen som «flatt» og «et mageplask». Pressestøtten og bevilgningene til NRK ble prisregulert, men det var ingen «nye og brede» tiltak slik pressen hadde etterlyst. Likevel var organisasjonene vennligere stemt enn opposisjonen i Stortinget. Det skyldtes først og fremst nøkterne forventninger.

Etter sommeren åpnet Medietilsynet en søknadsportal for kompensasjonsordningen for medier som mistet inntekter under koronakrisa. Da søknadsfristen gikk ut midt i september, hadde tilsynet mottatt 169 søknader for til sammen 201 medier.

Søkerne var 95 aviser, 18 nettaviser, én lokal tv-kanal, 20 radiokanaler og 67 tidsskrifter på nett eller papir. Mediene kunne få kompensasjon for inntil 60 prosent av inntektsbortfallet fra 15. mars til 30. juni 2020, med maksimum 15 millioner kroner per foretak. Ordningen gjaldt ikke nyhetsbyråer, produksjonsselskaper uten selvstendig redaksjonelt innhold og bloggere.

Da fordelingen var klar i begynnelsen av oktober, viste det seg at bare 92 millioner av potten på 300 millioner kroner ble utbetalt, mens resten gikk tilbake til statskassa. Så lite kom det ut av mediernes appell om en samlet krisepakke på godt over 1 milliard kroner, og statens utgifter til ekstraordinær mediestøtte skulle vise seg å bli enda lavere.

Adresseavisen fikk det største beløpet, 11 millioner kroner, fulgt av Dagens Næringsliv med vel 7 millioner og P4 med noe over 5 millioner kroner. DN måtte seinere tilbakebetale mye av støtten, og Bergens Tidende valgte å betale tilbake de 3,7 millionene bedriften mottok. Kriteriene og fordelingen ble diskutert og kritisert, og særlig var de mindre lokalavisene misfornøyde. Men uansett hva aktørene mente, bar de beskjedne utbetalingene bud om at medieøkonomien samlet sett ble langt mindre skadeskutt enn anslagene da krisa satte inn i mars.

Opplagshopp

En gjennomgang i Klassekampen ved utgangen av august viste at oppgangen målt i lesere og abonnement i pandemiens første fase, ikke var noe blaff. Både Amedia, Schibsted og Polaris meldte om nye rekorder i salg av digitale abonnement. Konserndirektør Pål Nedregotten i Amedia fortalte at tilveksten av nye abonnenter skjøt fart etter sommerferien, og hans kollega Siv Juvik Tveitnes i Schibsted kalte abonnementsveksten «formidabel».

Da MBL i september la fram resultater for første halvår, bekreftet Randi S. Øgrey at koronapandemien hadde aksellerert det digitale skiftet. Mens papiravisopplaget sank, meldte mediehusene om en digital vekst uten sidestykke. Første halvår ble en milepæl nådd, da norske medier passerte en million rene digitalabonnementer.

Våren 2020 ble det satt besøksrekorder for bruk av ulike digitale medier, det gjaldt både nettaviser, apper og e-aviser. Mot slutten av året kom det stadig meldinger fra mediehusene om rekordmange digitale abonnenter. Stavanger Aftenblad passerte for eksempel 30.000 digitale abonnement, etter å ha startet på null fem år tidligere.

Mot slutten av november la Medietilsynet fram en oversikt som viste at mediene samlet hadde hatt 7 prosent lavere inntekter fra april til august enn i samme periode året før. Annonseinntektene hadde gått ned med nesten 20 prosent. Men i sum viste det seg ved inngangen til 2021 at økningen i antall betalte abonnement kompenserte for reduserte annonseinntekter, og vel så det.

«Det var en voldsomt tøff periode etter 12. mars. Men hvis man ser på 2020 totalt, har det vært et veldig bra år», sa ansvarlig redaktør Amund Djuve i Dagens Næringsliv til Medier24 da tallene for 2020 var klare. DN hadde en vekst i digitale abonnement på 25 prosent, som oppveide inntektsfallet for papirutgaven. Også Schibsteds nyhetsmedier avsluttet året knallsterkt. Det samme gjorde økonominettsstedet E24, mens konsernets abonnementsaviser gikk tilbake i 2020 sett under ett.

«Korona ga opplagshopp», skrev Journalisten da MBL la fram opplagstallene for andre halvår i 2020. Norske aviser hadde en opplagsvekst på 3,4 prosent i andre halvår, og tallet på heldigitale abonnement passerte 1,2 millioner. Den digitale veksten var på 12 prosent. Papiroplaget sank med 4 prosent, som var langt mindre enn året før. Randi S. Øgrey i MBL, som ett år tidligere ba staten om milliardbeløp i mediestøtte, snakket om en opplagsmessig koronaeffekt. Pilene fortsatte å peke oppover da resultatene for første kvartal i 2021 ble lagt fram, og det samme gjaldt leserundersøkelser for 2020 under ett.

Et eksempel på fornyet optimisme var at kampen om lesere og annonseinntekter i Oslo hardnet til mot slutten av 2020, da Amedia kunngjorde at konsernet ville starte ny nettavis for Oslo, Avisa Oslo (AO). Avisa hadde fra starten 35 redaksjonelle medarbeidere og produserte nyheter hver dag og døgnet rundt. Medieforskeren Sigurd Høst hadde definert Oslo som en mediemessig blindsoner, og ansvarlig redaktør Magne Storedal sa at AO skulle bli avisa Oslo mangler og trenger.⁸⁷

87 Rapporten «Blindsoner og halvskygger i avislandskapet», desember 2016.

Omtrent samtidig lanserte Amedia nye lokalaviser på nett for Levanger, Harstad og Hammerfest, seinere også i Lørenskog, og det ble ansatt flere journalister i en rekke redaksjoner rundt i landet. Før Avisa Oslo rakk å komme på lufta, varslet Aftenposten en motoffensiv i Oslo med en prislapp på opptil 25 millioner kroner og gikk bredt ut for å ansette mer enn 20 nye medarbeidere etter mange år med nedbemanning.

Et av presseparadoksene i koronaens tid var at en samfunnskrise av et slikt omfang skulle til for å få et gjennombrudd for den digitale betalingsviljen og en økende oppslutning om de tidvis utskjelte *mainstream media*, selv om det har oppstått et mylder av alternative kanaler. Det gjaldt også de yngre. En undersøkelse i MBL mot slutten av 2020 viste at sju av ti mellom 18 og 30 år selv betalte for adgang til nettaviser og plussabonnement.

En undersøkelse i regi av Nordiske Mediedager var også til oppmuntring for de etablerte mediene. Den viste at 85 prosent av de spurte hadde blitt flinkere til å hindre smittespredning på grunn av mediernes dekning, og et flertall hadde følt seg tryggere på grunn av mediedekningen. 80 prosent hadde høy tillit eller noe tillit til at norske journalister og redaktører hadde tilstrekkelig kunnskap og forståelse til å formidle korrekt informasjon om koronakrisa, mens 16 prosent sa at de hadde lav eller ingen tillit. Erik Knudsen, som var faglig ansvarlig for undersøkelsen, mente dette var sterke tall med tanke på at pressefolk ikke er fagfolk på pandemiens kompliserte fagområder.⁸⁸

Slike funn var blant grunnene til at det var lys i tunnelen for NJ, journalistikken og mediene da samfunnet øynet slutten på pandemien ut over våren 2021. Men den bratte starten på året førte til at slitasjen tok tak i stadig flere, også i denne bransjen.

88 NTB, 14.12.2020.

Etterord

Den 1. juni 2019 gikk jeg av med pensjon fra Klassekampen, der jeg hadde jobbet som journalist i mesteparten av yrkeslivet. Noen uker seinere ble jeg kontaktet av NJs sekretariatsleder Hilde Tretterud, som på vegne av arbeidsutvalget lurte på om jeg kunne påta meg å skrive en jubileumsberetning i bokform til NJs 75-årsjubileum i 2021. Jeg sa ja nærmest over bordet, for dette var et tilbud en ikke kunne avslå.

Nå er oppdraget utført, selv om ingen kunne ane hva slags unntaksår 2020 og 2021 skulle bli. Koronakrisa betydde blant annet at jeg under arbeidet kunne tilbringe langt mindre tid enn ønskelig i NJs lokaler og i miljøer der medlemmer og tillitsvalgte ferdes.

Jeg har vært medlem av NJ siden jeg var journaliststudent midt på 1970-tallet, med to års avbrudd i Norsk Redaktørforening. Etter noen år i styret for OJ satt jeg fra 1985 ti år i NJs landsstyre og var leder fra 1991 til 1995. I min ledertid forberedte vi NJs 50-årsjubileum i 1996. Vi engasjerte Rune Ottosen til å skrive jubileumsboka «Fra fjærpenn til Internett», som er en omfattende profesjons- og organisasjonshistorie. Nå var oppgaven å ta fatt der Ottosen slapp, for å dokumentere NJs nyere historie. Det ble et mer begrenset prosjekt.

Min eneste motforestilling var om jeg hadde vært for tett på miljøet, prosessene og personene som preget NJ på 1990-tallet til å kunne gi en uhildet framstilling, men jeg kom i forståelse med NJ fram til at det fikk våge seg. Etter min avgang i 1995 har jeg bare hatt sporadiske oppgaver i organisasjonen. Nærheten til prosjektets «hovedperson» har også sine fordeler.

Beretningen åpner med landsmøtet våren 1995, der jeg overlot klubba til Diis Bøhn, og den strekker seg forbi den historiske begivenheten det var å avvikle landsmøtet digitalt i mars 2021 på grunn av koronapandemien.

26 år og 13 toårige landsmøteperioder er ganske kort tid i en organisasjons liv, men på grunn av den teknologiske utviklingen har NJ, journalistyrket og mediebransjen gjennomgått fundamentale forandringer på mindre enn en generasjon. Den digitale revolusjonen er tråden i den nyere historien, mens NJ har fortsatt med alt det vanlige – lønns- og avtaleforhandlinger, arbeidsmiljø, opphavsrett, kurs, medlemsstøtte, organisasjonsutvikling, presseetikk, mediepolitikk, grunn- og videreutdanning og internasjonal solidaritet, for å nevne det grøvste. Dette blir mer og mindre grundig behandlet i denne beretningen, men noen vil sikkert savne tema og hendelser. Parolen har ikke vært at alt skal med.

En fordel med å skrive nyere historie er at nesten alle hovedaktører er med oss og fullt i stand til å gjøre rede for seg. Mye bygger derfor på muntlige kilder i form av intervjuer, som er gjengitt der de hører hjemme i teksten. Jeg vil takke etterfølgerne på lederkontoret – Diis Bøhn (og hennes nestleder Asbjørn Jaklin), Olav Njaastad, Ann-Magrit Austenå, Elin Floberghagen, Thomas Spence og Hege Iren Frantzen - for joviale og til dels nostalgiske samtaler.

Fra NJs stab har de tidligere nøkkelpersonene Jahn-Arne Olsen, Bente Sabel, Tore Sjølie og Stein Larsen bidratt på ulike måter, og fra sekretariatet må nevnes Hilde Tretterud, Trond Idås, August Ringvold, Stein Svendsen, Eva Stabell, Mari Hauge, Ina Lindahl Nyrud, Aslaug Watten og Trine Frydenlund, samt Journalistens

redaktør Roger Aarli-Grøndalen. Jeg har ellers rådført meg med kloke folk som Sven Egil Omdal, Rune Ottosen, Trygve Aas Olsen og Finn Våga. Kathrine Geard kom som en reddende engel da vi skulle i gang med illustrasjoner, og Eva Stabell har stått for språkvask.

En særskilt takk til Trond Idås, som har vært sentralt plassert som tillitsvalgt eller ansatt gjennom hele beretningsperioden. Han har vært «føringsoffiser» i sekretariatet og koordinator for prosjektets bokkomite, som ellers har bestått av Sven Arne Buggeland, Mari Hauge, Pål Hellesnes og Anne Berit Larsen. Takk for oppmuntrende ord og kyndige innspill. NJs ledelse har gitt frie hender og stilt opp der det trengtes.

NJs landsmøte- og landsstyredokumenter har naturligvis vært viktige kilder. NJ holdt seg før i tida med detaljerte referater fra landsmøtene, i tillegg til protokollene. Dette tok slutt rundt årtusenskiftet. Med tanke på ressursbruken var det forståelig, men for historien er det synd, for stemningen fra landsmøtene lar seg ikke gjenskape fra knappe protokoller. Derfor har NJs fagblad *Journalisten* vært en uunnværlig kilde, de siste årene supplert av konkurrenten *Medier24*.

Av litteraturen som kaster lys over beretningens saksområder, bør nevnes Rune Ottosens «Fra fjærpenn til Internett», Kathrine Geards og Leif Gjerstads bok ved *Journalistens 100-årsjubileum*, «Frifant og budbringer», Birgitte Kjos Fonns «50 år med journalistutdanning» ved *Norsk Journalistskoles 50-årsjubileum*, Bente Sabels detaljerte tariffhistorie skrevet for NJ, og Sven Egil Omdals og Halvor Hegtuns spirituelle bok «Noe innen media». En rekke andre skriftlige kilder er brukt, og disse nevnes i notene.

Det ble tidlig besluttet at NJ skal utgi og bekoste denne jubileumsberetningen, siden NJs egne tillitsvalgte og medlemmer utvilsomt er den viktigste målgruppa. *Pressens Faglitteraturfond (PFF)* og *Fritt Ord* har gitt sjenerøse bidrag. Boka er produsert for NJ av *Nygaard Forlag*, takk til *Ida Nygaard* for godt samarbeid og kreative løsninger.

Den største takken går til Norsk Journalistlag. Det har vært en sann svir å ha NJ som fagforbund og å jobbe for medlemmenes og journalistikkens beste på ulike plan opp gjennom årene. Gratulerer med 75 framgangsrike år og lykke til med de neste.

Oslo, mai 2021, Alf Skjeseth

